

Henry Williams, Dean, Glam.
27. 14
H A N E S

W. W. William Parry his
B Y D

W. W. William Parry his
A'R Parry

This Book
**Amseroedd,
Er Hyfforddiad rhai
o'r CYMRU.**

W. W. Williams
COLLEGE

W. W. Williams
O Waith S. T.

E A L A

Argraphwyd
Yn Llundain, gan J. Batly, iros
David Lloyd, yn y Flwyddyn. 1721.

At y Darllennydd,

Ddarllennydd Anwyl.

M Awr achos sydd gennit i fendithio a Chlodfori Duw [Tâd y goleuni] am Yr amryw Foddion yr ydwyt yn i swynbau tuac at dy Hyfforddiad yn y perbau a Berthynant i'th Happyfwrdd tragwyddol. Tn enwedig, dylit wneuthur fawr gyfrif o'r Rhagorfraint arbennig, sef, Fod o honot yn mwynbau pur Air Duw yn y cyfryw Dafod iaith, ac yr ydwyt yn ei deall

Rhagorfraint nid bychan yn ddiau ydyw os ystyri pa gynnifer o'Wledydd lluosfog o drigolion sy'r awr hon yn y fagddu o Dywyllwch ysprydol, y rhai y mae hyfryd Sain yr Efenygl yn beth dieithr iddynt. Ac or edrychi yspaid ychydig Oesoedd yn ôl, cai wel-ed fod dy Hynafiaid o bonynt hwythau yn y wlad hon gync yn eigion tywyllwch. Eu Crefydd oedd yn sefyll mewn Amrywiaeth di dersyn o Seremoniau Pabaid : Ac Am yr Ysgrithur-Lan, yr ydoedd regis wedi ei chlod i synu rhagddynt yn yr iaith-dding : Jellly y getliddymedyd mewn ystyriaeth am-n, a mwy godidog na'r hên † Fardd Rhufein-dd gynt.

ego me nunc denique natus

Ovid.

Gratulo

El

At y Darllenydd.
Ei gyfrir wy' yn Uchelstrafur i mi,
Yn yr Ocs hon i'm gael syngeni.

O herwydd yn awr [trwy sawr ddaloni y Gora-
chaf yr hwn a ymwelodd yn drugarog a'n Gwlad] y
mae gennit Gyflenudra helaeth tuac at ddyfod i wy-
bod pa fodd y dylit rodio a bodloni Duw. Canys
rhaf gwyr da yn ddiweddar, y rhaf y parha e'n
clod yn hir trwy holl Eglwys Cymru a suant offer-
ynnol i wneuthur y Bibl Sanctaidd yn dra-chyff-
redin yn ein gwlad. Eraill a gymmerassant sawr
boen i gyfeithu amryw Lysrau da yn Cynnwys
Athrawiaeth iachus o'r Saesanaeg i'r Gymraeg,
e'r Addysc ac Adeiladaeth y Cyffredin Bobl. Nifer
nid bychan hesyd fydd yn llafurio beunydd yng-
waith y Wenidogaeth: Fely gelli trwy yr amryw Gyn-
horithwyadau hyn oni byddi ddeffgyiol it dy ban,
gyrhaeddyd y cysryw fesus o Wymbodaeth mewn pe-
ibau ysprydol ac fydd angenrheidiol tuac at fedru a
honot drefnu dy ymarweddiad tra bych yma ar
y ddaiar, yn y cysryw fodd ac y byddo it y
diwedd gael mynediad i'r Orphwysfa dragwyddol
yr bon a ddarparodd ac a addawodd Duw i'r rhaf
a'i carant ef.

A'm y Traethawd bychan hwn a offodir yma o'th
flaen, ei Ddiben yw yr un ac y ddylai fod ddben
pob rhyw Lyfr neu Draethawd ac fydd yn dyfod
allan, sef Adeiladaeth y Darllenydd. Ac e'r nad
ydym yn llyfasu dywedyd na rhybied Chwath y
bydd iddo gyrhaeddyd y Diben hwn yn y cysryw
fesur ac ūn o'r distadlas o'r amryw Lysrau yr
ydwyf eifus yn e'n mwynbau; etto ni phetruswn
yn bu ddywedyd, fod o hono yn cynnwys amryw
beithau ac na bydd gwbl ansuddiol it e'n gwybod.

Nid

Ac y Darllennydd

Nid ydym yn gyfri yn angenrheidiol ddgwydd
dim gwa mewn ffordd neilltuol oblegit y pethau
ydd gynnwysedig ynddo, gan rhybod y medr darllennydd
synbwrol [heb y cyfrw Rag-hyfforddiad] wneuthur
ddefnydd o honynt er ei Adeiladaeth.

Y Dull o Ymadrodd [neu'r Steil, fel y geilw
y Dyscedig] sydd eglur, blaen a hawdd ei deall.
Canys yn gymmain a bod ein Traethawd wedi ei
ddarparu er mwyn y Cymro un-jaitb, Cymmera-
som Ofal i gymmbwysu ein Hymadrodd at Ddeall-
twriaeth y cyfrw, Oblegid yn ofer y cais yr Athro
Adeiladaeth ei Ysgolheigion oni ddeallant Sain
ei eiriau.

Ac yn gymmain a bod o honom yn ansicr o gael
Odfa oddaleithr yr unwaith hon yn unig i gyfrannu
o'r mesur o Wybodaeth a dderbyniafom er hyffor-
ddiad ein Cydwladwyr, ein dymuniad oedd cynnwys
cynnifer o bethau ac oedd bosibl yn Ychydig Lē.

Ac felly, Ddarllennydd hawddgar, a'r allael o
honot wneuthur jawn ddefnydd o'r amryw Fan-
zeision yr ydych chi yn e'u mwynbau, ac o beth bynnac
a gymbwysu yn y llyfran bychan hon er dy adeil-
adaeth, fel y gallech ymddangos yn gyfurus o flaen
yr hon a'tb eilw ar fyrder i gyfri a'm y Ta-
lentau a dderbyniaist, ydych chi gwir ddymuniad,

dy Cydwladwr a'tb Wafnauhwyr,

S. T.

H A N E S

Henry William
B Y D

William Henry
A M S E R O E D D.

YR ANFEIDROL Dduw yr hwn sydd a'i Hanfod o hono ei hun, ac o'r hwn a thrwy yr hwn ac i'r hwn y mae pob peth, a ddarparodd y Cwbl o'i a'r a wnaeth i'w Ogoniant ei hun; ac yn enwedig i Ddynol-Rŷw: Canys Dŷn yw'r pennaf ymmyse holl weithredoedd ei ddwylo ef tan y Nêf. Fe a ddyscodd iddo ef fwy nag i Anifeillaid y Ddaear, ac a'i gwnaeth yn ddoethach nac Ehediaid y Nefoedd, [Job. 35. 11.] Ef a'i Coronodd a Gogoniant ac a Harddwch gwnaeth iddo Arglwyddiaethu ar weithredoedd ei Ddwylo gan ossod pob peth dan ei draed, [psal. 8. 5, 6] Gan addo ymbellach ei gymmeryd i'r Gogoniant nefol i fod yn Gyfrannog o'r digonolrwydd llawenydd a'r digrifwch tragywydd sydd ger ei fron ef, os yntef a roddeu'r Gogoniant dyledus i'w Greawdwr dros amser ei Brofiad a'i Ymdaith yma a'r y Ddaear.

Ymmyse yr amryw flydd tiwy ba rai y mae i Ddyn ogoneddu Duw, yn enwedigol ac

A

arbennig

Dyff

Iw Dwys styried a' ei fulw a'r ei fawrlon a'i ryf-
feddol weithredoedd, tu ag at gael o hono trwy
hynny Achlyssur i ryfeddu ofni ac i Anrhydeddu
v Duw bendigedig, ie ac i ymddiried ynddo megys
ûn ac fydd gadarn a galluog iw ymddistyn ac
i'w wneuthur yn happys yn dragywydd.

Pa gyfryw Werfau a ddylem eu dyscu er
ein Hadeiladaeth a'n Diddanwch, trwy Ystyr-
iaeth o anfeidrol Allu, Doethineb, a Daioni y
Goruchaf, yn ymddangos yn ei Weithredoedd,
Efe ei hûn a ddengys i ni mewn amryw fan-
nau o'i Air megys, Esa. 40. 25. I bwy. gan
hynny i'm cyffelybwch, ac i'm cystedlir medd y
Sant? Derchewch eich llygaid i synu, ac edrychwch
pwy a greawdd y rbat, hyn, a ddwg e'u llu hynne
allan mewn rhisedi; efe a'i geilw hwynt oll wrth
eu henwau: gan amllder ei rym ef, a'i gadarn
allu, ni phalla ûn. Pa ham y dywed Jacob ac y
Ileferi Israel? Cuddingyd fy ffordd oddiwrth yr Arg-
lwydd a'm barn aeth heibio i'm Duw? Oni wy-
ddost? oni chlywaist na ddeffygia ac na flina Duw
tragwyddoldeb, yr Arglwydd Creawdwr cyrrau'r
ddaiar? ni ellir chwilio allan ei synhwyr ef, yr
hwn a rydd nerth i'r diffgiol, ao a amhâ gryf-
der i'r dirgm.

Eithr mawr aruthr a gresynol
Esa. 51. 12. 13. yw y syrthni fydd yn medd-
Fer. 10. 10. 16. iannu y rhan fwy o ddynion;
Psa. 104. Canys ei bod o honynt yn ber-
Fer. 5. 22. chen encidiau rhesymmol ac
ansarwol; etto o ran e'i trym
syrthni a'u hanystyriaeth, Anifeilaid ydynt. Tra-
chymmwys y perthyn iddynt yr Achwyniad
hwinnw. Ar maith yr Arglwydd nid edrychant, a
gweithred

A'r Amseroedd.

gweithred ei ddwylo ef nid ystyriant. Hwyrffrydig ydynt i ddal fulw a'r fawr Wrthiau yr Hollalluog er eu bod yn dangos yn amlwg ac yn datcan yn uchel Fawredd ei Allu ac Ardderch-owgrwydd ei Ddeall.

Etto yr ydoedd rhai ymhob Oes a roent y gogoniant dyledus ragorol i Allu a Doethineb y Goruchaf Dduw ? rhai ac yr ydoedd yn hōff ganddynt chwilio a datcan ei fawr ai amryw Ryfeddodau ef y ny Gwaith y Creadigaeth; felly ac a gallent ddywedyd gyda'r Psalmydd. Llawengchaiſt
Ps 492.4.
 fi O Arglwydd, a'th weithred;
 yngwaith dy ddwylo y gorfoleddaf.

Ie nid yn unig ymmysc pobl Briodol Dduw, ond hefyd ymmysc y Cenhedloedd bu amryw ac a gymmerent fawr boen i studio ac i ystyried gweithredoedd y creawdwr mawr ac i chwilio dirgelion natur: set yr holl Philosophyddion cenhed-lyg Er nas darfu i'r rhain wneuthur y cyfryw ddefnydd da ac a ddylasent o'r wybodaeth hono o Dduw ac a gyrrhaeddasant trwy Ystyriaeth o'r weithredoedd ef, canys [megys y mae'r Apostol yn dywedyd o'u plegyd] a hwy yn adnabod Duw, ni's Gogoneddasant ef megys Duw, ac ni buant ddolchgar iddo ; eithr oser suant yn e'u rhesymmar, Rhuf. 1. 21. Newidiasant Ogoniant yr anlygredig Dduw i gyffelyblaeth, llŷn Dyn llygredig O hermydd pabam ; [sef am iddynt yn y modd hwn at- tal y gwirionedd mewn anghyfiawnder] a'u rhoddes hwy i synnu yn mbrachwantau yn Calonnau ac i wyniau gmarthus.

Yr oedd yr hên Apŷciaid wedi gwneuthur Elw mawr mewn Dysceidiaeth ddynol i'r Cel-

Panes y byd.

fyddydau Scolmeigaidu mor gynnar ac amfer
Moses megys y gallwn gaelu odiwrth yr hyn
 y mae'r Ysgrythur yn ei grybwyll.

Y *Caldeaid* [rhai o dderbyniasant e'u dysc-
 eidiaeth fel yr ydys yn tebyg, oddiwrth y
Alphitaid] hwynt wythau hefyd oeddent yn yr
 hên amferoedd yn enwog mewn Dysceidiaeth
 yn enwedig yn y *Dyscyblaethau Astronomald.*

Ymmysc y *Persiaid* yr oedd Philolosophyddion
 aelwid yn e'u jath hwy y pryd hwnnw, *Magi*,
 A rhai o'r *Magi* yma oedd y gwŷi doethion
 yr ydym yn darllen ddyfod i annerch ein Jach-
 awdwr ar ei Enedigaeth, *Mat* 2.1.

Eithr ymmysc y Cenhedloedd y rhai mwya
 godidog mewn pob math o *Ddysceidiaeth* ddyonl
 oedd y *Groegiaid* [er mai oddiwrth yr *Alph-
 itaid* a'r *Caldeaid*, v benthyciasent hwythau e'u
 Dysc a'r y cyntaf:] Ac o'r philolophyddion, *Gro-
 egiaid* yma yr oedd amryw Sectau, rhai o honynt
 y mae St. *Luc* yn crybwyll am danynt yn
 yr Actau, [*Act.* 17. 18.] Lle y dywedir hefyd pa
 mor ymosyngar oeddynt am wybodaeth. I'e
 cymmaint oedd y rha'n yñ rhagori a'r bawb
 eraill oddiamgylch, a'r cyfryw oedd eu Tŷb da
 am danynt eu hŷn, felly yr oeddent yn cyfri
 yr holl fŷd heb law hwynt hwy eu hunain
 yn rhai *Anifeiliaidd* diwybod diddysg *Farbariaid*.

Ond yn yr Oes ddiwedda aeth heibio darfu
 I Dâd y goleuni oddiwrth yr hwn y mae pob
 dawn perffaith yn dyfod, ac oddiwrth yr hwn
 y mae pob Gwybodaeth ddymunol, a buddiol
 yn deilliaw, darfu meddaf, i Dduw Tâd y goleu-
 ni, megys agoryd. *Drys* i Ddynion ganfod i Ddir-
 elion, gwaith ei ddwylo ef tu hwynt i'r hyn a
 hysbysu holl Oesoedd y Byd o'r blaen.

A'r Amseroedd.

Canys nid oedd yr Hen *Alphiald* [yr *Yl-*
golheigion hyna ymmyc y *Cenhedloedd*] na'r
Caldeaid y rhai oeddynt yn cael eu cyrn yn
hynod am e'u Rhagwybodaeth o bethau, i ddy-
fod, na philosophyddion. y *Perſiaid* na holl
ſectau doethion y *Groegwyr*, na'r ddwy *Yſgol*
hynod, y *Dominicanod*, a'r *Eſtranciſcanod*, a'r *Eſre-*
lers Papaidd, y rhai a wnaethant gymmaint
o dwrdd a ſŵn yn y byd, yn yr oesoedd
diweddar; [nid oedd y rhai'n oll meddaf]
ond megis yn gwag ſiarad, neu yn ymbal-
ſalu yn y tywyllwch mewn cyffelybrwydd
i'r goleuni a'r wybodaeth a gyrhaeddwyd yn
y dyddiau diweddar hyn. A gallwn ddywedyd
yn hy, fod yn yr amſer hyn †.wyr a gyrr-
† haeddafant wybodaeth o bob
Sr. Iſaac Newton, *Dyſcyblaeth* ddynol, yn en-
Mr. Boyl. wdig o ryfeddol weithredoedd
Mr. Flamſted. Duw yn y Creadigaeth tu
Dr. Whiſton. hwynt i neb ac a fu erioed
a'r ŵyneb y ddaiar, oddiethir
ſe alle, *Adda* neu *Solomon*.

Y gwyr hyn a'r cyfryw ydynt yn mynegu
yr hyn a wybuant i erail! o'r byd, ac yn eu
gwahawdd i ddal ſulw ac i ryfeddu tra-ardd-
erchog weithredoedd yr Hollalluog. Nis gallwn,
gan hynny, lai na barnu y bydd yn beth
cymmeradwy gan bawb glywed y *Dyſcedig*
yn adrodd yr hyn a ddeallafant uwchlaw eraill
o wrthiau Duw yn y Ddaiar yr ydym yn
preſwyllo arni, ac yn y *Ffurfaſen* fawr ſydd
yn ei hamgylchu.

Y neſoedd [ſel y dywed y *Pſalmydd*, *Pſal*
19. 1.] *Sy'n dadcan gogoniant Duw a'r ffurfaſen*

Panes y Byd.

fy'n mynegi gwaith ei Ddwyllaw ef. A diau ydyw fod y cyrph gogoneddus a disclair fy'n ymddangos yn ffurfafen y N:foedd [y rhai ydynt mor rhyfeddol e'u maint, mor drefnus a chysllon e'u cwrs a'u symmudiad] yn croch ddatcan megys yn dyfal bregethu dirfawr allu ac enei-rit, dleall y Creawdwr bendigedig.

Y mwya rhagorol a hynod ymmysc y Llu Nefol gweledig yma ydyw yr Haul. Hwn yw megys y cyntaf anedig ymmysc y creaduriaed defnyddiol gweledig, Canys yn y dydd Cyntaf y dywedodd Duw bydded goleuni, a goleuni a'r Haul yma a ddarparodd efc i fod megys yn ffynnon ddi ddispydd o Oleuni dros Holl Oesoedd y byd.

Fe alle y barne rhai a'm ei maint hi yn ol yr hyn y ma'i yn ymddangos i'n golwg ni yma a'r y Ddaiar; Eithr yn ddiau Glôb neu fydd dirfawr o dân ydyw yn gwasgaru gwres a goleuni i bellder anffurol. A siccr yw ei bod hi yn llawer mwy na'r globyn hwn o Dir a môr yr ydym ni arno : i'e y mwya gwybodus yn y gelfydd Saryddawl ydynt i gyd yn cyttuno ei bod hi lawer Mil o weithiau yn fwy na'r ddaiar. Ei hymddangosiad i ni fydd gyfatebol i'w phellder oddiwrthym: a'i phell-der yw ynghylch pedwar ugain mil o filoedd o filltiroedd.

Heb law ei symudiad o amgylch y ddaiar mewn pedair ar hugain o oriau, y mae hi hefyd yn troi yn hyn a hyn o amser megys a'r ei dau Begwn, fel ac nid ydyw ar un tŷ neu ochr iddi bob amser tu ac attom ni, eithr troi yn wastadol y mae fel Olwyn fawr a'r ei dau Aeftri. Ymmysc Goleuadau y Ffurfasen y mwya

mwya hynodol mewn perthynas i ni neffa at yr *Haul*, yw y *Llenad*, yr hon gyda'r *Haul* ydynt megys dwy Chwaer yn gweini yn oestadol i Drigolion y ddaiar, y naill yn absen y llall. Y *Lleuad* [1] sydd lai o ran ei maint. nid yw unig na'r *Haul* ond hefyd na'r ddaiar; a'r achos o hynny yw ei bod yn ymddangos i ni o'r un Faint a'r *haul* yw ei Hagoedd attom. 2. O honi ei hun nid oes dim goleuni na discleirdeb ynddi [mwy na'r ddaiar] a'r llewyrch y mae'n i rododi y mae hi ei hun yn ei dderbyn oddiwrth yr *haul*, Pelydr yr hwn sydd yn descyn arni, 3 Mae yn ymddangos i ni yn rhoi un eylch o ddeutu'r ddaiar o'r Dwyrain i'r Gorllewin mewn 24 o Oriau: eithr heb law hyn mae yn rhoddi un Tro oddiwrth y Gorllewin tu a'r Dwyrain o amgylch y ddaiar mewn un mis; a'r Tro neu'r symudiad hwn sydd yn gwneuthur *Blaen Cefn lloer. Adeg &c.* 4. Y Tywyllwch neu'r Diffyg, Ecclips ar y *Llenad* sydd, pan ddigwyddo i gorph y ddaiar atfal pelydr yr *Haul*, rhag descyn a discleirio arni.

Heb law yr *Haul*, a'r *Lleuad* a'r *Sêr*, y mae hefyd amryw *Oleuadau* neu gyrph disclair yn y ffurfafen a elwir *Planedau*, y *llenad* a gyfrisir yn un o honynt, a'r hên philosof yddien a gyfrisient yr *Haul* hefyd ymmysc y *Planedau*. Fe a'u gelwir yn *Planedau* [hynny yw *Cyrb Crwydredig*] o herwydd eu bod yn troi neu'n symmud mewn modd amgen na'r *Haul* a'r *Sêr*. O blegyd y *Planedau*, fe nodir (1) Eu bod yn troi o amgylch yr *haul* yn yr un modd ac y mae *Lleuad* yn troi o amgylch y ddaiar. fef o'r Gorllewin tua'r Dwyrain, 2 Ere'u bod

yn ymddangos yn ddisclair; etto o honynt e'u hun, Cyrph tywyll ydynt, ac oddiwrth yr Haul y maent yn benthycio e'u llewyrch fel y lleuad. 3 Rhai o honynt ydynt yn nes at yr Haul na'r Ddaiar, a rhai ymmhellach oddiwrth. 4 Rhai o honynt ydynt yn llai na'r Ddaiar, a rhai yn fwy. 5 Y maent yn troi a'r e'u dau begwn fel yr Haul.

Nid oedd yr hen Philosophyddion yn cyfri ondfaith Blaned yn unig, canys nid allasant hwy ganfod rhagor Eithr trwy gynhorthwy y Gwydr-ddrychau rhyfeddol a rhagorol a ddychymygwyd yn ddiweddar, yr ydys yn ffeindio fod o honynt ynghylch dau a'r bumtheg: a thebyg yr ydys fod ychwaneg y rhai nid yw y Gwydrau yma [er e'u crastid] yn gallel cyrraedd mo honynt.

Eithr fe fydd i'm ddywedyd ychydig o blegyd y Bydoedd o blanedau (canys *Bydoedd* yndyht) yn fwy neilltuol.

O'r holl Blanedau yr agosaf attom yw'r *Lleuad* y mae hi yn dŷfod yn hawdd dan fessurau y ddyscyblaeth *Astronomaidd*. Ac yr ydys yn gwybod ei bod ddeuddeg ugain mil o filltiroedd o bellter oddiwrth y ddaiar, ac o ran ei chorffolaeth ynghylch deugain o weithiau yn llai na'r ddaiar. Ei Chylchedd neu ei Chwmpas sydd o ddeutu chwe mil o filltiroedd.

Y Blaned neu'r byd nessa uwch law y *Lleuad* a elwir *Fenus*, (felly y geilw yr hen Philosophyddion hi.) Y *Gymru* a'i galwant *Seren* y *Dydd*. Eithr yn wir nid seren mo honi, eithr o honi ei hun, corph tywyll ydyw megys y Ddaiar a'r *Lleuad*: Ac a'm ei ddiscleirdeb, goleuni yr Haul ydyw
fyn

Ar Amseroedd

9

fy'n llewyrchu arim. Yr yuys yn gadel ei fod odd-eutu tair gwaith yn llai na'r ddaiar. Y mae o bellter oddiwrth y Ddaiar ynghylch Deugain mil o filoedd o filltiroedd pan fo agofa atti, a saith ugain mil o filoedd pan fytho bella oddiwrth. Mewn saith mis hi a rydd un Tro o amgylch yr haul, y naill hanner o'r amser hyn y mae i'w gweled yn rhag flaenu yr haul y boreu: yr hanner arall ef ymddengys brydnhawm yn ei chalyn.

Y nesa yw *Mercury*. hwn a rydd gylch o amgylch yr Haul mewn tri mis, Y mae ef ddeg a deugain mil o filoedd o filltiroedd oddiwrth y ddaiar pan fo agofa; a Chwech ugain mil o filoedd; pan fo bella. Mae ef yn fwy na'r Lluad, eithr yn llai na'r Ddaiar. Y blaned hon yw'r agosaf oll at yr Haul.

Mars, Hwn sydd ynghylch saith waith yn llai na'r ddaiar. Ei bellter oddiwrthym pan fo agosaf yw Deugain Mil o filoedd o filltiroedd: A phan fo bellaf dau can mil o filoedd. Ef a amgylcha yr haul mewn ychydig lai na dwy flynedd.

Yn nesa goruwch *Mars*, y mae *Jupiter*. Y Byd neu'r blaned hwn a gyflawna ei daith o amgylch yr haul yn *Tspaid*, Deuddeg mlynedd. O ran ei Faint, y mae yn rhagori'r ddaiar, ei bellter mwya oddiwrthi yw pum Can mil o filoedd o filltiroedd; a thri chan mil o filoedd pan fytho agofa. Y mae pedwar o blanedau yn wastadol yn ei amgylchu ac yn ei galyn yr un wedd ac y mae y lleuad yn amgylchu'r ddaiar.

Goruwch *Jupiter* etto y mae *Saturn*. Hwn a orphen ei yrfa o amgylch yr haul yn ychydig

ychydig ragor i naw mlynedd a'r ugain o amser. Yntef hefyd fydd fwy na'r Ddaiar, ac y mae yn amgylchu hwn bump o blanedau llai nag ef ei hun. Ei Bellder oddiwrth y Ddaiar pan fytho ogofa atti yw saith gan mil o filoedd o filltiroedd, a naw can mil o filoedd pan fo bella oddiwrthi.

Y bydoedd hyn oll a dderbyniant oddiwrth yr haul [yr hon fydd yn gynnwys yn eu canol] wres a goleuni, bob un mewn gradd a mesur cysatdebol i'w Agosder atti neu eu Bellder oddiwrthi.

Yr agosaf at yr haul (felly crybwyllwyd) yw *Mercurg*, Ef a rydd gylch o agos i Chwe ugain mil o filoedd o filltiroedd o amgylch yr haul.

Y nesaf *Venus*. Ei gylch yr haul a gynnwys dri chan mil o filoedd o filltiroedd. Cylch *Jupiter* a'i Ganlynwyr o amgylch yr haul a gynnwys Chwe chant a'r hugain o filoedd o filoedd o filltiroedd.

Y pellaf oll yw *Saturn* a'r Bydoedd fydd yn ei ganlyn yntef Ei Gylch ef fydd naw cant a deugain o filoedd o filoedd o filltiroedd. E'u symmudiad hwynt oll yn eu Cylchoedd fydd o'r Gorllewin tua'r Dwyrain.

Gofynnir, fe alla'i Pa wahaniaeth sy rhwng y Planedau a ser sy'n troi y flarfasen ?
Att : (1) Y Planedau a ymddangosant i'n golwg ni yn dra chysfelyb i'r Sêr. Eithr, 2. Y mae goleuni y ser o honynt eu hun, eithr llewyrch yr haul yn unig a'r y Planedau a bar iddynt ddisgleirio, 3 Y mae y planedau yn troi o amgylch yr haul ; felly nid yw y Ser, 4. Y Planedau.

nedau. er fod o honynt ymhell iawn oddiwrth y ddaiar (fel y dangosafom) etto y mae'n hwy oll megys wrth glun. ac yn ein Cymmydogaeth mewn cyffelybrwydd i'r Ser y rhai ydynt oddiwrthym bellder anthaethadwy, 5. Eithr y nod neu'r Marc trwy ba ūn y gall pawb wybod gwahaniaeth rhwng y ser a'r Planedau, yw fod y ser, pan fyddo i ūn hyll-edrych arnynt, yn ymddangos megys yn gwhwfan; ond y Planedau a ymddangosant yn llonydd: ac yn ddiysgog.

Cyn myned o honom ymhellach y mae'n gymmwys i ni yma fynegi i'r Anwybodus, nad oes dim o'r fath allu a Gweithrediad gan y Planedau a'r Ddynion a phethau dauarol ac yr ydys yn gyffredin yn ei debyg. Rhai Coeg-ddynion a wnant fawr Ymffrost, o blegyd eu Gwybo-aeth o bethau i ddyfod, trwy galandro, a bwrw Golygiadau y Ser a'r Planedau (fel y galwant) Mae'n achos o dofturi weled y modd y mae y Cyffredin Ddynion yn cymmeryd e'u twylllo a'u camariwain gan y cyfryw Hudolwyr. a'r rhain. A'r bobl jefainge ddylion druaïn: O pa morebrwydd y rhedant attynt i ddarllain eu *Tefni* (malpai) Bobl anwyl! Nid oes dim o'r fath beth. Nid oes mor cyfryw wybodaeth i'w chael oddiwrth y Ser na'r Planedau chwaith.

Yr achos o hyn yw o herwydd yr oedd y byd yn gyffredinol yn cyfri y fath Rinwedd i'r Planedau, oedd Camgynmeriad a Choel-grefydd y rhai oedd yn myned gynt dan enw *Philosophyddlon* a gŵyr dyscedig, ac hefyd Gwendid y Cyffredin-bobl yn cymmeryd e'u twylllo a'u harwain ganthynt,

Fe ddywedir, yfzattydd, y dywed y *Tefni-myr* yma Lawer o wîr Att. Fe alle fod yn digwydd iddynt gwrdd a'r gwîr weithiau. Ac mi a ryfeddwn pan fytho i ùn ddywedyd llawef o bethau ar antur oni ddywed efe hefyd beth gwîr. Eithr fe ddywedir ymhellach. Fod rhai o honynt yn gwybod mwy nag eraill yn gyffredin; pe amgen, pa fodd y gallent ragddywedyd amryw bethau ac fydd yn digwydd yn ol yr hyn a ddarfu iddynt hwy ddaroganu. ? Att. Mae'n siccr y gwyr Tywysog llywodraeth yr awyr Lawer o bethau ac sy tu hwyt i ddealltwriaeth y rhai sy'n trigo mewn cnawd. Ac nid yw ryfedd os yw y rhai sy mewn Cyngair ac Efyngallael gwybod a mynegi rhai pethau ac sy'n ddirgel ac yn ddjarwybod i eraill o'r Byd. Eithr lle maent yn cymmeryd arnynt mai trwy e'u Scil yngwybodaeth y ser a'r Planedau y maent yn gwybod y cyfryw bethau; nid yw hyn ddim ond megys cochl neu orchgudd trwy ba un y maent yn ceisio celu eu Cyfrinach a'r Yspryd Uffernol. Ac am yrhai a ymynghorant a'r cyfryw Ddynion, gwybyddent e'u bod yn cadarnhau teyrnas y Gelyn, ac yn fengi ar gyffiniau Llywodraeth Tywysog y Tywyllwch.

Eithr yngymmaint ac y digwydd i rai, fe alle, fod mor gywraint ac ewyllysio gwybod, Pa gyfryw ydyw Gweithrediad y bydoedd o blanedau a'r bethau daiarol? Neu, pa mor belled y maent, os ydynt yn gweithredu a'r bethau yma a'r y Ddaiar.

Att. Er bodlonrwydd i'r cyfryw, fe atebir mai ymmysc holl Oleuadau y Ffurafen, yr Haul a'r Lleuad yw y rhai y mae eu Heffaith

a'u Gweithrediadau yn cyrrhaeddyd y Ddaiar a'r pethau sydd arni, Yr Haul oblegyd, ei mawr Faint a'i Rinwedd dra rhagorol a rhyfeddol: a'r Lleuad o achos ei Hagofder a'i Nesder attom.

Am Rinwedd yr Haul nid yw ond afraid sonied. Canys mae'n amlwg i bawb y modd y mae y Ddaiar a'r pethau sydd arni yn newid e'u gwedd megys y mae'r Haul yn nesau attom, neu'n pellhau oddiwrthym. Yn y Spring neu'r Tymmor Gwan wyn a'r ei neshad attom, pa fath gynhyrriad y mae'n ei wneuthur ymhob math o blanhigion a dŷf trwy'r Ddaiar! pa fath fywiogrwydd a llawenydd a bâr ymhob Creadur byw? O'r tu arall ar ei Hencil oddiwrthym yn yr Hydref, yr ym yn gweled y modd y mae y Ddaiar a'r pethau sydd arni yn newid e'u Hwynepryd drachefn, ac megys yn galaru e'u Colled o'i Cynnhefrwydd.

Am y Lleuad hefyd; siccr yw fod ei Rhinwedd a'i heffaith hithau yn cyrraedd pethau daiarol. Yn enwedig y mae hi yn gweithredu a'r yr Holl Wlyboedd: ief, a'r y Dyfroedd, ac ar yr Awyr, ac yr ym yn anadlu yn thi, ac a'r y Nôdd sydd ymhob math o blanhigion tyfedig, ac hefyd a'r yr Hymms sydd ynghyrf Dynion âc Anifeiliaid.

Yr ydys yn dal fulw fod y moroedd a fo tan Gwrs y Llenad fel y ma'i yn amgylchu'r Ddaiar, yn chwyddo ac yn llifo tua phob Traeth. Y tonnau pan elont i'w Tersynau eithaf, a ymchwelant yn ol drachefn yn eu Gwrth-hynt, hyd oni chyfarfyddont yn y canolfôr, ac felly yn ol drachefn mewn aflonyddwch a Chythryswl gwaftadol. Hyn yr ydys yn

yn ei wybod; Eithr ymha fodd y mae y Llenad yn gweithredu mor rhyfeddol ar y Dyfroedd mawrion hyn, Ef yn unig a wyr yr *bwn* a osododd y tyfod yn derbyn i'r môr trwy ddeddf dragwyddol fel nad elo drostynt, gan ddwedyd hyd yma y deni, ac nid ymmbellach.

Y mae Philosophyddion yn deall fod y Llenad hefyd yn ol ei thymhorau a'i hamserau yn peri cyfnewidiadau yn yr Awyr. Ac os oes dim Amcan i'w wneuthur oblegyd Cyfnewidiad yr Hin neu'r tywydd, trwy ddal sulw a'r Dymhorau ac Amserau'r Lleuad a'chwsr yr *Haul* y mae Eithr y pethau hyn ydynt anferfennol, neu'n anhyfys. Eithr, Fod ei heffaith a'i Gweithrediadau hi yn meny a'r y fudd a'r nôdd fy mewn Llysiau a Choedydd, ac hefyd a'r Gyrph pob Creaduriad byw, yr wyf yn tybied ei fod yn beth ac y mae pawb yn gyffredin yn dal sulw arno, ac yn ei wybod.

Y rhai hyn meddaf, (sef yr *Haul* a'r *Llenad*) yw y rhai y mae eu Gweithrediad a'u dylanwad yn cyrhaeddyd y Ddaiar a'r hyn fydd arni: ar cyfryw ac y crybwyllwyd yw eu Gweithrediadau. Eithr fod y iêr a'r planedau, neu'r *Haul* a'r *Lleuad* chwaith yr arwyddocau Damwain Dŷn, ac yn dangos pa fath fydd ei Fywoliaeth ef tra fo yn y byd; pa gyfnewidiadau y Throcadau a fydd? pa ddigwyddiadau a gyferfydd a hwynt? pa hyd fydd Yfod ei fywyd, a'r cyfryw bethau, (fod meddaf y cyfryw wybodaeth i'w chael oddiyma) Camgymmeriad mawr yw: a jaw'n y barnem yr rheini yn anheilyng i'w goddef i gyfanneddu ym;

ymmyfe Dynion, ac a haerant y cyfryw
beth. Nyni nes gwyddom, ac nis gallwn wy-
bod *beth a ddigwydd i ni y foru*. Holl ddamwain-
iau ein bywyd ynt gydnabyddus yn unig
iddo ef, yn llaw yr hwn yr ydym fel y Clai
yn llaw y Crochenydd; a chyda'r hwn y
mae rhifedi ein misoedd, a'r hwn a ofododd
ein terfynau fel nad elom trostynt.

Terfynau eithaf o Bŷd gweledig yw o lleo-
edd y mae y fer ynddynt. Te debygyd wrth edrych
arnynt oddi yma, e'u bod hwy i gyd o'r un
Belllder oddiwrth y Ddaiar. Eithr Barn y dyf-
cedig yn gyffredin yw, Er bod y fer nesa at-
tom ymhell anhygoel: etto fod rhai tu hw-
ynt iddynt gymmaint ac yw oddiwrth y rhai
agofa hyd at a Ddaiar.

Drachefn, Er bod y Ser yn ymddangos yn
lluosog jawn: etto fe ffeindwyd yn ddiwedd-
ar nad ydym yn gallael canfod a'n golwg, ond
y rhan leiaf o honynt. Canys pan yr edrych-
er arnynt trwy y Gwydrddrychau a grybwyll-
wyd, hwy a ymddangofant yn llawer mwy
pentyrraidd a lluosog nag o'r blaen; sef y mae
y Drychau hyn yn gymnorthwy i'r olwg i gan-
fod y cyfryw Sêr ac nad ellid o'r blaen we-
led o herwydd eu pelllder. Ac yn gymmaint
a'u bod yn ymddangos o amryw faint; y mae
Philosophyddion y dyddiau hyn yn cyfri nad
yw y rhai a ymddangofant leiaf ddim Hâi o
Faintioli na'r lleill; eithr fod o honynt yn ym-
ddangos yn Hâi o herwydd eu bod o aneirif
belllder tu hwynt iddynt yn yr Ehangder mawr
sy'n eu cynnwys.

Yr ym yn gweled pan yr edrychom tuag

i fynu [pan fytho yr hin yu eglur] fod rhyw fath o Lliw gwyrdd las yn terfynu ein tremi-
ant. Fe alle y tybyge rhai am hwn, mai Llen
ddurſing galed ddefnyddiawl ydyw fydd yn
cyunwys yr haul a'r planedau, a'r Ser ac yn
yr hon y mant yn troi o amgylch. Gen. i. 14.

Dun hefyd a ddywedodd bydded Goleuadau yn y
Eſurfaſen y neſoedd i wahanu rhwng y dydd a'r nſ,
Eſurfaſen; y gair Hebraeg yw *Racciang*. Y gair
hwn (*Racciang*) fydd yn arwyddocau *Lle llyd-
an*, *Ehangder*, *Gagendor*. Hynny yw, ſpas neu
le rhydd ac ehang.

Nid oes gan hynny o'r Ddaiar hyd Der-
fynau eithaf y Ser ddim or fath beth a llen
galed ddurſing fel yr oedd yr hen Philoſo-
phyddion yn breuddwydio. Nid oes, meddaf
ddim ond ſpas neu Le rhydd o ehangder dif-
eſur yn yr hwn y mae y Goleuadau neſol yn
troi. Ac am y Lliw gwyrdd-las a grybwyllwyd,
nid yw hwn ddim amgen na'r Awyr neu'r
aer yr ym yn anadlu ynddi, a thrwy yr hon
y mae'r adar yn ehedeg a'r Cymmylau yn
trammwy. Yr aer meddaf, ydyw yn gym-
myſcedig a rhyw fath o Fŵz-darth y mae gwres
yr haul yn derchafu o'r Ddaiar. A phe bae'n
meddwl i un ſefyll ychydig nifer o filltiroedd
goruwch y Ddaiar, yna cae weled y lliw glaſ-
wyrdd hwn rhwngtho a'r Ddaiar: Eithr y ſer
a welir etto yn Figion Byd.

Eithr er bod y Gwydr-ddrychau aſtronomaid
a grybwyllwyd yn gyfryw ac y gellir yn dda
eu cyfri yn *un o Ryſeddodau'r Byd*; Etto nid
ydys trwy gynhorthwy yr rhain chwaith yn
gallael cyrrhaeddyd gwybodaeth mor ſanawl

ac y dymuniad o'r Sêr, a hynny o achos e'u dirfawr
Bellder. Ond yr ydys yn dirnad e'u bod yn Gyrrh
mawrion iawn; fod e'u goleuni a'u Llewysch o
honynt e'u hun, e'u bod yn dralluosog, ac nad yd-
ym ni yn canfod a'n golwg ond rhan fechan [sef
y rhai nesa attom] o'r afrifaid Lû sydd o honynt.
Nid heb achos gan hynny, y gelwir yr hwn a'u
creawdd ac sydd yn eu trefnu, yr hwn a ddwg eu
llû hwynt allan mewn rhisedi, ac a'u geillw hwynt oll
wrth e'u henwau, felly ac na phalla un; trachym-
mwys [meddat] y gelwir ef yn Arglwydd y Llu-
oedd; a iawn y gweddei ynn [pan edrychom a'r
waith ei fysedd yn y ffurfafen y nesoedd] ddy-
wedyd gyda'r Psalmydd. *Pa beth y Dyn i ti i'n
gosior a mab Dyn i ti ymweled ag ef?* Pla. 8. 4.

Bellach deawn i ystyried pethau nês attom:
sef i gymmeryd golwg ychydig fwy uelltuol o'r
Ddaiar yma yr ym yn preswylho arni.

Y mae'r Yscrethur Lân yn fathredig yn dos
parthu Gweithredoedd Duw i'r ddau Ran hyn,
sef *Nesoedd a Ddaiar*. Fel ac y tebygid fod y Ddai-
ar yn Rhan fwy godidog o'r Creadigaeth nag yr
wir y mae. Eithr y mae i ni, ystyried, mai Diben
yr Yscrethyr ydyw, nid rhoddi i ni fanwl gyf-
rif o Weithredoedd y Creadigaeth; ond ddsod a
Dynion i Adnabyddiaeth o Dduw, a'u cymm-
hwyso yn efi heneidiau i'w wasanaethu ef yma,
ac i'w fwynhau ef yn y Bôd a ddaw. Ac am hyn-
ny y mae yr Yscreth Glân yn fôn am Rannau y
Byd gweledig, megys ac y mae'n t mewnporthyn-
as i ni, neu fel y maent yn ymddangos i ni; yn
gymmaint ac nad ym Gwybodaeth gywraint a
neilltuol yn y pethau hyn yn anngennheidiol tu
ag at fyw Bywyd sanctaidd a chrefyddol.

Yn awr am y Ddalar, er ei bod yn Gorph
maith: etto nid yw ond Rhan fechan o weithredo-
edd y Creawdwr mawr, Canys y mae aneirif o
Gyrph o fewn ein golwg o ran godidowgrwydd
e'u maint a'u discleirdeb yn eu rhagori ymhell;
Eithr er bod y ddalar yn yr ystyriaethau hyn yn
rhoddi lle iddynt hwy; etto y mae hyn megys yn
Rhagorffaint iddi Hi uwch law yr holl Gyrph
nefol, fef, mai *Hi* a ddarparodd Duw i fod yn
Breswylfod i'r *Ran* neu'r Rhywog eth bennaf o-
nid hi o'i holl Greaduriaid; Canys Psa. 115. 16.
Y Ddalar a roddes ei i Feiblon dy hon, y rhai nid yd-
ynt ond, Psa. 8. 5 *Ychydig is na'r Angelion* (y Cre-
aduriaed mwya godidog a rhagorol ymmyfc holl
weithredoedd ei ddwylo)

Y Ddalar (neu'r globyn mawr o Fôr a Thir yr
y'm ni arno) o ran dull ei Corpholaeth fydd dal-
grwm neu *Romnd* (yn gron bob ffordd.) Ei Chyl-
chedd neu ei Chwmpas, yr's yn gadel fod o ddeu-
tu pum mill'ar hugain o filltiroedd. Corph mawr
o thrwm ddwys, heb ddim yn ei amgylchi ond a-
wyr danen: Onid mawr a rhyfeddol yw y gallu
fy'n ei reoli ac yn ei gynnal.

Dwy waith yn y flwyddyn (sef y degfed dydd
o Fawrth a'r Deuddegfed o fis medi) y mae yr
Haul megys yn cerdded yn gymmwys uwch ben
Canol y Ddalar, Gadewch i'n i feddwl fod yr haul
y ddau ddiwrnod hynny megys yn gwneuthur
Cylch neu Lein a ranno y Ddalar megys yn ddwy
Ran. Y rhai fydd yn preswyllo yn agos i'r lein
yma, (neu y rhai y mae yr Haul yn gymmwys
uwch e'u pennau y ddau Amseroedd hynny) y
mae y *Dydd* a'r *Nôs* oddeutu yr un hyd iddynt
trwy yr holl flwyddyn. sef deuddeg awr y naill,

David Robert

a deuddeg awr y llall. Y rhai ydynt yn pre-
 swyllo fil o filltiroedd y tu yma i'r *Lein* hon-
 no (neu yn nes at y *North* neu'r *Gogledd*)
 y mae y dydd hwyaf yn y flwyddyn iddynt
 hwy yn dair awr harddeg o hyd. I'r rhai
 fydd ddwy fil. yn bedair a'r ddeg. I'r rhai
 fydd dair mil. yn bymtheg awr o hyd. I'r
 rhai sy'n byw bedair mil o filltiroedd y tu
 yma i'r *Lein* (megys yr ydys yn gadel ein
 bod ni ym *Mrydain*) y mae'r dydd hwyaf
 y flwyddyn o ddeutu dwy awr a'r bymtheg
 o hyd. Pan eler Gant a chwech o filltiroedd
 ymmhellach tua'r *Gogledd*, mae'r Dydd hwyaf
 yn hugain awr o hyd: a phan eler etto ddeu-
 cant ymmhellach fe gair yn bedair a'r hugain:
 Ac felly pan fytho ei hun sefyll yn y fan
 hwn, ni chyll mo'i olwg ar yr haul dros y
Pedair awr ar hugain, i fyned ymmlaen dda-
 cant o filltiroedd cair yr Haul yngolwg dros
 fis. A phan a'r etto ymmhellach bedair cant
 o filltiroedd, sef i'r mann a elwir *Ben-gog-
 leddus y Byd*, fe gair goleuni gwaftadol dros
 chwe mis: canys y mae'r haul yn troi o am-
 gylch heb fachludo un amser y mae hi yn ym-
 ddangos i'r mann ymma gyntaf oddentu y
 degfed o *Fawrth*; ac o hynny allan daw
 nes hyd y degfed dydd o *Pebasn*: yna hi a
 ddychwel o fessur ychydig ac ychydig hyd y
 o fis *Medi*, y pryd y cyll y lleoedd hynny
 eu golwg arni ac ni welir modyn yno mwy-
 ach dros chwe mî's, sef hyd y degfed dydd
 o *Fawrth*; fel ac nad oes yn y Gwledydd
 hynny yn y Cyfamfer ond y Tywyllwch a'r
 Oerfel. Yn y lleoedd anghysurus yma nid

oes dim trigolion yn preiwylllo yn wastadol; oddiethr yn unig fod rhai o Forwr Lloegr a Holand ac eraill yn myned yno yn amser y Goleuni, sef yn yr Haf i ladd Morfeirch er mwyn yr Olew a gair yuddynt,

Yn yr un modd o'r tu arall i'r leiniau a grybwyllwyd: megys ac y mae y Gwledydd yn tueddu tua'r Dehau, y mae y dyddiau hwy a yn y flwyddyn yn ymestyn hyd onid air hyd at Begwn Dehau y Ddaiar, lle y mae hanner flwyddyn o Oleuni, a'r un faint o Dywyllwch,

Megys y mae y Creaduriaid a ordeiniodd Duw i breswyllo a'r y Ddaiar o amryw naturiaethau; felly y darfu iddo ddarparu lleoedd cyfaddas i'w cynnwys hwynt oll: Fel yr ym yn darllain yn Hanes y Creadigaeth, Gen. 1. 9. *Duw hysyd a ddywedodd, Caelcler y dyfroedd oddi tan y nefoedd i'r un lle, ac ymddangosod y sych-dir: ac felly y bu.* Sef, fel y bydde i'r sych dir fod yn Gyfannedda gymrwys i bob perchen anadl; a'r Moroedd i'r Creaduriaid, y rhai y mae eu natur yn cytuno a'r Elfen o Ddwfr.

Cyn belled ac y mae y Dyscedig yn amcanu; y mae y naill Hanner o Arwyneb y ddaiar yn Dir sych; a'r Hanner arall a orchguddir gan y Dyfn-for.

Drachefn, y mae y Sych-dir wedi i'rannu megys yn ddwy Ran, neu yn ddau Barth. Y naill Ran o hono sydd dan Gwrs yr Haul o'r chweched awr o'r ddydd y boreu, hyd un awr ar ol canol dydd: [sef o'r cwr pella o Asia yn y Dwyrain hyd y Cyrrau nesa i'r

Gorllewin o *Spain* ac *Affrica*] Y Rhan arall sydd dan Gwrs yr haul pan Dueddo tuag at y Chweched neu'r feithfed awr ar ol hanner dydd, ac o hynny ymlaen hyd onid elo allan o olwg i ni yn y gwledydd hyn. Rhwng y ddau Ran fawrion hyn y mae y mor a helwir *Tr Atlantic* yn gwahanu.

Heb law y tiroedd mawrion hyn, y mae hefyd megys *Spotlan* bychain o Dir sych yn fathredig yma ac accw trwy yr holl Ffroedd y rhai a elwir *Ynysoedd*: A'r cyfryw ydyw *Brydain* ein gwlad ni ein hunain; Canys *Yny*ys [eithr un o'r rhai mwy a elwir] ydyw.

Ymmhellach, y Rhan gyntaf o'r Tir sych a grybwyllwyd, er ei fod i gyd o un parth, etto y mae y Dyscedig yn ei ddosparthu yn dair rhan. Y rhan nesa at y dwyrain o hono a elwir *Asia*: Y rhan nesa at y deheu a ydys yn i alw *Affrica*, a'r rhan nesa at y Gogledd a'r Gorllewin *Europa*. Yr rhan a alwant yn *Dair rhan o'r Byd trigianol*.

Asia sydd yn cynnwys ynddi amryw Deyrnasoedd cedyrn ac enwog, a llawer o wledydd breision a thêg, sef y rhai hyn a ganlyn.

China hon yw'r Wlad nesa at y Dwyrain o holl *Asia*. Y mae hi yn ddwy fil a dau cant o filltiroedd o hyd, a mil a phum cant o filltiroedd o led. Yr ydys yn tebyg i'r Trigolion wladychu yma ychydig a'r ol amser *Noah*; ac iddynt barhau o hynny allan yn ddigymmysg. Eithr yn ddiweddar darfu i'r *Tartarians* eu gorchfygu a chyfarieddu yn eu mysc. Y mae'r wlad yn firwythlon iawn, yn dda yn helaeth bob math o bethau ac a berthyn

i Gynhaliaeth dyn. Y mae ein Marsiandwyr ni yn cael yma Fwyn aur ac Arian, sidanau, a phob math o speis, Rhy-hir a maith a fydde yn fynegu yn neilltuol. pa faint yw'r Cyflawnder o gyfoeth bydol y mae'r wlad hon yn ei gynwys. Am e'u crefydd, nid oedd yma ond yr Eulunaddoliaeth o'r dechreuad, Rhai sydd yn tybiad i'r Efengyl gael ei Phregethu yma yn amser yr Apostolion, Eithr os hwnwyd yr hâd sanctaidd hwnnw yno unwaith, darfu i'r hên Eulunaddoliaeth ei orefcyn a'i ddifodd mewn ychydig amser, felly ac nas dygodd fawr o frwyth yno erioed. Ond yn ddiweddar anfonodd y Pab rai o'i Ostemaid ef yno i Bregethu yr Efengyl, ac yr ydym yn clŷwed fod rhai o honyat yn cael e'u troi i'r grefydd Babaid. Eithr nid yw hyn ddim angen ond Trocadigaeth o ūn Eulunaddoliaeth i'r llall.

Y mae yn y Moroedd cyfâgos i'r wlad yma lawer o ynysoedd y rhai ydynt yn cynnwys llawer o drigolion, a chyflawnder o gyfoeth. Eithr nid oes yn yr rhain hefyd ond y tywyllwch o Anwybodaeth a ffinidd Eulunaddoliaeth.

Yn nesa at *China* tua'r Gogledd a'r Gorllewin, y mae gwlad fawr a helaeth a elwid gynt *Serbia* ond yn awr *Tartaria*. Y mae y rhai cyfarwydd yn Hanes y gwledydd yn *Sciifen* nu o'i phlezyd. ei bod yn bedair mil a phum Cant o filliroedd o hyd, ac oddeutu dwy fil o filliroedd o led. Tra anial ac oerllyd ydyw, ac o achos hynny y mae'r trigolion yn dencuach nac mewn gwledydd eraill: etto os ystyriwn

yftryiwn ei changder, gallwn wybod ei bod yn cynwys rhifedi nid bychan o ddynion. Y mae rhai yn tebyg mae trigolion y wlad hon yw y Gog a Magog afenir am danynt yn *Ezeiel* (38) a'r *Datguddiad* 20 8. Eithr siccr yw, mae pobl erwin a rhyfelgar jawn ydynt. Yn e'u Hymdniaeth a dull eu bywoliaeth, y maent yn swy esculus a budr na chenhedloedd eraill. Mewn perthynas i'w crefydd, Paganiaid di Ddow ac Eulynaddolwyr ydynt. Rhai o honynt a arddelant grefydd Mahomet. Fe debygid wrth rai defodau y mae rhai o honynt hyn eu hârfar i'r Esengyl gael ei phregethu yno ryw amser. Eithr yr Historiau ydynt dywyll yn y peth, felly ac nad oes genym ddim siccrwydd o'i blegyd.

Y wlad nesa tua'r Dehau a elwir India. Y mae y rhan swya o honi dan awdurdod, Pennaeth neu'r Emprwr mawr a elwir *Mogul*. Y wlad fydd o ddeutu dwy fil a phedwar cant o filltiroedd o hyd, a mil ac wyth cant o filltiroedd o led. Y mae'r deyrnas neu'r Ymmerodraeth yma yn gadarn ac yn gyfoethog jawn, a'r tir yn firwythlon ragorol, Ein morwyr ni ydynt yn marchnatta yma i gael sidanau. a phob math o *Fustings*, a'r *Calico*, a Lliainau teg, a *Spels* &c. Y mae'r trizolion gan mwya yn proffesu crefydd y *Mahomet*. Y *Mahomet* yma. gallwn ddywedyd am dano, mai un o'r Offerynnau pennau a gafodd y Cychracl erioed i ddistrywio eneidiau ydodd. By amryw Heresiau dinistriol yn amser yr Apostolion, ac wedi, Eithr ni buant gan mwya ond o fyrr barhad. Ond y gan grefydd a lefel-

odd yr Hudolwr hwn a gynhaliwyd yn y byd yn awr dros un cant a'r ddeg o flynyddoedd; ac y mai ei grefydd ef wedi ymdanu dros lawer jaww o wledydd [fel yr ymddengys wrth yr hyn a ganlyn,] Fe ddechreuodd gymmeryd arno fod yn Brophwyd ynghylch y flwyddyn o Oed ein Harglwydd Chwech chant ac un ar ddeg mewn tref a elwir *mecca* y tu Dwyrain i wlad *Judea*. Yr Athrawiaeth a ddysgodd i'w Ganlynwyr sydd gynnwysedig mewn Llyfr a elwir yr *Alcoran*, ac y mae y llyfr hwn mewn cymmaint o Barch gan y *Mahometans* ac yw y Bibl sanctaidd gan y Cristnogion. Y mae yn caniad hau Rhyddid mawr i'w Ddyscyblion i fodloni e'u Chwantau Enawdol: a'r cyfryw blefferau sydd yn gwneuthur i synu yr Hapusrwydd y mae yn addo iddynt yn y Byd i ddysod. Un Gorchymyn arbenig a adawodd ef i'w ganlynwyr oedd, A'r iddynt arferyd y Cleddyf, Tan a ffagodau a phob math o'r cyfryw foddion i wneuthur lle i'w grefydd ef. Ac yn ddiau buant lwyddiannus jaww; Canys bu y *Mohometans* yma ynghyd a'r Papistiaid yn ddwy Fflangell chwerw i Eglwys Crist dros lawer o Oesoedd. Caniatodd y Gortichaf iddynt godi i synu, mae'n debyg, mewn ffordd o gospedigaeth a'r Ddynion am na dderbyniafant gariad y gwirionedd, fel y byddent gadwedig.

Yn nesa at yr *India* tua'r Gorllewin y mae'r gwledydd sydd dan Lywodraeth Emprwr *Persia*. Y mae'r Ymmerodraeth neu'r deyrnas sawr yma o ddeutu pumtheg cant o filltiroedd o hyd, a deuddeg Cant o lëd. Y grefydd Fahometan sydd yma hefyd; oddieithr bod rhai mewn rhyw

A'r Amseroedd.

rhyw fannau yn myned tan enw Crist'nog.
Eithr yn wir nid haeddant mor Enw; Can
nid ynt ddim amgen na Dilinwyr rhai o'r
hen *Heretclaid* a fu yn y Prif oesoedd.

Yn gyfagos i *Persia* tua'r Dehau; y mae gwlad
a elwir *Arabia*. Yr ydys yn gadel fod hon yn fil
a phedwar cant o filltroedd o hyd, ac mewn
rhai mannau yn fil o led. Y mae hi gan
mwy tua'r Dwyrain oddiwrth *Judea*: Ond
y mae rhai parthau o honi yn fesyll tua'r
Dehau. Mewn rhyw fan o'r wlad hon [fel
yr y's yn tebyg] yr oedd y Frenhines honno
yn teyrnasu a ddaeth gynt i brofi Doethineb
Solomon. Y mae rhai mannau o'r tir yn hynod
uwchlaw pob rhyw wledydd a'r wyneb y ddai-
ar; o herwydd yr amllder a'r llawnder tydd yn-
ddo o bob math o ffrwythau gwerthfawr aroglau
peraid, *Spels*, a'r *Drygg*; y mae yr *Apothecari's* yn
eu barferyd mewn meddyginaeth. *Mahometans*
yw'r trigolion o ran e'u Crefydd; ac yn y wlad
hon y cadd y Twyllwr *Mahomet* ei Enedigaeth.

Tu ac at y Gorllewin a'r Gogledd oddiwrth
Arabia y mae y wlad a sonir yn fynych am dan
yn yr Yferythur, fel *Canaan*, yr hon a elwir
hefyd *Palestina*, a *Judea*, Lle ffrwythlon iawn
gynt, Eithr yn awr yn ol yr hanes y mae
Trafaelwyr yn rhoddi o'i plegyd] y mae wedi
myned yn rhyw fath o anialwch: fel ac y
tebygid i felldith yr Hollalluog ddeseyn a'r y
tir megys, ac y mae yn amlwg ei bod yn dilyn
yr hen Breswylwyr [fel, yr *Iddewon*] hyd y
dydd heddyw. Y mae'r wlad dan Reolaeth
Empwr y *Tures*; ac nid oes yno yn awr ond
y Mahometaniaeth, oddieithr ambell Fonachlog
sy gan y Monachod pabaidd yn agos i'r mann

Ibanes y byd.

Yr hwn *Gaerusalem* yn sefyll. Oddiwrth *Chaldea* tua'r Gogledd a'r Dwyrain y mae'r gwledydd hyn; sef *Syria*, *Armenia*, *Assyria*, *Messopotania*, *Caldea a Babilon*, *Messopotania Chaldea*, fel y tebygir, oeddent yn gwneuthur i tynu mewn rhan y Baradwys ddaiarol honno, neu'r *Eden* ymmha ūn y gosodwyd y dŷn cyntaf: Canys yr ydys yn nabod dwy o'r Afonydd hynny y mae *Moses* yn son a'm danynt *Gen. 2. 10.* sef *Hidecel* ac *Euphrates*, ac y maent yn rhedeg trwy'r tiroedd y na. Y mae'r Ardaloedd hyn oll dan Lywodraeth Emprwr mawr y *Twrws*, yr hwn sydd ai Orfeddfa yn *Nghonstantinopl*, ac o'r grefydd *Mahometanaidd*.

Tua'r Gorllewin, oddiwrth y gwledydd hyn, y mae gwlad fawr arall yn sefyll a elwir *Natolia*. Y mae hi yn faith gant o filltiroedd o hyd, a phum cant o Led. *Natolia* sydd yn cynnwys yr Ardaloedd neilltuol hyn, sef *Cappadocia*, *Galatia*, *Pontus*, *Bitbynla*, *Asia* fechan, ymha un yr oedd y faith Eglwys y mae *St. Joan*, yn scrifennu attynt yn y *Dat. A thref y Colofaid*, y rhai yr scrifennodd *Paul* attynt, *Lyca*, *Pamphilia* a *Cilicia*. Emprwr y *Twrws* sydd yn rheoli a'r yr rhain. Crefydd y *Twrclaid* hefyd ydyw eu crefydd, sef *Mahometaniaeth*. Y mae yno rai yn wascaredig yn *Proffessu* *Griff'nogaeth*, ac o gymmundeib eglwys y *Groeg-laid*, eithr y maent yn gaethweision i'r *Twrclaid*; Canys felly y gorchymynnodd *Mahomet* i'w Ddyfeyblion yn eu *Enylllys diweddas* mewn perthynas i'r sawl ac na dderbynient ei grefydd ef, sef, *Fod yn rhaid, ddynt gael eu lladd, neu ynteu eu gwneuthyd yn gaethweision*.

Fel hyn yr aethom dros ūn Parth o'r Byd, sef *Asia*. Bellach awn trwodd tua'r Dehau at yr Rhan nefaf, sef *Affrica*.

Y wlad gyntaf a gyfarfyddwn a hi yma yw yr *Aipht*, lle bu yr *Israeltaid* gynt yn goddef Caethiwed caled cyn eu dyfod i wlad *Canaan*. Ymae yr *Aipht* yn wlad hynod mewn amryw ystyriaethau, Tu fewn i ychydig amser a'r ol y Diluw dechreuodd yr *Aiphtiaid* studio'r Celfyddydau dyscedig pan oedd yr holl genhedloedd eraill yn farbaraid. Buant yn Deyrnas gadarn a hynod dros rai miloedd o flynyddoedd. Y mae'r tir yn ffrwythlon iawn, ac fe alle nad oes y cyfryw a'r wyneb y ddaiar am ddwyn pob math o rawn llafur. Yr ydys yn tebyg mai St. Marc a Bregethodd yr Esgynl yma gyntaf : a bu yno fagad o Eglwys Christnogol hynod dros rai Cannoedd o flynyddoedd. Eithir yr oeddent yn anhappus yn hyn ; sef, fod *Hereticaid* yn Codi i fynu yn eu mysc yn aml iawn, hyd oni ddiffoddwyd y wir thrawiaeth eangylaidd o'r diwedd gan *Heresau*. Y mae yno rai yn dwyn Enw Christnogion hyd y dydd hwn ; ond nid ydynt ddim ond Dilynwyr yr *Hereticaid* neu'r Gau Athrawon gynt. Y mae'r wlad o ddeutu Pum cant o filltiroedd o hyd, a dau cant o led. Y trigolion, o ran eu pryd a'u gwedd, ydynt rai yn telynddu, eraill yn gwbl dduon. Y grefydd *Fabometanaidd* y maent yn ei broffesi gan mwyaf a'u Penbaeth yw Emprwr y *Turcs*.

Rhwng yr *Aipht* a'r Gorllewyn, yn nefa, y mae gwlad a elwir *Barca*. Y mae ein bedwar cant o filltiroedd o hyd, a dau cant o led. Y mae'r

mae'r bobl sydd yma hefyd dan Lywodraeth y *Twrc*, ac o ran eu crefydd yn *Fabometanod*.

Yn nêlaf at *Barca* y mae *Tripoli*, yr hon sydd chwech chant o filltiroedd o hyd, ac ynghylch dau cant o led. Emprwr y *Twrcs* sydd Ben a'r y wlad hon hefyd, a'i grefydd ef, ief yr eiddo *Mahomet*, ydys yn i broffesu ynddi.

Yn gofochr i *Tripoli* y mae *Tanis*, gwlad o bedwar cant o filltiroedd o hyd, a dau cant a hanner o led. Y mae'n perthyn i Ymmerodraeth y *Twrc* fel y lleill o'r blen, a'r trigolion ydynt *Fabometans*.

Aleier yw'r wlad nefa, yr hon sydd bedwar cant. a hanner o filltiroedd o hyd, a chant a hanner o led, dan yr un Rheolaeth, ac o'r un grefydd a'r rhai a grybwyllwyd uchod.

Oddiymma tua'r Dehau y mae'r gwledydd a elwir *Efez* a *Morocco*, y rhai ydynt o ddeutu un cant a'r bymtheg o filltiroedd o gwmpas. Yr hwn sydd Ben a'r y gwledydd yma a elwir *Emprwr Efez* a *Morocco*: Teirant neu Orthrymmwr tuac at ei Ddeiliaid ydyw, megys yn wir y mae yr holl Bennaethiaid sydd dros yr holl wledydd a grybwyllasom hyd yn hyn: Canys y mae bymyd a meddiannau eu Deiliaid yn eu Pŵer, ac felly y gallant wneuthur a hwynt a'r hyn oll a feddant yn ol eu hewyllys a'u mympwy eu hun. Yr hyn a ddyle ein gwneuthur ni yma ym *Mrydain* yn ddiolchgar, yn gymmaint ac y gallwn ni fyw yn ddi bryder yn yr ystyriaeth hyn: Canys nis gall y tywysog, neu'r Brenin, wneuthur a ni na'n meddiannau, ddim tu hwynt i'r hyn a ganniattao y *Cyfreithiau* yr ym yn eu gwn-cuthur

euthur trwy ein *Representatives* mewn Par-
liament.

Y wlad nesa at Ffez a Morocco yw *Biledul-gerid*. Hon sydd dair mil o filltiroedd o hyn; a thri chant o led. Y tir sydd lwm o herwydd y gwres a'r sychder gwaftadol sydd yn yr ardaloedd hyn o'r byd. Y bobl ynt felynnion a duon. Y maent, rai o'honynt, dan Lywodraeth y *Turc*, a rhai dan lywodraeth Emprwr Ffez a Morocco, ac o'r un grefydd, sef Mahometanod Oddiwrth *Biledulgerid* tua'r Dehau y mae *Lybia*, yr ydys yn bwrw ei bod yn fil ac wyth gant o filltiroedd o hyd, ac ynfaithgant lle mae ledtaf. Y tiroedd ydynt yma hefyd yn greision ac yn anffrwythlon iawn, a'r trigolion yn farbariadd ac yn anifailaidd difesur; ond y maent gan mwyaf yn proffesu y grefydd *Fahometionaidd*.

Yn gyfagos i *Lybia* y mae *Negro land* neu wlad y Bobl dduon (y *Black-mwrs*.) Canys Duon yw holl drigolion y wlad hon. Y mae'n ddwy fil o filltiroedd o hyd, a Naw cant o Led. Y *Negro's* neu'r Dynion duon yma ydynt, rai yn *Fahometans*, a rhai yn Eulunaddolwyr paganauidd, a rhai o'honynt ydynt yn byw fel yr anifeiliaid heb ddim crefydd. Yr ydys yn scrifennu am rai o'r paganod sydd yn y wlad yma, Eu bod yn credu fod Dduw ac Ysprydion drwg; ond eu Barn hwy ydyw na ddylent wneuthur dim gwafanaeth i Dduw o herwydd nad yw raid iddo ef wrth eu Gwafanaeth; ond y dylent addoli yr Ysprydion drwg i ryngu eu bodd, fel na bo iddynt eu mweidio. Ac felly nid ydynt yn cyflawni dim math

o Addoliad i Dduw : Eithr odid iddynt fyned ynghylch dim matter o bwys oddieithr iddynt aberthu i'r Cythraul. Amryw o Opiniwnau y sydd oblegyd yr achos pa hain y mae y rhain yn dduon. yn hynod a'r yr rest o ddynol-ryw. Rhai sydd yn dywedyd mae Hiliogaeth *Cam* ydynt yr hwn a ddarfu e Dād *Noah* ei felddithio; Ac mai dymma ran o'r felddith a syrthiodd arno fe a'i Eppil. A'r ba beth y maent yn feilio y cyfryw Opiniwn nis gwn. Eraill ydynt yn dychymmig pethau eraill. Eithr yr ydys yn tebyg mai y rheini sy'n ameanu nefs ac y gwir y rhai sy'n barnu (yn gymaint a bod y Dynion yma yn preswyllo dan Gwrs yr Haul, fel ac y mae yno yn oestadol yn frydtach nac y mae gyda ni yma mis *Gorpbennaf* : Ac hefyd y bobl hynny ydynt yn myned yn wastad yn ddiddillad ac yn noeth lymynion agos : O herwydd hyn meddaf, nid heb achos y tebygir) mae'r Tes a nerthwch gwres yr Haul a drodd eu Lliw yn y cyfryw fodd. Rhwng *Negroland* a'r Debau y mae y wlad hynod *Guinea*. Y mae Cychwyniad mawr gan Farbandwyr Lloegr ac eraill o *Europ* i'r Lle hwn er mwyn yr Aur, yr Ifori, a'r *Speis* sydd yno yn aml iawn *Guinea* sydd fil a phum cant o filliroedd o hyd a chant a hanner o led. Y trigolion ynt o ran eu lliw yn gyffelyb i'w Cymmydogion o *Negroland*, ac hefyd o ran eu moesau yn farbaridd ac yn Eulunaddolgar.

Yn nefaf y mae *Ethiopia Issaf*, yr hon sy'n cyrrhaeddyd i'r cwr eithaf i *Affrica* tua'r De-hau. Gwlad fawr iawn a helaeth ydyw, sef ynghylch dwy fil a Chwech chant o filliroedd

edd o hyd, a ffaith gant o led. Y mae'n cyn-
nwys llawer o deyrnafoedd a Chenhedloedd o
Ddynion. Y mae peth Amrywiaeth yn eu
plith o ran rheolaeth wledig. ac hefyd mewn
perthynas i'w Cynneddfau a'u Hopiniwnau ym
matteriol crefyddol; eithr y maent yn cytt-
uno yn hyn. fef eu bod hwynt oll yn ddi-
eithr i'r gwir Dduw, ac yn Eulunaddolwyr,
oddiethr ymbell *Brofelyt* y mae'r Offeiriad Pa-
baid yn gwreuthur yn eu mysc. Mor gr-
eulon ac anwar yw eu tymmer. mor groes
a ffiidd yw eu harferion a'u Cynneddfau, fel
ac y mae'n amlwg eu bod dan Dywyfiad a
Rheolaeth y *Gelyn uffernol*: Ac achos fydd
gennym i alaru fod neb o *Ddynol* ym mewn
cynnifer o bethau wedi myned yn waeth na'r
anifeiliaid direswm. Y maent yn arferid y
creaduriaid yn y cyfryw Ormodedd hyn on-
id ydynt yn byrrhau o'u heinioes: ac o her-
wydd eu hanghymmhedroldeb maent yn ed-
rych yn hen pan y be'nt etto yn jefange;
peth cyffredin yw iddynt werthu y naill y
llall: mewn rhai mannau maent yn aberthu
Dynion i'w heulynod: i'e am y carcharwyr
a ddaliant mewn Rhyfel hwy a wnant feth-
weision o honynt ac a ymborthant ardynt;
a'r amryw achosion, hwy a ymgynhorant a'r
Ysrydion drwg. Mewn rhai lleoedd o'r wlad
eu Hopiniwn ydyw. *Fod Eneidiau y rhai mei-
r yn ymborthi a'r fuchedd megys Dynion hyn*:
Ac am hynny y maent yn goled i lawr Bro-
fisiwn o fwyd a diod yn y Boddle gyda'r
Cyrph; a pheth arferol yn y wledydd yma
yw, a'r gladdedigaeth gwyr mawr a thywy-
fogion

fogion, ladd rhai o'u gwe hon a'u, flaforits fel y byddo iddynt eu gwafanaethu yn y Byd arall. R' pethau hyn a llawer ychwaneg o'r cyfryw fydd arferedig yn y Teyrnafoedd yma, y rhai fe alle y bydd anhawdd gan rai eu costio, eithr y mae genym gyflawn siccrwydd mae gwir ydynt:

Y tu dwyrain i'r wlad yma y mae y Wlad a elwir *Ethiopia uchaf*. Hon fydd ledtach ac ehangach na'r llall; sef yn ddwy fil ac wyth gant o filltiroedd o hyd, a dwy fil o led. Maen cynnwys llawer o Deyrnafoedda thywysogaethau neilltuol, R' trigolion gan mwyaf ydynt yn buw yn farbaraid ac yn wylltion. R' mae yn wascaredig'n eu plith fagad o *Dwrclaid*, *Dilynwyr Mahomet*, a rhai *Iuddewon* hefyd. Ac mewn un man [sef yn agos i'r *Alph*] y mae teyrnas a elwir *Abyssinia* yn yr hon y mae rhai yn proffesu Cristnogaeth. R' grefydd *Gristnogol* a dderbyniwyd yma yn y Prif amser, eithr oddeutu y Flwyddyn, *Pedwar Cant* hwy a lygrwyd gan *Heresi Dioscorus*, yr hwn oedd yn dala nad oedd ond un natur yng *Ngbrist*. Ac felly darfu iddynt er y's llawer o Oesoedd ymwrthod a'r wr *Athrawiaeth Efangylaidd*; ac nid oes yn awr yn eu mysc ond y *Camfyniadau* a'r *Heresia*, er bod o honynt etto yn myned dan *Enw Eglwys yr Abyssiniaid*.

Felly darfu y'n megis drafaelio dros yr ail Ran o'r Byd. sef *Affrica*; o blegyd yr hon noder ymbhellach, Fod ei holl drigolion o ran e'u lliw naill a'i yn felyn-ddu neu ynteu, yn gwbl dduon, *Drachefn* y mae i ni ddal fulw oblegid

oblegid *Africa*; nad oes un Rhan arall o'r Bŷd yn cynnwys y fath Amrywiaeth o fwythfod ac Anrhuallod gwylltion, y rhai ydynt gan mwyaf yn anadnabyddus i ni yn y gwledydd hyn.

Yn y Moroedd o amgylch i *Africa* y mae llawer jawn o Ynysoedd. Rhai o honynt ydynt anial: ond y rhan fwyaf a gyfanneddir gan ryw fath neu gilydd o Ddynion: a thri-golion yr rhain oll ydynt naill a'i yn Bag-anod, neu yn *Fahametans*, neu ynteu yn *Bap-istiaid*.

Y tu Gorllewin i *Africa* yn y môr *Atlantic* y mae megis Pentwr o ynysoedd, tra hynod am Winllanoedd a'r amrywiaeth fawr o win sydd ynddynt. Yn enwedig y mae yno un peth a haedda ei grybwyll yn fwy neilltuol: sef, yr yscil neu'r Gelfyddyd ryfeddol oedd gan yr hên Drigolion hynny gynt i gadw Cyrph y meirw fel na ddarfyddent dros lawer o Oesoedd, *Yr Yspaniards*, sydd yn awr mewn meddiant o'r ynysoedd yma gwedi gorchfygu o honynt yr hên Bre-swylwyr a'u difetha gan mwyaf. Ac y mae'r *Yspaniards* yn ffeindio yno Gyrph mewn mewn Ogofau yn gyfan gwbl oddiethr eu Hymyscarioedd y rhai a dynnwyd allan cyn e'u gosod i lawr: ac y mae'n mor fychedd ac mor ddilygredd ac y bydden y rhai a'u gwelont yn barod i debyg y gallant barhau tra parhao'r Bŷd. Y cyfryw gelfyddyd hefyd oedd gan yr hên *Alphitiaid*. Canys yr ydys yno [sef yn yr *Alphit*] yn awr yn cael mewn statelloedd dan y Ddaear, Gyrph yn

gyfain, y rhai yr ydys yn gwybod fod o leiaf ddwy fili o flynyddoedd er pan eu gosodwyd i lawr. Fel hyn yr oedd y Cenhedloedd tywyll yma Druain, [er nas gallent amddiffyn eu harwyl Ddynion rhag marwolaeth,] etto yn chwennych cael Cymdeithas e'u Cyrph cyhyd ac y byddeu bosibl: ac felly yn arferu, moddion i'w cadw rhag dychwelyd i'r Lŵch, a throï i'w Defnyddion cyntaf. Eithr gwelwn faint yw ein Rhagorfraint ni y rhai y mae yr Eſengyl gennym yr hon fydd yn dwyn bynyd ac anllgredigaeth i oleuni, 2 Timi. 1. 10. Fel ac y gallwn ni fod yn cismwyth ac yn ddibryder mewn perthynas i'r peth hyn: Canys ni a wyddom a'm y rhai a hunant yn yr Eſeu y ddaſ Duw brynt heſyd gydag ef. 1. Theſs. 4. 14. Ac y mae gennym siccrwydd y Cſfnewidir ein Cyrph gnael ni fel eu gwneſer yr un ffurf a'i Gorph Gogoneddus ef. Phil. 3. 21.

Y Ddedd Ran o'r Byda gyfrifir, yw *Europ*: i'r hon y perthyn ein Hynys ni, ſef *Bydalen*. Y parthau a grybwyllwyd euſoes, ſef *Asia* ac *Affrica* ydynt yn rhagori arni ymhell mewn ehangder a maint; ac ſe alle hefyd o ran Amrywiaeth ſirwythydd. Eithr o ran Gwybodaeth a Dyſceidiaeth a phob math o Gefyddydau, ac yn enwedig o herwydd goleuni yr Eſengyl a fu yn tywynnu arni yn awr dros lawer O oesoedd, y mae *Europ* yn rhagori a'r yr holl wledydd tan y Nêſ.

Yn Neſcrifiad y Rhan hon o'r byd, dechreuwn yn y Cwr isaf iddi, ſef y neſaf at y Gorllewin: A'r wlad gyntaf a gyfarfyddwn a hi yma yw *Spain*. *Spain* a gyfrifir yn chwe

Chwe chant o filltiroedd o hyd, ac ynghylch
pum cant o léd yn y mann helaetha o ho-
ni. Y trigolion yma, sef yr *Yspaniards* ydynt
oll o'r grefydd babaidd; ac nid yw *Pabyddi-*
aeth yn cael ei parhessu a'i chynnal mewn
un man gyda'r fath Zêl ac y mae yma, un
modd hynod ac effeithiol trwy ba un y ma-
ent yn diogelu eu Crefydd, yw, y *Curt* a
elwir *Tr Inquisition*; Canys ym mhob Tref y
mae pump neu chwech o Oſeirïaid Pabaidd;
y rhai wrth eu *Hoffis* a elwir *Inquisitors*. Sw-
ydd yr rhain ydyw ymafyn a'm *Heretics* a'u
cospi. *Heretics* y galwant hwy bawb ac nad
ydynt o gymdeithas Eglwys Rhufain. Ac felly
a'm bwy bynnag a ddalio un Opiniwn gwr-
thwyneb i Babyddiaeth, neu a ddywetto ddine-
yn erbyn y *Papistiaid*, os aiff dan ddwylo y
rhain, odid iddo fyned oddiyno a'i Hoedl.
Fel hyn y maent yn peri i'r Gwerïdd dru-
ain lynu wrth y cyfryw grefydd ac fydd yn
arwain i Ddistryw.

Tn nesaf at *Spain* tua'r Dwyrain y mae
Frainge, yr hon fydd yn ein Cymmydogaeth
ni, Canys nid oes ond llain gŵl o ōr yn
gwahanu rhwng *Frainge* a *Brydain*. Tegnas
helaeth a chadarn ydyw, oddentu pum cant
o filltiroedd o hyd, a'r un faint agos o Léd.
Y mae Cenedl y *Ffranciaid* yn cael eu cyfrif
yn ddeallus ac yn gywraint, esgyd i ddych-
ymmygu rhyw beth newydd ym mhob rhyw
gelfyddyd; Eichr mewn pethau ysprydol y ma-
ent [sef y gellir dywedyd] dan gaethiwd
y *Babilon Rufeiniadd*. Bû dros ryw faint o
amser *Protestantiaid* yn draaml yn eu plith;

Ond darfu i'r Brenin a fu yn ddiweddar [*Isf Lewis XIV*] trwy erledigaeth drom a chwerw fynad yn agos i arllwys y tir o honynt: Eithr yr ydys yn gobeithio y bydd y Rheolwr sydd yno yn awr o Dymmer fwy tirion a hywedd;

Oddiwrth *Ffrainc* tua'r Dehau, neu yn hytrach tua'r Dwyrain, y mae *Italy*. Yn *Italy* y mae amryw wledydd a Thywyfogaethau neilltuol. Bû gynt yn hynod ac yn freiniol iawn: Canys yma y mae y Ddinas enwog *Rhusain*, yr hon a fu unwaith yn Arglwyddes a'r ran fawr o'r Byd, oblegid mawr Bŵer a Chadernid y *Rhufeiniad* rhag ddangoswyd i'r Prophwyd, *Danîel*. *Dan. 7. 7, 19* Ac etto y mae fôn mawr a'm *Rusain*: Canys yno y mae un [*Isf y Pâb*] yr hwn sydd yn cymmeryd arno fod yn *Ficcar* Jesu Grist a'r y Ddaiar; nid yn unig yn Ben a'r yr holl Eglwys weledig, ond goruwch pob rhyw Awdurdodau a Thywyfogaethau; a bod holl wledydd a theyrnasoedd y Byd a'r ei rodd ef, ac y gall ef eu rhoddi i'r mab a fanno. Trigolion y wlad yma megis ac nas gallwn ddisgwyl dim llai ydynt o'r grefydd *Babaid*; ac mewn rhai mannau yr ydys yn cynnal Cwrt yr *Inquisition* megis yn *Spain*.

Germany sydd nesaf. Mae'n sefyll tua'r Gogledd oddiwrth *Italy*, a thua'r Dwyrain oddiwrth *Ffrainc*, Gwlad chang ydyw bedair ochrog, oddeutu Chwech chant o filltiroedd bob ffordd. Un *Ascenas*, gor-ŵyr *Noah* a wladychodd yma gyntaf, fel yr ydys yn tebyg. Am hynny y mae y *Germans* yn eu mawrygu eu hunain yn fawr oblegyd eu Hynafiaeth. Yr ydys yn galw yr hwn sydd yn Ben a'r wlad yn *Emprwr*, neu *Ymerawdwr* yn ol

cyffelybrwydd *Empryr* mawrion *Rhafain* gynt :
Eithr nid yw ei Bŵer ond byr jaw'n; Canys
y mae rhyw fath o *Ddawciaid* a Thywyfegion
yn aml yn y wlad, y rhai ydynt yn arferu
Awdurdod breiniol gan mwya yn eu Har-
daloedd eu hun. Y grefydd *Rufeiniaidd* fydd
fwya cyffredin yma hefyd.

Yn nesa. tuac at y Dwyrain y mae *Poland*.
Teyrnas fawr jaw'n ydyw hon, faith gant o
filitiroedd o lēd a mil o filitiroedd o hŷd. Arfer
y *Polanders* yw dewis eu Brenhinoedd; Canys
Pan fo marw'r Brenin, nid oes i'w Fab nac i neb
o'i Dylwyth ddim Hawl na Tŷ i'r Goren:
Eithr dewisir rhyw ŵr mawr o'r wlad, neu, fe
alle, o un o'r gwledydd o amgylch i fod yn *Fren-
in*: a phan fo farw hwnnw eilwaith, a'nt i *Ddenis*
un arall fel y gwelont hwy yn dda. Y gwyr
mawr vdynt yn cadw y cyffredin dan eu traed
mewn flafri a Chaethiwed toft, hyd onid ydynt
yn lladd bagad o honynt yn fynych, ac heb
fod yn ddarostyngedig i ddim coſpedigaeth o
blegid y peth chwaith, oddieithr talu, fe alle,
ychydig o arian mewn fferdd o *Ddirny*. O ran
eu Crefydd Dilynwy'r ydynt i'r Pâb o *Rafain*.
Oddiwith *Poland* tua'r Deheu y mae y gwle-
dydd hyn, *Hungary*, *Transylvania*, *Moldavia*, *wa-
lachia*, *Sclafonia*, *Serfia*, *Bulgaria*, a *Romania*.
Y mae'n dan amryw *Lywodraethwyr*; Ac os
cyfrifir gyda'u gilidd nid y'nt sawr iaina *Pho-
land*. Trwy'r gwledydd yma y mae *Danubias* yn
rhedeg un o'r afonydd mwya yn y Eyd. Y
mae'n tarddu y tu gorllewin i *Germany*, ac oddi-
yno yn cerdded deuddeg cant o filitiroedd tua'r
Dwyrain cyn cael môr. Y mae yn ei Chwars

yn derbyn triugain o afonydd iddi sydd abal
iddwyn Llongau, mewn perthynas i bethau
crefyddol y mae yma yr fath *Gymmyscedd* nad
ellir yn hawdd ei adrodd : *Papistiaid*, *Mahomet-
anod*, *Iddemon*, crefydd y *Groegiaid*, *Dilynwr*
rhai o'r hen Hereticiaid, megis *Phorinianod*, *Ari-
ianod* a'r cyfryw. Y mae yma hefyd rai o
Ddilynwyr Luther a *Cbalsin*, yn enwedig
yn *Transylvania* a *Hungary*.

Yn nefaf etto tua'r Dehau y mae *Gracia* neu
wlad y *Groegiaid*. Gwlad hynod ryw amser
a'm wŷr doethion a dyscedig. Yma y mae
Athens, lle yr oedd yficol enwog yn amser *St.
Paul* *Act* 17. Yma hefyd y mae y trefydd lle yr
oedd yr *Eglwys* at y rhai yr anfonodd ef rai
o'i Epistolau, sef *Corinth*, *Thesalonica* a *Philippi*.
Bŷ'r grefydd *Gristnogol* yn fynnadwy iawn
yma dros rai oesoedd : Eithr ym mhen talm
o amser hi a lygrwyd trwy goel grefydd a
dychymygion *Dynion*. Y *Turciaid* sy Berchnog-
ion o'r wlad yn awr, a chrefydd *Mahomet* sydd
benna ynddi ; Eithr y mae yno hefyd lawer o
Hiliogaeth yr hên *Roegiaid* yn gwneuthur proffesi
o *Gristnogrwydd*, ac a elwir *Eglwys y Groegwyr* :
ac er eu bod wedi dirywio oddiwrth eu *Purdeb*
cyntaf ; Etto nid ydynt mor llygredig gwbl
ac *Eglwys Rufain*.

Y wlad nefaf a gawn ei describio yw *Moscovy*,
y tu Gogledd i *Poland*, a grybwyllwyd uchod.
Y mai yn bymtheg cant o filliroedd o hyd, a
deuddeg cant o led. Gwlad oer ac anffurwythlon
ydyw. Y cyfoeth penna y ma'i yn ei ddwyn
yw amryw fath o *Ffur*, Crwyn bwyfflod, y
rhai a werthir i *Farsiandwyr* *Lloegr* ac eraill.

Enw

Enw cyffredin y Pen-Rheolwr yw *Czar*. Y mae y Trigolion yn cyttuno gan mwy ym eu crefydd a'r *Groegiaid*: Ond mewn rhai mannau y mae'n t megis eu Cymynydogion y *Crim Tartars* naill a'i yn Euludaddolwyr neu'n *Fahometanod*.

Fei hyn y darfu ynn fyned dros y rhan fwyaf o'r *Bjd trigianol*. Ac erbyn hyn fe alle y bydde fy *Narilenydd* yn chwennych gofyn, Fa le bellach y cair *Eglwys Dduw* a'r y *Ddaiar* yn gymmaint ac nas gellir barnu fod y cyfryw *Ddynion* ac y buom yn fôn am danynt hyd yn hyn yn gymmwys i fod yn *Ddeiliaid* i *Jesu Grist*.

At Y mae'n ddiau fod achos da i debyg am yr holl wledydd yr aethom drofnynt, *ma* *Trigfa Satan* ydynt; etto siccr ydyw. Fod gan yr *Arglwydd Jesu Grist* yr hwn fydd *Frenin Brenhin* oedd ac *Arglwydd yr Arglwyddi*, *Mat. 19. 16.* yr hwn ym mae ei *Orsedd* *Salngc* yn *Oes Oesoedd*. *Heb. 1. 8.* a'r hwn, *A osodwyd yn Frenin* a'r *Sanctaid* fynydd *Sion*, *Psa. 2. 6.* Siccr yw meddaf fod ganddo ef ei *Ddeiliaid* yn rhyw fannau neu gilydd o'r *ddaiar ymmhob Oes*; ac na bydd efe heb rai i'w ofni a'i wasanaethu *ira parha* *Haul a Llenad* tros holl *Oesoedd y Bjd*, *Psa. 72. 5.*

Fe fydd i'm gan hynny, yn nefaf ymosod i ystyried ymmha *Leoedd* y mae'n fwyaf tebygol fod y *Pridd bychan* hwnnw yn *preswyllo* i'r hwn y *darparodd* y *Tad Nefol Deyrnas*; y *rhagorol y Ddaiar*; y *genedl sanctaid etoledig*, y rhai er bod eu *Preswylfa* a'r y *Ddaiar*, etto fydd a'u *Hymmarweddiad* yn y *Nefoedd*, ac ydynt *Deinasyddion* o'r *Jernsalem nefol*. Ac o honnynt

rhai a gair, fel y mae'n gymmwys i'm o beithio yn y wlad yr ym yn myned i'w detcrifio nesaf, sef, *Sweden*. *Sweden* sydd yn sefyll y tu Gogledd i *Poland* a *Germani*. Teyrnas dra ehang ydyw: Eithr nid yw Amllder y Trigolion yn gyfattedbol i Helaethrwydd y wlad, o herwydd oered, ac mor anghafannedd yw, *Pabyddiaeth* oedd yma gynt: Ond darfu iddynt *ddiwygio* [hynny yw ymwrthod a'r grefydd Babaid] oddeutu'r flwyddyn un mil pum cant a phedwar a deugain: Ac felly y mae'nt yn awr yn *Brotestaniaid*. Yr ydys yn eu galw yn *Lutherans*, hynny yw, *Dilynwyr Athrawiaeth Martin Luther*.

Y mae Gwlad fechan y tu Dehau i *Sweden* ac ynghyffiniau *Poland* a elwir *Prusia*. Hon hefyd a dderbyniodd y grefydd *Brotestanaidd* ynghyich yr un amser a'r *Swed's*.

Rhwng *Sweden* a'r *Gorllewin* y mae y gwledydd hyn, sef, *Denmarc*, *Norway* a *Lapland*. Y mae'nt yn cyrraedd o'r Gogledd tua'r Dehau, bymtheg cant o filltiroedd: Eithr nid yw eu lled yn y manau helaethaf fawr dros ddau cant. Gwledydd oerfelog ydynt, a then-euon o drigolion. Darfu iddynt hwythau fel eu *Cymmydogion*, y *Swed's* daflu ymaith y goel grefydd Babaid. Eithr y mae'nt yn dwedyd fod peth *Eulunaddoliaeth* mewn rhai manau o *Lapland*; yr hon wlad hefyd a fu hynod gynt am *Hudoleffau* a *Dewinod*.

Y wlad nesaf a gawn lle proffessir y grefydd *Brotestanaidd* yw *Holand*, hon sydd yn ein *Cymmydogaeth* ni tua'r *Dwyrain*, Canys nid oes ond *Llain of* o'r o ddeg a deugain o filltiroedd o led yn

yn gwahanu rhwng Brydain a *Holland*. Y tri-
golion a elwir *Dutch* a *Holanders*. Nid yw eu
Gwlad ond bechan a chyfyng; etto darfu
iddynt yn ddiweddar tyned yn Genedl enwog
ac ardderchawg jawn Eu Cynhaliath a'u
Cyfoeth y mae'nt yn cyrchu o Bell; A ddim-
meu yw nad oes, ac na bû erioed y fath Far-
siandwyr a'r fôr ac yw y rhain. Eu Llongau
ydynt aneirif, yn trwmwy holl Foroedd y
Byd, nid oedd y *Tyriaid* a'r *Sidoniaid*, y rhai
a gyfrifid yn Forwyr enwog, gynt, ddim i'w
cyffelybu iddynt hwy. O ran eu Grefydd,
fel y Grybwyllwyd eisoes, *Protestaniaid* ydynt,
Dilynwyr y Diwygiwr rhagorol *John Calvin*.

Am ein Gwlad a'n Hynys ni ein hunain,
fel *Brydain*: Afraid yw i'm fyned ynglŷch
dangos pa grefydd a broffesir yma; Canys mae'n
adnabyddus ddarfod o honom ninnau er ys
llawer o flynyddoedd fwrw ymaw y Goel-
grefydd a'r Eulunaddoliaeth, *Ruseinaid*. Eithr
fe alle y bydd i'ni cyn y diwedd dom ddywedyd
rhyw beth am y Stat grefydd yn y wlad yma
yn helaethach, ac yn fwy neilltuol.

Yn *T Werddon*, megis y mae amryw Drigolion,
felly y mae Amrywiaeth o Grefydd. Y grefydd
Protestanaidd a arddelir gan mwya yn y manau
y mae y *Saeson* yn preswyllo: Eithr am yr
hen *Wyddelod*, y rhai ydynt o lawer yn amlaf,
y mae'nt hwy yn glynu byth wrth y grefydd
Babaidd. Ac yn mae'nt nid yn unig yn *Bapistaidd*,
ond hefyd yn *Farbaraidd* ac yn greulon. Darfu
iddynt a'r brydiau Ladd trwy fradwriaeth lawer
cannoedd o filoedd o'r *Protestaniaid*, eithr yn
enwedig yn amser *Charles I.* Ond y mae yn
ddiweddar

ddiweddar gyfreithau Cymmwys a pherthnasol wedi eu gwneuthur tuag at gadw y rhain mewn rheolaeth a threfn, ac os yw bosibl, i'w diwygio, a dyfod a hwynt i Adnabyddiaeth o'r gwirionedd.

Neb law y Gwledydd *Protestanaidd* a grybwyllwyd, y mae hefyd rai mannau yn *Europ* wedi ymneilltuo oddiwrth *Eglwys Rufain*; sef y rhai hyn a gaulyn.

Rhwng *Efrainc* ac *Italy* y mae pump o Ddyffrynnoedd, yn y rhai y mae Pobl yn preswyllo, a elwir *Fadois* a *Walenses*. Darfu iddynt hwy gadw gafael a'r y wir Grefydd er amser yr Apostolion, er bod Pabyddiaeth wedi llygru yr holl wledydd o amgylch, ac er iddynt gael eu hasionyddu yn fynych trwy lawer o Erledigaethau trymmion.

Y Dref hynod *Geneſa* hefyd, a'i Chyffiniau a'i Hardaloedd sydd *Protestanaidd* er amser *Calfin* yr hwn a ddechreuodd y Diwygiod yno ynghylch y flwyddyn un mil pum cant a phymtheg ar hugain.

Ynghymmydogaeth y dref yma, y mae gwlad a elwir *Switzerland*, yn yr hon y mae amryw Drefydd ac Ardaloedd yn arddely wir Grefydd: megis *Zuric* lle bu fyw y Diwygiwr enwog *Zwinglius*; a *Bazil*, y dref lle bu fyw *Ecolampadius*. Y gwŷr hyn ynghyd a *Luther*, *Calfin* ac eraill a ddechreuasant ofod a'r Deyrnas yr Anghwist [sef y Pab] oddeutu'r flwyddyn un mil pum cant a deg a'r hugain.

Y mae hefyd yn *Germany* [gwlad a ddescribwyd eusocs, rai Rhandiroedd a Threfydd o'r grefydd *Protestanaidd*, *Lutheranod* a *Chalſiniſtiaid*,

y rhai ydynt yn gwynu wrth y wir Athrawiaeth Efangylaidd trwy fawr Ymdrech a'r Papistiaid er ys deu cant o flynyddoedd agos sef er Dechreuad cyntaf y *Dinwygiad*.

Yn awr yr ym wedi amgylchynu y Drydedd Ran o'r Bÿd, sef *Europ*: Ac er darfod o honom fyned dros lawer o Deyrnasodd a Gwledydd mawrion a helaeth; Etto ni chawfom ond yr *Tchydigin* hyn yn mwynhau y moddion Jechyd-wriraeth yn eu Purdeb; Ac er bod y Trigolion yn gyffredin yn y gwledydd *Protestanaidd* a grybwyllwyd yn gwneuthur Proffes o wasanaethu Duw yn ol didwyll Reol ei Air ef, etto nid oes ond *Rhai* yn rhodio yn addas i'r cyfryw Broffes mewn Sanctaidd ymarweddiad a Duwioldeb, Rhuf. 9. 6. Nid Israel yn Pamb ac sydd o Israel.

Awn bellach ynghylch Descripsiad yr hon a gyfrifir yn *Bedwerydd* ran o'r Bÿd, sef *America*. Y Rhan hon a elwir *America*, a'r *West-Indies*; a rhai a'i galwant *T Bÿd nenydd*: yn gymmain ac nad oes ond ynghylch Deu cant o flynyddoedd er pan wybuwyd fod y cyfryw Wlad. Y mae y wlad yma yn sefyll ymhell tu'r Gorllewin oddiwrthym ni. Yr haul sydd uwch ben iddi, pan sydda'i yn hwyrhau arnom ni yma. Y mae môr yr hwn a elwir *T mor Atlantig* o dair mil o filltiroend o led, yn gwahanu rhwngthi ac *Europ* ac *Affrica* [y gwledydd y buom yn eu describio o'r blaen.] Y Wlad fawr hon a ffeindwyd allan gyntaf gan un a elwid *Cristopher Columbus*, môr-wr o'r rhyddod o Italy, ynghylch y flwyddyn un mil pedwar cant a phedwar ugain a deuddeg.

Y Gwr hwn a ddeallodd fod gwledyd tua'r Gorllewin y rhai ymae yr Haul yn tywynnu arnynt wedi ymâdel o honi a'r Parthau hyn o'r Byd. Ac Ewyllys mawr oedd gantho i fyned i chwilio am y cyfryw Wledydd: Eithr yr ydoedd yn ddeffgyiol o ran gallu a Phŵer i gyflawni y Peth: Ac am hynny fe wnaeth ei feddiwl yn hyfys i Frenin *Spain*, yr hwn a ganmolodd ei Amcaniad, ac a ddarparodd iddo wŷr a Llongau, a'r cyfryw bethau yn ychwaneg ac oeddent berthynafol ac angenrheidiol. Ac felly cyn gynted ac y cafodd yr hyn oll ac oedd angenrheidiol i'r Siwrnai, gosodasant allan i'r Genfor: Ac wedi morio o honyn ychwaneg i drigain niwrnod yn union tua'r Gorllewin, daethant o fewn golwg i'r wlad fawr yma a elwir *America*, yna, a'r ol iddynt dreulio rhyw faint o amser i gael gwybodaeth fwy neilluol o'r Tîr, hwy a ddychwelasant i roddi cyfri o'u Traill Brenin *Spain*. Pan glywodd yr Hanes yr oeddynt yn ei roddi a'm y Byd newydd yma, a lanwyd o Orfoled, yn gymmaint a'i fod yn gweled fod gantho le yn awr i wneuthur Chwanegiad mawr at ei Deyanas, os efe a alle gymmeryd meddiant o'r wlad yma.

Y peth nesaf, gan hynny, a gymmerodd yn llaw oedd, paratoi Lluoedd o wŷr, ac adeiladu Llongau tuag at fyned i ymwled a'r wlad bell hon. Ac felly fe ddarparodd Fyddin llosg o wŷr dewisol, ac a'u trysglwyddodd dros y Môr *Atlantic*, a darfu iddynt landio, neu ddyfod i dir, yn *America* yn y flwyddyn un mil pedwar cant a phedwar ugain, a thri a'r bymtheg.

wedi

Wedi dyfod o honynt yma a chymmeryd golwg o'r wlad, hwy a ffeindiasant fod rhyw fath o ddynion yn cyfanneddu pob Cwr o honi. Pa amser a pha fodd y daeth Dynion gyntaf i breswyllo i Rhan hyn o'r Bŷd nid oes neb yn gwybod. *Barbaraid* oeddynt, ac o ran eu Hymarweddiad ond ychydig well nac Anifeiliaid. Mewn rhai mannau yr oeddynt yn addoli rhyw beth neu gilydd yn lle Duw; mewn mannau eraill nid oedd ganthynt ddim Deall nac Amgyffred o grefydd yn y Bŷd; ond yn fwrth *Fusgrelli* fel y Creaduriaid drefswm. Ymmysc rhai o honynt yr oedd rhyw fath o Drefn wledig a Llywodraeth; eraill oeddent yn byw yn wylltion fel Bwystrilod yr anialwch Cabanau neu Dwlcau, wedi eu gwneuthur o Bolion ac Adail oedd ganddynt yn lle Tai. Y Dillad a wiscent oedd Crwyn Anifeiliaid: Eithr yn y mannau lle yr oedd y tywydd yn dymherys, canys mewn rhai Parthau o'r wlad y mae'r Hin yn wresog trwy'r holl flwyddyn; yno meddaf, yr oeddynt yn myned yngwbl noethion: oddieithr eu bod, fe alle, yn troi rhyw beth o amgylch eu Canolau. Eu hymborth oedd pyscod, anifeiliaid. A ffrwythau coedydd. Nid oedd ond rhai yn cymmeryd poen i lasurio'r ddaiar. Y cysryw a hyn yd; oedd yr hên *Americans*.

Y *Spaniards* pan ddaethant i mewn i'r tir hyn, ni ddarfu iddynt fyned ynghylch darparu preswylfod iddynt eu hun mewn ffordd o Ammod a Chyttundeb a'r Trigolion; eithr ymroddasant i wneuthur eu Lle trwy nerth Arfau:

Arfau; Canys yr oedd y pab wedi gwneuthur rhodd o'r wlad yma i frenin *Spain* eisoes os efe a alle ei gorchfygu. Ac felly hwy a ddechreuasant ofod y *Cledys* a'r waith i dorri ymmaith y *Barbaraid* yma oddiar wyneb y ddaiar. Yr hyn, beth yn ddiau a allent ei wneuthur yn ddiorchais ac yn ddi-beryll; Caos ni alle y rhain sefyll o flaen gwyr arfog mewn *Harnais* mwy na'r *Defaid* o flaen *Bleiddiaid*. A darfu iddynt wneuthur y cyfryw lansa tra yn eu mysc ac y bydde anhawdd gan un ei gredu. Yr y'm yn darllain iddynt ladd dim llai na dec cant mil o honnynt bob blwyddyn dros y deng mlynedd a deugain cyntaf a'r ol eu dyfod yno. Pa mor greulon a fu'r *Spaniards* tuag at yr *Indiald* yma gallwn ddeall wrth yr hyn a ganlyn.

Wedi iddynt ladd rhifedi aneirif o honnynt, merys ac y crybwyllwyd, darfu iddynt fyned ynghylch troi y *Rest* i fod yn *Grist'nogion*, sef i'r grefydd *Pabaidd*. canys *Papistiaid* ydyw'r *Spaniards*. Un o honnynt, sef o'r *Indiald* wedi i'r *Offeiriad Pabaidd* ei berfwadio ef i fod yn *Gristion* ac i gymmeryd ei fedyddio, efe a ofynnodd yn gyntaf, pa *Daioni* a gae i'r ol hyn; os efe a gymmerai ei *Fedyddio*? Fe atebwyd iddo fod *Lle* o *Happusrwydd* a elwid y *Nes*, ac y cae fyned yno. Fe a ofynnodd eilwaith, pa le a ddarparwyd i'r *saml* a wrthodent gymmeryd eu *bedyddio*? Fe ddywedyd wrtho, mai *ussers* a'i phoenau. Fe ymholodd ym mheillach, I ba un o'r ddau *Le* hyn y cae'r *Spaniards* fyned? Fe atebwyd, mai i'r *nes*. Ebr yntef, Os felly ym, myfi a ddemissaf yn *hyn* hyned

i uffern gyda'r Di-fedydd, na byw yn y nef gyda'r. fath Ddynton Creulon ac ydyw'r Spaniards, Fal hyn yr ymresymmai Haybne. yr Indiad, Canys ei enw ef oedd Haybne. Etto darfu i'r Spaniards o fesur ychydig ac ychydig droi llaweroedd o'r Indiaid yma, sef yr hên Drigolion i wneuthur rhyw fath o Broffesiad o'r grefydd Babaid,

Deawn yn nefas i roddi Descrifsiad neilliaol o'r Byd newydd yma. sef America.

America fydd o hyd o'r Gogledd tua'r Deheu, yn chwe mil a phum cant o fill-tiroedd. Y mae ei Lled yn amryw mewn amryw Leoedd. Mewn rhai manau yn ddwy fil neu dair mewn manau eraill yn fil o filltiroedd o led; ac mewn un mân, sef yn agos i'w chanol, nid yw gwbl gan milltir o Lled.

Yn y Gyffiniau eithaf o America tua'r Gogledd, y mae y Gwledydd hyn, sef Gwynedd Newydd, neu New North Wales, Deheu-Barth Newydd, neu New South-Wales, Brydain newydd, neu New Britain, Nid yw ein Mor-wyr ni yn rhoddi dim *Account* i ni oblegyd yr rhain, ond yn unig eu bod yn wledydd oerion iawn, a bod eu trigolion yn farbaraid ac yn Eulunaddolgar.

Y wlad nefas tua'r deheu a elwir Canada, Lofiana, neu Fraingc-Newydd. Yr enw hwn a roddir iddi o herwydd i rai o Ffrainc fyned i wladychu yno ynghylch y flwyddyn un mil chwe chant a phedair. Ac felly y mae y Ffrainetalaidd

Efrainciaid yn awr yn pŵfswyllo yno yn gymmysc ar hên Drigolion; ac y maent wedi gwneuthur Profelytiaid o lawer o honynt i fod yn *Bapistiaid*. Y wlad hon fydd dan Lywodraeth brenin *Efrainc*.

Yn nesef at cenada tua'r Dehau, y mae *Lloegr Newydd*. neu *New England*. Y mae hi o ddeutu deucant o filltiroedd o hyd, a chan milltir o Led. Yr amser y sefydlodd y *Saesn* yma gyntaf oedd, ynghylch y flwyddyn un mil chwech chant ac ugain. A'r achos o'u *Symmudiad* i'r wlad bell hon oedd fel hyn. Yn amser Brenin *James*, I, yr oedd rhai yn y Deyrnas yma ac na fynent gonfformio i Ddesodau a Seremoniau Eglwys Loegr megys y *Disenters* yn awr. A'r ol goddau o honynt Erledigaeth dros rai blynyddoedd, darfu i ryw nifer o honynt ymsymud i dref a elwir *Leiden* yn *Holand*, yno y cawsant Rydd did a Llonyddwch i wasanaethu Duw yn y ffordd yr oeddynt hwy yn i farnu i fod yn fwyaf cyttunol a'r Ys crythur. Wedi ymdeithio o honynt yno yspaid, Deng mlynedd, darfu iddynt fwriadu symud etto oddiyno, a myned i bŵfswyllaw i ryw fan wrthynt ei hun, tuac at ddechreu *Colony* neu *Blantafon*. Ac felly yn y flwyddyn un mil chwe chant ac ugain y'm *Mis Gorph*. Gosodasant allan o *Holand* i'r *Mor Atlantic*, a thiriasant yn *America* yn *mis Taeb*. nesa a'r ol hynny. Bu gyfyng a thralodedig iawn arnynt dros rai blynyddoedd wedi eu dyfod yno. Eithr darfu iddynt mewn amser lwyddo a chynnyddu yn rhyfeddol, felly y gellir dywedyd, mai hwy yn awr yd-

Yw y Plantafion deniat a berthyn i Lloegr. Canys y mae'nnt dan Lywodraeth Lloegr; ac ar arfer Brenin Lloegr yw, anfon rhyw un a welo ef yn dda i fod yn Rhag-law neu yn *Deputi-Liefftenant* i reolitano fe yno. Y mae'nnt yn byw yn heddychlon a'r hên drigolion, cyn belled ac y mae bosibl fyw yn heddychlon a'r fath Ddynion. Yn cymmeryd mawr boen i droi y cyfryw o'r rheini ac a fo yn fodlon i gymmeryd eu dyscu. oddiwrth eu Gau addoliaeth; ac i'w hyfforddi yngwyddorion y ffydd *Gristnogawl*. A thuag at danu Gwybodaeth yn fwy effeithiol yn eu plith y mae'nnt yn cymmeryd pobl Iesauige o'r *Indiaid* i'w dwyn i fynu mewn dysceidiaeth. fel y byddo iddynt bregethu yn eu myschwynt yn eu Hiaith eu hun. Ac y mae yno yn awr amryw Gynlleidfaodd o'r rhain yn gwnethur Proffes obeithiol o'r grefydd *Gristnogol*. Y mae y Bibl ganthynt yn eu Hiaith eu hun o Gyfieithiad gweinidog hynod a elwyd Mr. *Ellot*; yr hwn o herwydd y sawr boen yr oedd yn ei gymmeryd tuag at *Droedigaeth* yr *Indiaid* yma. oeddid yn ei alw yn *Esfangylar*. Yr un gyfraith wledig gan mwyaf fydd yn *New-England* ac fydd yma gyda ni. Eithr mewn perthynas i Ddyscylaeth Eglwysig, y mae'nnt yn cyttuno ymhob peth agos a'r *Seet* o *Ddissenters*, yr ydys yn alw *Independants* yma ym *Mrydain*.

Y tu Dehau i *New England* y mae *New York*, *New Jersey* a *Mary Land*. Darfu i rai *Saesfon* settlo yn y gwledydd hyn ynnddiweddar ymmysc yr hên *Drigolion*; ac o ran

Rheolaethi wledig ac Eglwysig y maent yn cyttuno a Hen-Loegr.

Ynghyffiniau y gwledydd hyn y mae *Pensylvania*. Ynghylch y flwyddyn un mil chwech chant a phedwar ugain, ac wedi y darfu i sagad o Gymru ac o *Loegr* symmud i'r Cwr hyn o *America* gyda *William Pen.* Y mae'r wlad yn gymhedrol ffrwythlon; Eithr y mae y Gwres dros ryw bart o'r Hâf mor nerthol ac nad ellir yn hawdd ei oddef; a'r Oerfelwch yn y gairaf mor derrig o'r tu arall. Y mae yno rhydd-did i bob *Sex*; eithr nid oes ond ychydig o Bwer a Grym Duwioldeb yn ymddangos yn eu plith: ac un Achos yw, a'm fod Prinder o rai cymmwys i fod yn *Flaenoriaid* mewn matterion gwledig ac eglwysig; yn gymmaint ac mai y *Gwerinos Ddynion* gan mwya oedd y rhai a ddaethant i wladychu yma.

Y mae etto ddau Blantasiwn y chwaneg yn *America* a berthyn i *Loegr*, sef *Carolina* a *Fyrginia*. Y mae y *Sacson* fydd yma o ran eu Crefydd a chyfreithiau y Wladwriaeth yn cyttuno a *Lloegr*. Yr *Indiaid*, sef yr hen *Dri-golion*, sy'n eu mysc, fydd ganddynt ryw fath o Reolaeth neilltuol a phriodol iddynt eu hun. Hwyt hwy ydynt yn glynu byth wrth eu hen Eynaddoliaeth.

Y Gwledydd y buom yn sôn am danynt hyd yn hyn, sef *Canada*, *Lloegr Newydd*, *Pensylvania* &c, ydynt yn y cwr nesa attom ni i *America*, a'r lan y Môr *Atlantig*. Rhwng y thain a'r Gorllewin y mae Gwlad sawt helaeth, yr hon nid y'm yn gallel cael dim

A'r Amseroedd.

Hanes neilltuol o lionni, ond yr ydys yn tebyg ei bod o leiaf yn fil o filltiroedd o led ac ynghylch dwy fil o filltiroedd o hyd. Yn y wlad hon y mae'r hen Drigolion yn ddigymmysc; yn byw yn farbaraidd ac yn wylltion.

Yn nesaſ yr y'm yn dyfod at y Gwledydd sydd ym mherchnogaeth y Spaniards, y rhan a orescynnasant o rhan fwyaf a chyfoethoccaf o holl *America*. Y wlad nesa at y Gogledd a berthyn i'r Spaniards yw *Florida*.

Florida sydd Bedwar cant o filltiroedd o hyd, a thri chant o Led. Gwlad feuthlon feillionog ydyw, yn ol Arwyddocad yr Enw a roddwyd iddi.

Yn gyfagos i *Florida* tua'r Deheu y mae *Mexico*, yr hon sydd ddau cant o filltiroedd o led, a thri chant ar bymtheg o hyd. Cynifer o'r *Indiaid* ac sydd yn byw yma yn gymmysc a'r Spaniards a dderbyniant ygeu sydd *Babaid*. Hon sydd wlad gyfoethog jawn o *Aur*, *sidanau* a *Speis*.

Cyfochir i *Mexico* y mae gwlad a elwir *Terra firma* [*T'r Tir durfing.*] Y mae hi yn bymtheg cant o filltiroedd o hyd, a chwech chant o led.

Mae'n affwrdio Gwmmau ac aroglau peraid. Y mae ynhi hefyd fwyn-gloddiau *Aur* ac arian a Meini gwerthfawr.

Yn nesaſ tua'r deheu y mae *Pern* (*Peryn*). Y mae yn fil a naw cant o filltiroedd o hyd, chwech chant o led. Hon ydyw'r Wlad gyfoethoccaf yn yr holl fyd. Canys y mae yma *Gyllawnder* anrhaethadwy o'r *Pethau* y mae

Dynol ryw yn eu caru mor annwyl [sef o *Aur* ac *Arian*] Ac ni orphwylodd y *Spaniards* dros y Ddeucant flynyddoedd diwetha aeth heibio ond eu llwytho dros y Cenfor oddi yma i *Spain*. Nid oes na Rhif na Diben o'r cyfoeth a gloddir o'r mynyddoedd a'r glennydd yn y wlad hon. Yr hen drigolion fydd ganddynt fawr achos, fel y tebygem i gwyno a'm Orthrymder a Chamwedd; Canys y *Spaniards* wedi cymmeryd meddiant o'u gwlad, ydynt yn peri iddynt gloddio yn y Creigydd a'm dryfferau i'w cyfoethogi hwynt hwy. Y fawl o'r *Indiaid* yma sy'n cyd gyfanneddu a'r *Spaniards*, ydynt yn cydymffurfio a hwynt hwy yn eu crefydd a'u hymarweddial; eithr y rhai fydd yn y parthau mwya aml o'r wlad, ydynt yn byw yn ddi-reol, aeth ac yn *Eylan-addolgar*.

Y Wlad nesaf etto tua'r Dehau a elwir *Ceili*. Y mae hi yn sil a thri chant o filltiroedd o hyd, a ddeucant a hanner o Led. Y mae yma hefyd gyfoeth mawr o *Aur*; a'r puraf oll ydyw. Mewn rhai mannau y mae'r Tîr yn ffrwythlawn jawn: y tywysenni gwenith ydynt ddeunaw modfedd o hyd, a'r gwelltenni yn agos i dair llath. Yr hen Drigolion ydynt mewn rhai lleoedd o'r wlad yn addoli y Cythraul dan ei Enw: Eithr mewn mannau eraill y maent o'r un crefydd a'u meistrd y *Spaniards* sef yn *Bapistiaid*.

R tu Deheuol i *Ceili* y mae *Magelansca*. Hon yw'r wlad eithaf tua'r Dehau, yn yr ochr hyn, o *America*. Y mae hi ynghylch mil o filltiroedd o hyd, a naw cant a hanner

o Lled. Yr hên Drigolion fydd yn preswylhio yma gan mwyaf yn ddigymmyf, yr ydys yr eu galw *Patagons*; o ran eu Maintioli a'u Corpholaeth math o Gowri ydynt; eithr o ran eu Cynneddfau y maent yn waeth na'r Anifeiliaid gwylltion mwya rheibus ac y mae'r ddaiar yn ei ddwyn.

[Cyn myned o honom ymhellach, mae'n gymmwys i'm ddal fulw yma, Fod y tu Deheu a'r tu Gorllewin i *America* tu hwynt i'r Môr Deheuol Diroedd uwchion ac ehang, y rhai ydys yn alw'r *Tiroedd Deheuol* adweinir. Y mae Llong-wyr *Europ* yn morio heibio i'r tiroedd hyn weithiau. Esthronid ydynt yn gallu rhoddi dŵm Hyspyswydd nelliol o honyt, ond yn unig eu bod yn helaeth iawn ac yn llawn o Drigolion. Ni feiddiant fyned yn heppell i mewn i'r wlad o achos Creulondeb y Dynion fydd yno, y rhai a wnaethant ddibenydd doft o ran o honyt a syrthiaent a'r ddamwain yn eu dwylo; felly y gallant ddywedyd i'wy Brofiad, mai pobl greulon iawn sy'n preswylhio yn y gwledydd hynny. Ac ymhellach, y mae'n yn dywedyd o'u plegit, Eu bod yn gorphol ac yn ddiwyd. Ac er nad oes ganthyn na Brenin na Thywysog; etto eu bod yn ordeinio rhyw fath o Swyddogion, i gospi y rhai diog, a'r sawl ac na chydymffurfiont a Defodau'r wlad. Ac nid ydynt chwaith heb eu Dawiau y rhai y mae'n yn aberthu iddynt. Temlau hefyd sy ganddynt i gyflawni dyledswyddau crefyddol ynddynt. Ar amser y maent yn golchi eu Cyrph, yn ymryd

Yn cynnal Uchel-wyliau &c. A hyn fyw'r cw-
 ol ydys yn allel wybod etto am y gwled-
 ydd hyn a'u Trigolion: ac felly fe a'u gel-
 wir a hynny ynddigon cymmwys. *T Tiroedd nid*
adweinir. Eithr awn etto ymlaen yn Nescri-
 fiad *America.*

Yn nesaf at *Magelanica*, y wlad ddiweth-
 af a grybwyllwyd o *America*, y mae gwlad
 fawr a elwir *Paragay*. Y mae hi yn ddwy
 fil o filltiroedd o hyd, a phymtheg cant o
 led. Llawnder mawr sydd ynthi o *Lafur* ac
 o frwythau coedydd, ac hefyd, o'r † *Corfenni*
 † *Pob math o Singwr a dynni o'r Corfenni*
hyn trwy eu brivio a'u malu a'u berwi.

O ba rai yr ydys yn cael y *Singwr*. Y mae
 yma hefyd *Fryn-gloddiau Aur* ac *Arian* a *Ch-*
app'r Cynnifer o'r *Indiald* yn y wlad hon ac
 sydd dan Reolaeth Brenin *Spain*, ydynt o'r
 grefsydd *Ruseiniaidd*. Y Rest ydynt *Eulun-a-*
ddolwyr fel e'u Henafiaid.

Oddiwrth *Paragay* tua'r *Dwyrain* y mae
Brasil. Ei hyd a'i Lled ydynt agos yr un
 faint, ynghylch tri chant ar ddeg o filltiro-
 edd. Yr Ardaloedd nesa at y môr a breswy-
 lir gan y *Portugulz*, Cymmydogion y *Spani-*
ards. Eithr y rhan fwy a o'r wlad sydd etto
 ymmherchnogaeth yr hen *Drigolion* y rhai y-
 dynt yn hytrach ar lûn dynion nac yn *Ddy-*
nion.

Y wlad nesaf o *America*, a'r ddiwaethaf a
 elwir *Amazonia*. Y mae hi y tu Gorllewin
 i *Brasil*, ac ynfil a saith gant o filltiroedd o
 led, a mil o led. Y trigolion ydynt yma
 mwyd, fel yn *Brazil'n* Farbaraidd jawn, na
 llywodraeth

Ilywodraeth na chrewydd nid oes ganthynt; eithr byw yn wylltion yn y Coedydd y maent yn gyffelyd i'r anghualod gwylltion ymmyf y rhai y maent yn trigo: oddieithr, sealle, eu bod ychydig yn fwy gwaraidd yn y parthau o'r wlad fydd gymmydogawl i'r Spaniards.

Ac fel hyn y darfu ynn roddi Eglurhad bur o'r Bedwaredd Rhân o'r Byd, sef *America*. Yn y Moroedd o amgylch i *America* y mae hefyd rifedi mawr o ynysoedd, yn enwedig y tu Dwyrain, sef yn y Môr Atlantig: A thrigolion y rhain i gyd ydynt naill a'i yn Eulunaddolwyr neu ynteu o'r grefydd Buraidd: oddieithr yr ychydig o honynt ac fy'n perthyn i *Loegr*.

YN awr, Ddarllenwydd anwyl, gosodafom ger dy fron fyrr Hanes o'r amryw Genhedloedd o Ddynion a wnaeth Dduw o un gwared i breswyllo a'r holl nyneb y ddaiar, Act 17. 26. A Thersynau eu preswylfod: A thi a weli fod yr holl fyd etto gan mwyaf yn gormedd mewn drygiont: i Joan, 5. 19. Fod tynyllwch yn gorchuddio y ddaiar, Esay 60. 2. Fod teyrnas y Gelyn yn gref a'i Lywodraeth yn chang: fod amryw genhedloedd lluosog yn y Caethiwed tostaf, heb na gallu nac ewylllys i ddysfodallan o hono; a bod nifer anymgyffredawl o Encidiau yn cychwyn a'r hyd y ffordd lydan sydd yn arwain i dlestrym *Math. 7. 13.* Ac o'r ffr arall, gelli weled pa mor fawr yw dy Re-gonfraint uwch-law llawer oedd; yn gymaint a bod o honot yn mwyntau y Môr.

on Fechydwrïaeth, fod yr yfscrythyrau Sanctaidd yn dy law y rhai ydynt yn dwyn bywyd ac anllygredigaeth i Oleuni, ac y'nt fuddiol i gyfeirio eith draed i ffordd tangneddys, ac i'w wneuthur yn ddoeth i Fechydwrïaeth 2 Tim. 3, 15. Y Rhagoriaeth oedd gan yr Iuddewon gynt i'wch law eraill ydoedd yn sefyll yn hyn O herwydd darfod ymddiried iddynt hwy am ymadroddion Duw, Rhuf. 3, 1, 2. Hyfryd oleuni Gair Duw oedd yn tywynnu arnynt hwy tra'r ydoedd yr holl Genhedloedd o amgylch yn gorwedd mewn Tywyllwch. Y moddion o Râs talent arbennig ydynt: Gwyn eu bÿd y rhai sydd a'r cyfryw Dalent yn eu dwylo, a chalonn i'w defnyddio. Fe alle dy fod yn tebyg unwaith, fod gan y rhan fwyaf o'r Bÿd yr un Cynhorthwyadau i ddyfod i Adnabyddiaeth o Dduw a thuag at gyrrhaedd yd Hap-pysrwydd yn y Bÿd i ddyfod, ac yr ydwyf ti yn ei fwynhau. Eithr gwel yn awr mai nid felly yw. Nid oes gennit ddim achos i genfigennu yr Indiaid y rhai y mae eu mynyddoedd yn llawn o Aur; na'r Arabiaid a'm eu gwlad araul ffrwythlon: Canys os yw gennit y Doethineb sydd oddi uchod, yr hon a ddyfscitt, brofi y pethau sy a gwahaniaeth rhyngddynt. Phil, 1. 10. Er noethed a llymmed yw'th Le, ni newidit Gyflwr ac un o'r rhain. Bydd fodlon; i'e bydd ddiolchgar: Y mae i Dduw ioldeb addewid o'r bywyd y sydd yr awron, ac o'r bwn a sydd, Gais hawl ynddo Ef eiddo yr bwn gw, 1 Tim. 4 8. Y Ddalar a'i chyflawn-der: Gobeithia' ynddo ef, a gwna yr hyn a fyddo i'w a chymmeradwy yn ei olwg; felly ceir drigo

drigo yn y tir, a thi a borthir yn ddiau, Psa. 37-3.
 O ! cais galon i jawn brisio a defnyddio y
Gwerth fydd yn dy law, sef yr Efengyl san-
 ctaidd, yn yr hon yr ymddangosodd anfeidrol
 Râs Duw tuag at Ddymion, a'r hon fydd yn
 ein dysgu ni i wadu annuwioldeb a chwantau
 bydol, a byw yn sobr, ac yn gyfiawn, ac yn
 Dduwiol. Duwioldeb gyda Bodlonrwydd; Elw
 mawr yw Fod o honot yn mwynhau Ord-
 nhadau'r Efengyl a'r moddion grâs fydd Ffafor
 anrhaethadwy, ac yn wir Achos o Orfoledd:
 Etto dylit orfoleddu mewn dychryn, mewn Dy-
 chryn, meddaf, rhag ffurfettio o honot y Rha-
 gorfreintiau yma trwy dy Anffrwythlondeb,
 a pheri i Dduw eu dŵyn oddi arnat a'u rhoddi
 i eraill a ddycco eu ffrwyth. Bû yr Efengyl
 gynt yn amryw o'r gwledydd a fuom yn eu
 describio ac fydd yn awr mewn tywyllwch:
 Eithr o herwydd eu Haniolchgarwch a'u Han-
 ffrwythlondeb câdd e'i symmud oddiwrthynt.
 Yn awr gan hymny, gwel Ddaioni Duw tuag
 attat ti, Ymro-i aros yn ei ddaioni ef Na fydd
 uchel-fryd, etto osna. Rhuf. 11. 20, 22.

Fe fuwyd yn awr dros rai cannoedd o flyn-
 yddoedd yn dyfal gyrchu a chludo golud a thryff-
 orau'r Indlaid i'r Parthau hyn o'r Byd, sef i Ewrop.
 Y mae gennym achosi ofni y bydd i ni ryw amser
 dalu am danynt yn rhy ddrud; sef, y bydd
 i'r Efengyl gael ei chymmeryd oddiwrthym
 ni a'i rhoddi iddynt hwy. Ac y mae rhai yn
 tebyg fod yr Efengyl yn awr megys a'r ei
 Naid, yn barod i gymmeryd ei chennad oddi-
 wrthym ni i fyned i wledydd y Gorthewin;
 sef i America, Bwn † ûn gŵr hynod mew

Danes y Byd.

perthynas i'r peth hyn yn enwedigol fydd yn
fy meddwl, ac mi a'i gosodafi lawer yn ei ciriau
ei hun. † Herbert.

*My God, thou dost Prepare for them a way,
By carrying first their Gold from them away.
For Gold and Grace did never yet agree,
Religion always sides with Poverty.
We think we rob them, but we think amiss:
We are more Poor, and they more rich by this;
Thou wilt revenge their Quarrel, making Grace,
To pay our Debts, and leave our ancient place.
To go to them ———*

*Yr Indiald drwy ymâd a'u Haur Coeth,
Bartoir i dderbyn y gwir Cyfoeth;
Canys Aur a Grâs ynt mor anghyttun,
A fedd y naill y llall nis derbyn.
Eu Haur heb werth dros Fôr terfysigus,
Trosglwyddo'r ym i'n Bro'n ddiorphwys,
Duw dal ein D'led [drud yw'r Cysnewid]
Trwy roi'n lle e'u Haur Esengyl hyfryd.*

*Y Gŵr da hwn sydd yn y geiriau hyn [fel
yr ŵyf yn tebyg] yn mynegu e'u Oſu a'i
Bryder, yn hytrach nac yn cymmeryd arno
brophwyd. Pa fodd bynnag, Gymru annwyl
gochelwch roddi o honoch achos trwy eich
Anffrwythlondeb i'r Goruchaf symmud o'ch
mysc y Cannwyllbren sydd yn dal Goleu'n'r
Bywyd. Yr Iuddexon am e'u Hanffrwythlondeb
a'u drygioni a fwrwyd allan o'r Winllan. Tri-
golion Asia ac eraill y rhai y bu yr Esengyl yn
goleuo yn eu mysc gynt, ydynt y awr mewn
tywyllwch, Eglwyfi Europ ydynt etto megis
mewn Stat o Brosiad, Daioni Duw sydd hyd
i'r perbau attynt : e'u Dyledswydd*

yw aros yn ei ddaioni ef: os amgen, hwynt
hwythau besydd a dorrir ymaith, Rhuf. 11. 22.
Oh! ymrowch na bytho eich Rhan chwi yn
ol. Gwachelwch ffordd y Cenhedlaethau a ddell'n
cael achos i ddywedyd, mai Pechodau eu Hyn-
afiaid a barodd na chawfant hwy Gynnuig o
Jechydwriaeth. Dygwch chwithau ffrwythau
addas; A bydded eich taer Ymbiliau ar Dduw
a'r i'r Efengyl yn y wlad fyned trosodd o Gen-
hedlaeth i Genhedlaeth hyd eithaf derfynau
Oesoedd y Byd.

GAN ddarfod o honom'n y Rhan aeth heibio
Go'n Traethawd roddi Descrifriad neilltuol holl
o wledydd y Byd a'u Trigolion; ni gawn'n nes-
saf edrych'n o'i gymmeryd golwg o'r pethau
basiodd'n yr oesoedd gynt, *Dull y Byd hwn sydd*
yn myned heibio. 1 Cor. 7. 31. Y mae'n newid
ei wedd mewn rhyw fefur bob dydd, mwy o
lawer ymhob Oes Cyfnewidiadau mawrion
ac amlwg sydd yn digwydd mewn Yspaid
ychydig o amser mewn teuluoedd, dinafoedd a
gwledydd. *Nid fel y bu y mae: nid fel y mae y bydd*
Am y Pethau a fydd y maent yn ddirgel;
Canys ni's gwyr Dyn beth a fydd, Preg. 8. 7.
Eithr am bethau a basiodd y mae'n fuddiol ynn
ac yn ddyladwy arnom, cyn belled ac y gallom
fod yn gydnabyddus a hwynt. *Cofiwch y dyddiau*
gynt, ystyriwch flynyddoedd y Cenhedlaethau gynt
Dent. 32. 7. Gwael ac anifeiliaidd yw'r Dyn,
yr hwn nid yw ei Wybodaeth yn cyrraedd
u hwynt i'w wlad ei hun, a'i Oes ei hun-
fe sydd besydd ynn gan hynny grybwyll rhai
pethau mwya bynoddawl a ddigwyddasant
yn

yn yr Oesoedd aethant heibio er y Creadigaeth fel y byddo i'r synhwyrol gael achlysur i galclu Addysc idd'ei hun er ei Adeiladaeth.

Oed y Byd fel y mae y dyscedig gan mwya yn cyttuno, yw Pum mil saith gant ac wyth ar hugain o flynyddoedd. Duw ei hun sydd o dragwyddoldeb, heb Ddechreuad. *Ef sydd Dduw o dragwyddoldeb hyd dragnyddoldeb, Psa. 90. 12.* Eithr er pan roddodd ef Fod i'r amryw Rywiogaethau o Greaduriaid, nid oes megis y dywedafom, ond yn ynghylch pum mil saith gant ac wyth ar hugain o flynyddoedd.

Y Dŷn cyntaf. *Adda*, a osodwyd yn *Eden*: Yr *Eden* yma, nid ydoedd o ran ei Maint a'i Ehangder yn gyffelyb i *Ardd*: Eithr yr ydoedd yn cyynwys amryw o wledydd. Ac y mae y rhai cywraint mewn Hystory yn gadel mai y Gwledydd hyn oedd yr hen *Eden* neu'r Baradwys ddaiarol, sef *Mesopotamia*, *Caldea*, *Assyria*, *Persia* ac *Arabia*; y rhai ydynt oll y tu Dwyrain i wlad *Canaan*.

Ynghanol y Tîr helaeth hwn yr oedd Pren y Bywyd a'r pren gwybodaeth da a drwg: Yn gyfagos i'r rhain yr oedd Trigfa *Adda*, cyhyd ac y parhaodd yn ei Stat o ddiniweidrwydd; Eithr a'r ol ei Gŵŷmp gorfu arno symmud i gwrr arall o'r ddaiar i ynnill ei fara trwy chwys ei ddau-rûdd; *Ef* ai Hiliogaeth, y rhai a gynddyddasant yn ddirfawr: Ac fel y darfu giddŷnt hosogi mewn Rhifedi, felly y darfu i Llwgr a etifeddasant oddiwrth eu Rhieni cyntaf dorri allan yn eu gweithredoedd, yn y fath fôdd hyd oni chyffroesant y Goruchaf Dduw i ddarparu Llif-ddwfr i olchi ymaith y cyfryw Genedl, ffiaidd

ffiaidd oddi ar wyneb y ddaiar. Ettodarsu iddo; yn yr arwydd hon o'i lid. *Gosio trugaredd*; yn gymmaint ac iddo gadw *Hâd* yn *Noah* a'i Dylwyth.

Oed y Cynfyd [hynny yw, yr Yspaid o amser o greadigaeth *Adda* hyd y *Diluw* oedd un mil chwechant ac un ar bymtheg a deugain o flynyddoedd.

Tri meibion *Noah* oeddent, *Sem*, *Cam*, a *Japheth*. *Sem*, a enwir yn gyntaf o herwydd y Rhagorffaint oedd iddo uwchlaw ei frodyr: Eithr yr ydys yn tebyg mai *Japheth* oedd yr hynaf o'r tri. Canys yr hynaf o honynt a genhedlwyd pan oedd *Noah* yn *Bum can mlynedd* oed, *Gen.* 5. 32. Ymmhen can mlynedd a'r ol hynny y daeth y *Dwfr Diluw*: ac erbyn hyn yr oedd y *Plentyn* hynaf hwnnw yn gan mlynedd oedd, *Gen.* 7. 6. Eithr nid oedd *Sem* gan mlynedd hyd ymmhen dwy flynedd: a'r ol y *Diluw*, *Gen.* 11. 10. Am hynny y mae'n debygol mae *Japheth* oedd yr hynaf: Canys mai'r ieuangaf oll oedd *Cam* fydd amlwg o *Gen.* 9. 24.

Yr *Arch*, a orphwysodd a'r ben mynydd uchel mewn gwlad a elwid yn amser *Moses* *Ararat*, ond yn awr *Armenia*, y tu Gogledd i *Eden*. *Noah* a'i Hiliogaeth [yn gymmaint a bod yr din yn *Armenia* yn oer, a'r tir yn anffrwythlon] symmudasant o fefur ychydig ac ychydig tua'r Dwyrain a'r Deheu i ymosyn gwledydd mwy ffleus i drigo ynddynt. Ac wedi dysod o honynt i'r wlad a elwir yn awr *Caldea* yn fodehylech cant a deg ar hugain o flynyddodd a'r ol *Diluw*, ac erbyn hyn yn lliaws mawr o ddynodion, gyfodasant yghylch adeiladu'r *Ddinas* a'r

Tŵr a grybwyllir yn Gen. 11, Eu/Pwrpas, a'i Diben yn y peth oedd 1. Fel y bydde i hyn fod yn Fodd i'w cadw ynghyd fel nas gwaferid, yngwrthwyneb i Arfaeth Duw, yr hwn a wnaethai yr holl ddaiar i fod yn Breswylfa i Ddynion. 2. Tebyg yr oeddent, os Dwfr-lif a ddigwyddai etto i guddio'r ddaiar, y byddeu e'u Tŵr fod yn lle cymmwys i ffoi idde. Y cyfryw oedd eu ffolineb a'u hanghrediniaeth, Canys Duw a addawse i'w Tâd *Noah*, yr hwn oedd etto yn fyw na chae'r fath beth fod mwyach. Rhai sydd yn tebyg mai *Cam* a'i Eppil yn unig oedd yn y Cyngair hwn; Eithr gallwn farnu yn hytrach, er nad oedd *Sem* a *Japheth*, yn gymmaint a'u bod yn wŷr Duwiol, yn fodlon i'r peth: etto fod y rhai fwy o'u hiliogaeth hwynt yn gyn-northwy-wŷr i Blant *Cam* yn y Gwaith.

Hyd yn hyn yr oedd yr un Dafod-Jaith, fel yr *Hebraeg*, ganddynt oll; Eithr yn awr darfu i Dduw ddosparthu amryw jeithoedd rhyngddynt. Cynnifer o honynt ac oeddent o'r un jaith a ymgyfylltafant ynghyd, ac a ymneilltuafant oddiwrth y Rest; Canys ni's gall fod Cymdeithas rhwng Dynion y rhai ni ddeallant y naill jaith y llall. Ac fel hyn y darfu i Dduw rannu Dynol-ryw yn amryw Ben cen-hedloedd i breswyllo a'r wyneb yr holl ddaiar. Ac megis y rhagordeiniodd efe o'r *Dechrenad*, pmlad a gae pob Cenedl yn Breswylfod, Act. 17. 26. Felly y darfu i'w Ragluniaeth ef oruwch reol y pryd hwn pan oedd Pennau teuluoedd ne Llythi Plant *Noah* yn ymneilltuo bob uiddewis ei Drigfan. *Sem*, megis y perchnog

Etifedd e'i Dreftadaeth, felly ynteu, yr hwn o herwydd yr Enedigaeth fraint oedd Etifedd, a drigodd, ef a'r holl Hillogaeth o fewn trefynau *Asia* [gwlad ei Dâd *Noah* a'i holl Batriarchaid cyn y Diluw.]

Hillogaeth *Cam* a ymneilltuasant tua'r Deheu, i *Africa*; A rhai o honynt arhosafu yn Neheu dir *Asia* fef yn *Canaan*, *Babilon* ac *Arabia*.

Plant *Japheth* a giliafant tua'r Gorllewin. Daethant yn gyntaf i'r parthau isaf i *Asia*, fef *Natolia*; ac oddiyno i *Europ*. Ac felly, o *Japheth* y mae'r *Europiaid* yn deilliaw. O *Gomer*, yr hynaf o blant *Japheth*, y daeth Cenedl fawr luosog, y rhai a elwid gynt *Cimbri*. Ac y mae y rhai sydd yn chwilio *Achau'r* Cenhedloedd yn barnu, mai Colfen o'r rhain oedd yr Hên *Cymru*.

Rhagorffaint *Sem* oedd yn sefyll yn benna yn hyn: a fef, O herwydd mai o hono ef y daeth y Tadau neu'r Patriarchiaid fy hynod gynt yn *Eglwys Dduw*, a'r *Mesiah* hefyd yn ol y cnawd; Ac o fewn un Gangen o'i Hillogaeth ef yn unig y bu y gwir *Addoliad o Dduw* yn cael ei gynnal dros un mil pum cant ac un ar bymtheg ar hugain o flynnddoedd, fef o amser *Moses* hyd ddyfodiad *Crist*.

Y trydydd o *Sem* oedd *Eber*. Yr *Eber* yma, mae'n debygol oedd yn wrol yn gwithwynebu yn argyhoeddi Adellad-wyr *Babel*; Am hynny cafodd yr Anrhydedd o gadw'r hen iaith pedd o'r dechreuad a'i thraddodi i'w Hillogaeth: Ac oddiwrtho ef cadd yr Enw *Eberaeg*, yr *Israellaid* y rhai a ddaethant o hono ef a elwid *Hebraid*, [*Ebraid*] Y chweched o *Eber* oedd

oedd *Abraham*. Yn amser *Abraham* yr hyn oedd ynghylch pedwar cant o flynyddoedd a'r ol y Diluw, yr oedd holl hiliogaeth plant *Noah* wedi mwned yn llgredig iawn: ie *Terah* Tâd *Abraham* a *Nachor* ei Dâd cû oeddynt yn dechreu cymysgu Addoliad y gwir Dduw a Delw addoli-aeth. Eithr cafodd *Abraham* ffafor yngolwg y Goruchaf: Cafas ei alw allan o fysc y Delw-addolwyr; Ac fe a wnaed yn Siampler hynod o'r wir ffordd o gyfiawnhad, sef o'r Cyfiawnder fydd trwy fydd o'r Hâd ef yn unig y Dewi-fodd Duw ei bobl dros lawer o oesoedd, oddi-eithr ymbell Broselyt o fysc y Cenhedloedd. Ac yntho ef sef yn Ghrift yr hwn a ddaeth o'i hâd ef y bendithiwyd holl genhedloedd y ddaiar.

Yn awr wedi i *Abraham* gael ei alw allan o Ur y *Caldeaid*, dechreuodd Duw osod i fynu ei Eglwys yn ei Dylwyth a'i Hiliogaeth ef; Etto wedi hyn hyd amser *Moses* yr oedd yn wascar; edig nid yn unig o had *Sem* ond hefyd o Hiliogaeth *Gan* a *Japheth*, rai a llynasant wrth addoliad y gwir Dduw, megis *Melchisedec*, *Job*, ac amryw eraill, fel y gallwn ddeall o lyfr *Job*.

Am y *Melchisedec* yma, rhai cywraint a ymholent yn fawr Pwy ydoedd? Eithr yn ddiau nid yw gymmwys i ni fod yn ymofyngar am y peth hyn. Nid alle yr *Iuddewon* yn amser yr Apostol a scrifennodd at yr *Hebreaid*, nac y chwaith yn amser y Prophwyd *Dafydd* chwilio allan ei Achau ef; A pha fodd y gallwn ni ar ba rai y daeth trefsynau yr oesoedd? Drachefn, Ewyllys Duw oedd celu Achau'r gŵr yma fel y bydde iddo fod yn Ddip mwy cymmwys o'i Fab ef *Jesu Grist* yr hwn fydd offeiriad yn

yn draggydd, yn ol cyffelybiaeth neu Urdd Melchisedec Heb. 7. 3.

Duw a addawodd i Abraham wlad y Canaan² aneald, [y Canaan² Plant Cam oeddent,] Eithr dywedodd wrtho y bydde ei had ei bedwar cant o flynyddoedd yn Ymdeithiaid mewn gwlad ddiethr. Y pedwar can mlynedd hyn ydynt i'w cyfri o Enedigaeth Isaac: canys ni bu yr Israeliaid yn yr Aipht ond deu cant a deng mlynedd. A phan y mae Moses yn Exod. 12. 41. yn dywedyd i'r Israeliaid gael eu gwaredigaeth yn y flwyddyn pedwar cant a deg ar hugain, y mae eise yno yn cyfri holl amser Ymdeithiad Tŷ Abraham hyd y pryd hynny, gan ddechren yn yr amser y daeth ef allan o Ur y Caldeaid Gal. 3. 7. A phan gafodd ef yr Adewid. Canys o'i Ddyfodiad allan o fyfyr y Caldeaid hyd Fynediad yr Isrreliaid allan o'r Aipht, yr oedd ynghylch pedwar cant a deg ar hugain o flynyddoedd: ac ychydig ddyddiau ar ol hynny y rhoddwyd y Gyfraith. Gen. 12. 1, 2, 3.

Yn amser Job a Moses ac o hynny allan gwelodd Duw yn dda drefnu i'w Air a'i Ewyllys gael ei gosod i lawr yn Ysgerfen e'r Bûdd a llefiant idd' ei Eglwys: Canys hyd yn hyn yr oedd y Patriarchiaid a'r Pennau tylwythau yn ei draddodi o'r naill i'r llall. Ac yr oedd yr hix einioes ac oedd i ddynion yn yr amseroedd hynny yn Gynhothwy mawr i'r perth. Yr hyn a ddatcuddiaid o Ewyllys Duw i Adda ac eraill cyn y Diluw, a ellid yn hawdd ei hebrwng trwodd

odd hyd amser *Abraham* heb golli dim: Ca-
nys *Noah* a'i fab *Sem* a fuanit fyw ennyd
fawr gyda *Methuselah* ac amryw eraill yn y
Cynfyd y rhai a gymdeithiafant ac *Adda* ei
hun a *Seth* &c. *Noah* fu fyw dri chant ml-
ynedd a'r ol y Diluw: a *Sem* a fu fyw hyd
amser *Jacob*.

Yn amser *Moses* yn gymmaint ac i Dduw
erbyn hyn gwtgogi einioes dynol-ryw [*O her-
mydd gwaith byr a wnae ar y ddaiar*] gorch-
ymynodd scrifennu y Datcuddiadeu a roe o'i
cwylllys mewn llyfrau i'w cadw yn yr Eg-
lwys a'u traddodi o'r naill genhedlaeth i'r llall.

Yn y flwyddyn dwy fil pum cant ac w-
yth o oed y Byd y daeth yr *Israeliaid* allan
o'r *Alphs*. O Fynediad yr *Israeliaid* o'r *Alphs*
hyd Adeiladiad y Deml yr oedd pedwar
cant a phedwar ugain o flynyddoedd.

O Adeiladiad y Deml hyd ddechreu y
Caethiwed yn *Babilon* yr oedd pedwar cant
a thair o flynyddoedd. Yn y cyfamser hwn
y darfu i'r Deg Llwyth neilltuol a gosod
Brenin arnynt ei hun, sef yn nechreu Teyr-
nafiad *Rehoboam* mab *Solomon*. Teyrnas y deg
llwyth a barhaodd ddau cant a deugain ml-
ynedd: sef hyd y chweched flwyddyn o
deyrnasiad *Hezeciah* Brenin *Juda*,

Caethiwed *Juda* yn *Babilon* a ddechreuodd
yn Nheyrnasiad *Jeconiah* mab *Jehoiachim*, 2,
Bren. 24. 8. Y Caethiwed hwn a barhaodd
ddeng-mlynedd a thriugain, *Jer.* 25. 11: 12.

O Ddychweliad yr *Juddewon*, [*Ezra* 1.]
Hyd y gorchymmyn a roddodd *Artaverxes* i
adeiladu *Jerusalem*. *Nehem*: 2. Yr oedd phed-
war

war ugain a thair a'r ddeg o flynyddoedd. Y Gorchymmy'n hwn fydd i'w ddeall yn *Dan.* 9. 25. Ac nid y Gorchymmy'n a roddodd *Cyrus* i adeiladu'r Ddwl, nac ychwaith *Orchymmy'n Darius*, *Ezra* 6. 8. yr hwn oedd ddwy flynedd a'r bymtheg a'r ol Gorchymmy'n *Cyrus*: nac etto y Gorchymmy'n a roddodd *Artaxerxes* driugain mlynedd a'r ol hyony, *Ezra* 7. 12. Ond y Gorchymmy'n a roddodd yr *Artaxerxes* yma i *Nehemiah* i adeiladu Caerau *Jerusalem*, *Nehem.* 2. Yn yr ugainfed flwyddyn o'i deyrnasiad ef. Yma, y mae i ni ddechreu cyfri wythnosau *Daniel*, *Dan.* 9. 25. 26. Ac felly, o *Orchymmy'n Artaxerxes* hyd *Ddiodefiad* ein Harglwydd *Jesu Crist* yr oedd pedwar cant a phedwar ugain a deg o flynyddoedd: megis y mae'n analwg wrth yr wythnosau hynny; Canys fe gyfrifir pob Diwrnod yn flwyddyn yn *Dull* ac arfer y *Prophwydi*.

Erbyn hyn gallwn gasglu pa faint o amser a gerddase o *Ddechreuad* y *Byd* hyd *Ddyfodiad* y *Mesiah*: Canys nid rhaid ond gosod yr amryw rifedi uchod yn un Swm, ac ynd cawn Oedran y *Byd* pan ddiodefodd yr *Arglwydd Jesu Crist* yn *Jerusalem*: megis y canlyn.

O'R Creadigaeth hyd y *Diluw*, }
un mil chwech chant ac un ar }
bymtheg a deugain o flynyddoedd. }

1652

O'r *Diluw* hyd *Fynediad* *Abraham* allan o *Ur*, pedwar cant a dwy }
a hugain. }

412

O Fynediad *Abraham* o Ur hyd
Ddyfodiad yr *Israeliaid* allan o'r
Alph. pedwar cant a deg a'r hug-
ain. } 430

O dyfodiad yr *Israeliaid* o'r *Alph*
hyd Adeiladiad y Deml, pedwar cant
a phedwar hugain. } 480

O Adeilad y Deml hyd Ddechreu
y Caethiwed yn *Babilon*, Pedwar cant
a thair blynedd. } 403

O ddechreu y Caethiwed hyd ei
ddiwedd deg a thriugain. } 70

O Ddiwed y Caethiwed hyd Or-
chymmyn *Artaxerxes* i adeiladu Jeru-
salem, pedwar ugain a thair a'r ddeg. } 93

O orchymmyn *Artaxerxes* [neu
ddechreu wythnosau *Daniel*] hyd
Ddiodefiad Crist: Pedwar cant a
phedwar ugain a deg. } 490

Bwrier y cyfrifon hyn oll at eu gil-
ydd, a gwnant bedair mil a phedair
a deugain, a hynny oedd Oed y Byd
pan ddiodefodd ein Harglwydd Iesu
Crist. } 4044

Eithr yn gymmaint a'i fod ef pan ddiodef-
fodd yn dair ar ddeg ar hugain oed, tyn-
ner, tair ardddeg ar hugain allan o'r Pedwar
mil a phedwar a deugain, a chawn Oed y
Byd pan y ganwyd ym *Methlehem*. Ief Pe-
dair mil ac un a'r ddeg. 4011.

A goloder etto gymmaint o amser ac a
basiodd er ei Enedigaeith ef hyd yn awr, Ief
un mil a saith gant a dau ar bymtheg, at
bedair mil ac un a'r ddeg, ac yno cawn Oe-
dian

dran y Bŷd y flwyddyn hon, sef Pum mil
faith gant ac wyth ar hugain † 5728. Dros
bedair mil o'r amser yma a aeth dros y byd
sef hyd ddyfodiad Crist, y mae History Ys-
crythra yr Hên Destament yn cyrraedd:
Ac oni bae yr Hanes y mae y rhai hyn yn
ei roddi, gorsfydde arnom ymbalfalu yn y ty-
wyllwch oblegid dechreuad y Bŷd a'r oeso-
edd a aethant drosto, yr un agwedd a'r hên
Philosophyddion cenhedlig, y rhai y mae eu
llyfrau mewn perthynas i'r peth hyn yn en-
wedig, yn llawn o Oferedd eu meddwl, Eph; 4.
17 A chyn myned o honom ymmyhellach
fe fydd i ni er Hyfforddiad y darlennydd
ddywedyd ychydig o blegid y drefn a'r am-
seroedd ymma rai y rhoddwyd yr Yscreif-
ennadau sanctaidd hyn sef yr Ysctythyrau, y
rhai a ddarparodd Duw i oleuo deall tywyll-
dyn ac i'w gyfarwyddo yn y ffordd sydd yn
arwain i'r Orphwysfa ddi-drangcedig.

Yn gyntaf, gan hynny, ac ymmaenaf oll
ni a gawn Bum-Llyfr Moses, Gen. a gynn-
wys yr History wiraf a hynaf yn yr holl
fŷd. Y mae yn dechreu yn y Creadigaeth,
ac yn cyrraedd hyd y flwyddyn o Oed y Bŷd
dwy fil a phum cant. Y pum-Llyfr Moses a
eilw yr Iuddewon Y Gyfraith; Darfu iddynt
eu dosparthu yn ddeuddeg a deugain o Ran-
nau, cynifer ac sydd o Sabbothau yn y flw-
yddyn a'u harfer yw hyd y dydd hwn, ddar-
llen un o'r Rhannau hyn bob Sabboth: ac
y mae y rhan ddiwaethaf yn cynnwys y
Pennodau olaf o Ddent. A'r pennodau cyn-
taf o Gen, Ac felly a'r y Sabboth ddiwae-

thaf o'r flwyddyn y maent yn diweddau ac yn dechreu o newydd; i ddangos nad ydynt ddim yn blino ddarlhen y Gyfraith.

Job ydoedd yn byw ryw faint o amser o flaen *Moses*, eithr a'r ol *Abraham*. Pwy a scrifennodd Llyfr Job sydd Ddadl ymmyfc rhai: eithr y mae yn dramlwg o'r ddauddegfed bennod a'r hugain o'r llyfr, mai *Elibu* un o'r pedwar Ymddiddanwyr a'i 'Sgrifennodd. Y wlad yr oedd Job yn byw ynddi fel y tebygir oedd yn gyfagos i Wlad *Canaan* o'r tu Dwyrain iddi.

Llyfr *Josua* a'r rhai a ganlyn hyd ddiwedd y *Chroniclau* ydynt yn rhoddi Hanes o stat wledig ac eglwysig yr *Judewon* dros naw cant o flynyddoedd, sef o'u mynediad i mewn i wlad *Canaan* hyd eu dychweliad o'r *Caethiwed*. Yn y cyfamser hwn yr oedd y *Leffaid* a'r *Prophwydi* yn cymmeryd gofal i ofod i lawr mewn Cof lyfrau y pethau mwya hynod ac oedd yn digwydd bob blwyddyn, ac yn eu gosod i'w cadw mewn lleoedd siccr, naill a'i yn y deml neu llys y Brenhin-oedd. Ac o'r Cof lyfrau neu'r *Records* yma y darfu i ryw wyr duwiol trwy Gynhyrfiad a Chyfrwyddiad yr Yspryd Glân, dynnu allan gymmaint o Hanes yr Amseroedd hynny ac oeddant yn i farnu yn anghenrheidiol ac yn fuddiol i Eglwys Dduw yn yr oesoedd i ddysod, a gwneuthur y Llyfrau beilluol sy'n myned dan Enw *Josua*, *Barnwyr*, ac felly ymmlaen: Y rhai a'u scrifennodd [sef yr ydys yn tebyg] oedd *Josua*, *Samuel*, *Nathan*, *Gad*; ac yn enwedig *Ezra* yr hwn a scrifennodd

ennodd ddau Llyfr y *Chronicleau* a'r ol gwa-
redigaeth yr *Iuddewon* o Gaethiwed *Babilon*,

Ezra hefyd a scrifennodd y Llyfr fydd yn
myned dan Enw *Llyfr Ezra*: megis yr yscri-
fennodd *Nehemiah* y Llyfr fydd yn myned
dan ei Enw yntef. Yr oeddent yn byw
cill dau ynghylch yr un amser, amryw o fly-
nyddoedd a'r ol dychweliad yr *Iddewon* o'r
Caethiwed, fel y mae'n amlwg oddiwrth yr
hyn a ddywedyd uchod.

Llyfr *Esther* a 'Scrifenwyd gan *Mordecai*
[fel y mae y Dyscedig yn gyffredin yn bar-
nu,] Nid ydys yn gwybod yn siccr pa un
o Frenhinoedd *Persia* oedd yr *Ahasuerus*
hwnnw. Eithr yr ydys yn gadei mai *Xerxes*
Tâd *Artaxerxes*, ydoedd: Canys nid *Aha-*
suerus ond *Xerxes* y galwe y *Persiaid* ef. Ac
felly y pethau a adroddir yn Llyfr *Esther*
a ddigwyddasant ynghylch deng mlynedd a
deugain a'r ol y dychweliad o *Babilon*.

Llyfr y *Psalman* a elwir yn gyffredinol,
Psalman Dafydd o herwydd mai efe yw Aw-
dwr y rhan fwyaf o honynt Eithr rhai o ho-
nynt a gyfansoddwyd gan eraill, megis *As-*
aph, *Moses*, *Heman*, *Ethan* &c. Fel y mae y
teitlau yn dangos. Yr ydys yn tebyg mai
Ezra a'u casglodd ynghyd ac a'u gwnaeth
yn un llyfr megis y maent yn awr yn fe-
fyll yn y Bibl.

Llyfr y *Diharebion*, y *Pregethwr* a'r *Canla-*
dau a scrifennwyd gan *Solomon*, oddieithr y
ddwy bennod olaf o'r *Diharebion*.

Gweinidogaeth yr holl Brophwydi a gyn-
hwyfir o fewn Yspaid, tri chant a deg a
deugain

deugain o flynyddoedd, ief o amser *Uzula Bren* in *Juda* a *Jeroboham* II. Brenin *Israel*, pan y dechreuodd *Jenah*, *Hosea*, *Amos*, ac *Esay* brophwydo hyd amser *Malachi*, y diwethafoll o'r Prophwydi, yr hwn a brophwydodd yn nyddiau *Ezra* a *Nehemiah* ynghylch pedwar ugain a deg o flynyddoedd a'r ol y Caethi-
iwded.

Y mae rhyw nifer o hên Lyfrau a elwir *Tr Apocrypha*. Y papistiaid a roddant yr un barch i'r rhain ac i'r *Scrythur Lân*: Canys darfu i'r *Pâb* orchymmyn ac ordeinio a'r iddynt gael eu cyfrif ymmysc yr *Ysctryth-yrâu Sanctaidd*. Eithr yr hyn y mae y *Dys-cawd* y'r *Protestanaidd* yn ei farnu o'u plegit yw hyn; Ief, Fod llyfr *Eccle*: a llyfr cyntaf y *Maccabaeid* yn cynnwys rhai pethau ynddynt ac all fod er adeiladaeth: am a Rhestrid ydynt ddim ond *Hên Chwedlau*.

Llyfrau yr Testament newydd, megis y cawsant eu scrifennu gan *Ddynion Sanctaidd Ddu*, trwy Gynhyrriad a Chynhorthwyadan- arferol yr yspryd Glan: y mae enw'r Scrifennydd yn y Teitlau, neu o flaen pob llyfr; am hynny yr y'm yn cyfri nad yw reidiol ddywedyd ond ychydig a'r y testyn hwn. Am yr *Aelau*, neu Hanes Gweithredoedd yr Apostolion, er na chrybwyllir Enw'r Awdwr yn amlwg, etto mae'n siccr mai yr Efangyl-wr *Luc*. anwyl Gydymmaith *Paul* a'i scrifennodd; megis y gwelir yn eglur os comparir yr *Adn*, gyntaf o Lyfr yr *Aelau* a Dechreu yr Efengyl yn ol St. *Luc*.

Holl Lyfrau y Testament newydd a orphennwyd

ennwyd cyn pen can mlynedd a'r ol Gened-
igaeth ein Harglwydd Jesu Grist. A'r diwae-
tha oll yw llyfr y *Datcuddiad*, yr hwn a
scrifennodd yr Efangyl-wr ar Apostol St. Jo-
an, ynghylch y *flnyddyn* o oed Crist pedwar
ugain a phymtheg. Ac megis ac y darfu i
Ezra a *Malachi* wedi iddynt gasclu ynghyd a
gorphen Ysctrythrau yr Hên Destament, *mal*,
4, 4. 5, 6. Gyhoeddi melldith a'r y sawl ni
lynent wrth yr Athrawiaeth a gynnhwysir
ynddynt: Felly y mae St. Joan yn niwedd
eu Ddatcuddiad, *Dat.* 22. 18, 19. megis yn
cloi i fynu holl Ysctrythrau yr hên Dest-
ament a'r Newydd trwy gyhoeddi melldith-
ion Duw a'r y sawl a chwanego attynt neu
a dynno oddiwrthynt; ac felly yn arwydd-
ocau nad oes i ni ddifswyl am ddim Dat-
cuddiadau anarferol o ewylllys Duw yn ych-
waneg hyd oni ddelo Crist i'r *Farn*.

Yma y mae'n gymmwys i ni ddal fulw
pa fath gyfnewidiad mawr o hynod a ddig-
wyddodd i Stat Eglwys Dduw ynghylch y
pryd hyn, sef a'r Ymddangosiad ein Hargl-
wydd Jesu Grist yn y cuawd; Canys cyn
ei Ddyfodiad ef, yr oedd yn orchymynnedig
offrymmu Aberthau i arwyddocau y dae efe
i'w offrymmu ei hun yn Aberth dros Bech-
od; Ac nid oedd dim rhyw Aberthau yn
gyimmeradwy chwaitb ond y rhai a offrym-
mid a'r yr allor yn *Jerusalem*. Drachefn, nid
oedd y ffyddloniâid yn gyffredinol yn derbyn
cymmaint mesur o Râs tuag at rodio yn
fucheddol, ac yn ganlynol, nid oedd gan-
ddynt y fath Hyfdra a'r fath obaith cryf tu-

ag at Dduw ac fydd yn awr i'r faint dan yr Efengyl. Ymmhellach, yroedd naturiaeth y Cyfammod o ras, a'r Bendithion a'r Rhagorfreintiau a gynhwysir ynddo yn dywyllach yn yr amser hwnnw, fef tra parhaodd y weinidogaeth ddefodawl: Ac yn ddiwaethaf, cyn dyfodiad Crist yr oedd Eglwys Dduw yn cael ei chynnwys o fewn terfynau un Wlad ac un Genedl: Canys yr Iddewon oedd unig Bobl Dduw, oddieithr bod ymbell un o'r Cenhedloedd weithiau yn ymwrthod a'u Delwaddoliaeth ac yn ymgysylltu a'r Iddewon i arddel yr un Duw a'r un grefydd a hwynt-hwy. y rhai hyn a elwid *Profelytiaid*. Eithr pan ddaeth Crist y *Messiah* i gyflawni gwaith y Prynedigaeth trwy ei offrymmu ei hun yn aberth i Dduw o arogl peraid, Eph. 5. 2. Dros bechod, nid oedd raid wrth y cyfodau o aberthau mwyach, yn gymmaint a bod y *Sylwedd* ei hun wedi dyfod. Ac yn gymmaint a bod y ffyddloniaid o'i gyflawnder ef yn derbyn gras a'm rās, hynny yw Helaethrwydd o ras fel y byddo iddynt roddio yn addas i'r alwedigaeth y galwyd iddi; a chan ddarfod iddo ef fyned i mewn i'r nef ei hun, i ymddangos ger bron Duw dros ei bobl. Heb. 9, 24. y mae iddynt annogaeth i neffau gyda hyfdra inawr at Dduw trwyddo ef, fel Plant at Dâd anwyl, yr hwn fydd yn barod i'w gwranddo, ac i gyfrannu iddynt bob Bendithion anghenrheidiol tuag at wneuthur ei cyflwr yn ddiogel ac yn happus. Ac megis ac y daifu i Dduw roddi addewid i *Abraham*, y cae yr holl genhedloedd eu bendithio

dithio yn ei hâd ef, ac addaw hefyd trwy y Prophwyd *Dafydd* *Psa.* 2, 8. y cae ei Fâb ef yr Enneiniog, sef y *Mesiah*, y Cenhedloedd yn Etifeddiaeth a Thersfynnau y ddaiar yn feddiant iddo: Felly y darfu i Grist, yr hwn oedd o Hâd *Abraham* o ran y cnawd, ar ol ei Adgyfodiad oddiwrth y meirw, ddanfôn ei Apostolion i ddysgu yr holl Genhedloedd ac i godi Eglwys iddo ef o fyfe yr amryw dylwythau o Ddynion ac oedd yn wafcaredig dros wyneb yr holl ddaiar.

Yr Apostolion, wedi derbyn o honynt eu commision a doniau cymmwys i'r gwaith gan eu meistir a'u Hathro, a aethant allan i ofod a'r deyrnas y Gelyn i, *Joan* 5, 19. Canys yr oedd yr holl genhedloedd hyd yn hyn yn gormedd, *in improbitate* yn y *Drwg*, neu dan Lywodraeth y *Dryg-wr* Satan, a chan ymwalcary o honynt, trwy yr holl wledydd, darfu iddynt gyfrannu y wir Wybodaeth o Dduw i'r Cenhedloedd y rhai oeddent etto yn byw yn y Tywyllwch o Anwybodaeth a ffaidd Eulun-addoliaeth.

O blegit eu Teithiau a'r poen; eu Hastudrwydd, a'u Llwyddiant yn eu Gweinidogaeth, se ddangosir mewn rhan yn Elyfr yr *Actan* neu Weithredoedd yr *Apostolion*.

Yn y cyfamser dechreuodd *Tymysog* teyrnas y tywyllwch ofod allan ei holl Allu a'i Ddichell tuag at eu gwrthwynebu; Canys ni's galle oddef fod y cyfryw Rwygiadau yn cael eu gwneuthur yn ei deyrnas ef. yr hon a fwyntbauale mewn heddwch dros gynnifer o Oesoedd.

ag at Dduw ac fydd yn awr i'r faint dan yr Efengyl. Ymmhellach, yroedd naturiaeth y Cyfammod o ras, a'r Bendithion a'r Rhagorfreintiau a gynhwysir ynddo yn dywyllach yn yr amfer hwnnw, sef tra parhaodd y weinidogaeth ddefodawl: Ac yn ddiwaethaf, cyn dyfodiad Crist yr oedd Eglwys Dduw yn cael ei chynnwys o fewn terfynau un Wlad ac un Genedl: Canys yr *Iddewon* oedd unig Bobl Dduw, oddieithr bod ymbell un o'r Cenhedloedd weithiau yn ymwrthod a'u Delwaddoliaeth ac yn ymgysylltu a'r *Iddewon* i arddel yr un Duw a'r un grefydd a hwynt-hwy. y rhai hyn a elwid *Profelytiaid*. Eithr pan ddaeth Crist y *Messiah* i gyflawni gwaith y Prynedigaeth trwy ei offrymmu ei hun yn aberth i Dduw o arogl peraid, Eph. 5. 2. Dros bechod, nid oedd raid wrth y cyfodau o aberthau mwyach, yn gymmaint a bod y *Sylwedd* ei hun wedi dyfod. Ac yn gymmaint a bod y ffyddloniaid o'i gyflawnder ef yn derbyn gras a'm rās, hynny yw Helaethrwydd o ras fel y byddo iddynt roddio yn addas i'r alwedigaeth y galwyd iddi; a chban ddarfod iddo ef fyned i mewn i'r nef ei hun, i ymddangos ger bron Duw dros ei bobl, Heb. 9, 24. y mae iddynt annogaeth i neffau gyda hyfdra mawr at Dduw trwyddo ef, fel Plant at Dâd anwyl, yr hwn fydd yn barod i'w gwranddo, ac i gyfrannu iddynt bob Bendithion anghenrheidiol tuag at wneuthur ei cyflwr yn ddiogel ac yn happus. Ac megis ac y datfu i Dduw roddi addewid i *Abraham*, y cae yr holl genhedloedd eu bendithio

dithio yn ei hâd ef, ac addaw hefyd trwy y Prophwyd *Dafydd Psa. 2, 8.* y cae ei Fâb ef yr Enneiniog, sef y *Mesiah*, y Cenhedloedd yn Etifeddiaeth a Thersfynnau y ddaiar yn feddiant iddo: Felly y darfu i Grist, yr hwn oedd o Hâd *Abraham* o ran y cnawd, ar ol ei Adgyfodiad oddiwrth y meirw, ddanfôn ei Apostolion i ddysgu yr holl Genhedloedd ac i godi Eglwys iddo ef o fyfe yr amryw dylwythau o Ddynion ac oedd yn wafcaredig dros wyneb yr holl ddaiar.

Yr Apostolion, wedi derbyn o honynt eu commision a doniau cymmwys i'r gwaith gan eu meistir a'u Hathro, a aethant allan i ofod a'r deyrnas y Gelyn i, *Joan 5, 19.* Canys yr oedd yr holl genhedloedd hyd yn hyn yn gormedd, *in improbitate* yn y *Drwg*, neu dan Lywodraeth y *Dryg-wr Satan*, a chan ymwascaru o honynt, trwy yr holl wledydd, darfu iddynt gyfrannu y wir Wybodaeth o Dduw i'r Cenhedloedd y rhai oeddent etto yn byw yn y Tywyllwch o Anwybodaeth a fhaidd Eulun-addoliaeth.

O blegit eu Teithiau a'r poen; eu Hastudrwydd, a'u Llwyddiant yn eu Gweinidogaeth, se ddangosir mewn rhan yn Elyfr yr *Actau* neu Weithredoedd yr *Apostolion*.

Yn y cyfamser dechreuodd *Tymysog* teyrnas y tywyllwch ofod allan ei holl Allu a'i Ddichell tuag at eu gwrthwynebu; Canys ni's galle oddef fod y cyfryw Rwygiadau yn cael eu gwneuthur yn ei deyrnas ef. yr hon a fwynddauâse mewn heddwch dros gynnifer o Oesoedd.

Dwy Ffordd enwedigol a gymmerodd y *Cybraul* i rwystro Gweinidogaeth yr Apostolion, y rhai hefyd y mae efe yn ei arferu i wrthwynebu Llwyddiant yr Efengyl ymmhob oes hyd y dydd hwn; sef trwy gyffroi Erledigaethau, a thrwy gwnnu *Hereticiaid* i wascaru Gau-athrawiaeth.

A'm Erledigaethau'r Apostolion a'r Brif Eglwys y mae'r *Aethau* yn crybwyll, a Historia-wyr eglwysig eraill yn dangos yn helaeth.

Yr *Hereticiaid* a'r Gau-Athrawon y rhai a suant ymmhob oes yn blino ac yn gormesu Eglwys Grist oeddynt aneirif. Yr *Hereticiaid* cyntaf yn yr Eglwys Grist'nogawl oedd y rhai hyn; *Simon magus*, *Menander*, *Ebion*. Dat. 2, 6, 15; *Nicolas*, *Cerintus*. Y rhain a gyfodasant yn amser yr Apostolion, a'r Athrawiaeth a'r Opiniwnnau yr oeddynt yn i ddala, oeddent gyfeiliornus a chabledus iawn. Ac ynghylch y Pryd hwn ac yn yr oesoedd nesaf, ymddangosodd y fath Liaws o Gau-athrawon, a'r fath amrywiaeth o *Heresiau* ac y bydde megis yn *Dasc* nid bychan grybwyll yn unig eu Henwau.

Eithr er bod yr *Efrau* hyn yn codi yn aml, a rhai o honynt yn ymledu yn ddirfawr; etto nid oeddent gan mwya ond o fyrr barhad; canys ni's gallent wrthsefyll callu a goletuni yr Efengyl. Eithr y mae un *Heretic* hynod, yr hwn a fy'n fwy niweidiol i Eglwys Dduw na'r rhai hyn oll. A hwn yma yw y *Pâb* sydd yn *Rhusain*. Yr Apostolion a rag-ddywedasant y cyfodai y cyfryw un i wrthnebu *Interest* a *Theyrnas* Jesu Grist, St.

Paul

Paul yn 2, *Thess*, 2, 3. 12; a'r Apostol *Joan*, 2, 18. Am yr *Heretic* neu'r Anghrist yma, sef y *Pab*, y mae Llyfr y Datcuddiad yn traethu mewn ffordd o Brophwydoliaeth Fe a'i gelwir yno mewn amryw fannau. Yr *Anisail*: nid oherwydd nad ydyw fe ond un Gŵr yn unig, Canys fe fu ychwaneg i ddau cant o Babau o'r dechreuad; ond o herwydd eu bod hwynt oll y naill a'r ol y llall yn cyttuno megis un gwr i gynnal i fynu ac i faenturnio y cyfryw grefydd ac fydd ynwrthwyncbol i Grist a'i Efyngyl, ac yn ddistrwyiol i encidiau dynion.

Y modd y daeth *Escob Rhufain* neu'r *Pab*, i fod yn gyfryw *Heretic* anghenfil ydoedd fel hyn.

Ymhen ychydig o amser a'r ol ymadawiad yr *Apostolion*, fe ddechreuwyd rhoddi mwy o Barch i weinidogion rhai Trefydd nag i weinidogion eraill. Fe roddid Parch enwedigol i Weinidog *Jerusalem* o herwydd mai oddiyno y daethai yr Efyngylallan i lewyrechu a'r y Cenhedloedd: weinidog *Alexandria* tref yn yr *Aipht*, O herwydd mai yno y buafau yr Efyngylwr *St. Marc* Dros dro yn gweni; i weinidog *Ephesus*, o herwydd fod yr Apostol *Joan* ryw amser yn Olygwr a'r yr Eglwys honno. Drachefn, rhoddid Parch arbennig i Weinidog yr Eglwys oedd yn *Rhufain*, o achos mai *Rhufain* oedd y Dref bennaf yn yramser hwnnw yn yr holl fyd; yr ydys yn dywedyd hefyd, mai yno y câd yr Apostol *Peter* ei Ddiweddiad trwy Ferthyrddod. A Gweinidogion *Constantinopl* a gaent Flaenoriaeth, o herwydd mai'r

dre honno oedd Trifair Emprwyr a'rol am-
fer *Constantine*. Gwenidogion y trefydd hyn
a grybwyllwyd, a elwid nid yn unig yn
Escobion, ond hefyd yn *Arch-Esgobion*, ac yn
Batriarchiaid. *Gwerau Paf*

Yn awr y parch a reddid i'r rhain o ewe
ylllys da, ac o ddefod ac arfer, darfu iddynt
hwy o'r diwedd ddisgwyl am dano a'i hon-
ai megis pe buaf y ddyledus iddynt. Ac
nid yn unig hynny, ond cymmerasant arnynt
hefyd Reoli a llywodraethau Gwenidogion ac
Eglwys yn y gwledydd oddiamgylch: Ac
etto ymhellach, darfu i'r rhai hyn, sef esc-
obion *Rhusain*, *Ephesus* a *Chonstantinopl* &c,
darfu i'r rhain meddaf, fyned i ymryson a'm
y Flaenoriaeth, yn eu mysc ei hunain; i'e
aeth yn ymdaeru rhwngddynt o'r diwedd,
pa un o'honynt a gaf fod yn Ben a'r yr
holl eglwys weledig dros wyneb yr holl ddai-
ar. Yr ymdaeriad yma a barhaodd yn hir.
Eithr trwy ei gyfrwyftra a'i Ddichell, darfu
i Escob *Rhusain* gario y maes. Ac felly dar-
fu iddo sef sef escob *Rhusain*, ei ofod ei hun
i fynu i fod yn Ben-Escob a'r yr holl egl-
wys weledig, i fod yn Ficar neu'n *Ddepywt*
i Jesu Grist, i reoli yr eglwys, i'e a theyr-
nasoedd y Byd hefyd, megis dano ef.

Ond y mae i ni ddal sulw, na ddarfu i
Escobion *Rhusain* gyrrheddyd i'r gradd hwn
o Ryfyg a Balchder a'r unwaith neu mewn
ychydig o amser. Fe fydd ynnu gan hynny,
megis olrhain yr *Angbriff* hwn o'i Ddechrenad.

Yr amser cyntaf ac yr ym yn darllen i
Escobion *Rhusain* ymdderchafu ac ymddangos

yn uchel yn yr Eglwys oedd ynghylch y flwyddyn o oed Crist cant a phedwar ugain a phymtheg [yr oedd hyn oddeutu can mlynedd a'r ol marwolaeth yr Apostol Joan. Yr hwn oedd weinidog neu'r Escob yn Rhufain y pryd hynny a elwid *Fictor*. darfu i'r *Fictor* yma gymmeryd arno Ysgymmuno holl eglwys *Afamegis Hereticald*. A'r holl achos oedd hyn; sef am nad oeddent yn cadw Gwylau'r pasg wrth ei fodd ef. Mae'n wir na wnaed yno fawr o gyfri o'i ysgymmuniadau ef; etto hyn fydd yn dangos Ffolineb a Rhyfyg y Dyn. O hyn allan ni gawn Escobion *Rhufain* yn dirywio yn ddirfawr, ac yn gwyro bellach bellach oddiwrth ddiwyll reol yr Esgyl.

Ac felly ymmhen ychydig amser a'r ol hyn yr ym yn gweled y modd yr oeddent yn cymmeryd arnynt reoli a llywodraethu eglwys ei craill, ymmhell ac yn agos fel y gwelent hwy yn dda. Y rhai llygredig a swrid allan o'r eglwys mewn rhai manau, os bydde i'r rhain apelio at escob *Rhufain*, sy fyddde iddo fe eu rhyddhau a'u haferu i Gymdeithas yr Eglwys drachefn trwy ei oruwch Awdurdod. Felly y gwnaeth *Cornelius* yr hwn oedd escob neu'n Bâb yn Rhufain oddeutu'r flwyddyn o Oedran yr Arglwydd, dau cant a deg a deugain; a *Stephen*, yr hwn a fu escob yno ynghylch y flwyddyn dau cant a thri ugain.

Yn y flwyddyn o oed Crist dau cant a thriugain a chwech darfu i ddau wr sefyll i synu a'm fod yn Bâb: enw'r naill oedd *Damascent* a'r llall *Ursinus*. Ni synne un re

lle i'r llall : ac felly ymrodd pob un o'r ddau
wneuthur ei *Interest* yn gryf ymmyfc y bobl.
A'r ddiwrnod y Dyrfa a ymgynhullodd i lann
fydd yno a elwid St. *Sysnyn* i ddewis un
o'r ddau wr yma i fod yn Weinidog neu'n
Bâb. Eithr a'r ol hir ymddadleu ynghylch y
peth, ac heb allael cyttuno, aeth or diwedd,
yn Ddarfod, ac yn Ymladd, hyd onid oedd
Llawr y Llan yn llifo gan waed dynion : ac

mewn un dydd y Lladdw-
Ammianus Mar- yd dim lai na chwech ugain
cellinus. a dau a'r bymtheg o wyr yn

cellinus. *Bob* yr Ymrafael yma. Y cyfr-
yw yspryd a hwn oedd yma y pryd hyn.
Pa mor wradwyddus oedd y fath beth i'r
Grefydd yr oedd y rhain yn i proffesu nid
rhaid dywedyd.

Yn nesaf at *Damasus*, Canys *Damasus* a en-
nillodd yr escobaeth o herwydd i'w ochr a'i
Barti ef fod yn drechaf, yn nesaf atto ef me-
ddaf, un *Siricius* a wnaed yn Bâb : ac yn
nesaf at hwn *Anastasius*, ac a'r ol hynny *Inn.*
ocentius, *Sozimus*, *Bonifacius* &c. Y rhai hyn
oll a'r rhai a ganlynafant hyd y flwyddyn
chwech chant a ledasant eu Pŵer a'u Haw-
durdod yn ddirfawr dros yr eglwys yn y
Gwledydd oddiamgylch : a rhyfygu a wnae-
chant ordeinio ac appwyntio llawer o bethau
yn yr eglwys nad ydyw'r Ysgrhythur y son
am danynt, i'e yn wrthwyneb i'r Ysgrhythur ;
megis gwarafyn i Weinidogion briodi, gwedd-
io a'r y Seinctiau, gweddio dros y meirw, a'r
cyfryw bethau yn aneirif.

Yn y flwyddyn o oed ein Harglwydd ch-
wech

A'r Amseroedd.

81

chwech chant a thair, darfu i *Boniffas*, III y tr-
ydydd o'r Enw, ei gyhoeddi ei hun yn *Esc-*
ob cyffredinol, neu'n *Ben-Escob* a'r yr holl Eg-
lwys. Y pabau a fu o'i flaen ef yn *Rhusain*
oeddent yn arferu meistrolaeth ac Awdurd-
od mawr dros holl Eglwyfi *Europ* gan mwya,
ond nid oeddent etto yn gallel eu proclai-
mio eu hunain yn Ben-Escobion, o herwydd
bod Escobion *Constantinopl*, ac *Ephesus* yn eu
gwrthwynebu, y rhai hefyd oeddent yn sefyll
am y Teitl a'r Anrhydedd yma o fod yn ben
a'r yr Eglwys, megis y crybwyllwyd uchod.
Eithr yn awr darfu i Escobion *Rhusain* yn
hollawl garrio'r Goron, ac o hyn allan fe
roddir iddynt Enwau cabledus iawn. Me-
gis *Ficcar Crist*, *Arch-offelriad*, *Arglwydd*, *Bab*,
Duw a'r y ddaiar &c.

O amser y *Boniffas* yma hyd y flwyddyn
o Oed Crist un mis, bu ynghylch pymtheg
a thriugain o Babau neu escobion *Rousain*.
Yn y cyfamser hwn cafodd y gwledydd Cr-
rist'nogol e'u llygru etto fwy fwy trwy Gau-
athrawiaeth, Ceremoniau a Thraddodiadau dy-
nol: megis ordeinio amryw Wyliau er Cost-
adwriaeth y Seintiau, cadw Escyrn yr hen
Fonachod [y rhai a gyfrifid yn Seintiau
enwog] i'w haddoli; gosod i synu Ddelwau
yn y Llannoedd, a'u hoddoli; cyflawni dyl-
edswyddau crefyddol mewn iaith nad all'r
bobl ei deall, a llawer rago'r o'r cyfryw be-
thau. Yn yr amseroedd hyn nid oedd ond
peth cyffredin fod y Pabau ei hunain, nid
yn unig yn Feddwon ac yn Loddestwyr, ond
hefyd yn Qdinebwyr ac yn Fardd-wyr, i'e

yn Ddewinod ac yn Gonsurwyr: a thrwy eu Cwnsuriath y darfu i rai o honynt ddyfod i gael eu gwneuthur yn *Baban*.

Ynghylch y pryd hyn [sef oddeutu'r flwyddyn un mil, ac un mil a chant] yr ydys yn gadel i Bŵer ac awdurdod y *Pâb* gyrrhaeddyd i'r grâdd uchaf; Ac yn siccr yr oedd e'i Bwer ef yn awr yn fawr jawn ac yn ofnadwy: ac o ran ei gyfoeth a gogoniant ei Lys, cyffelyb ydoedd i'r rhai mawrion y ddaiar: e'i goron o aneirif werth, ei wisgoedd o'r gwerthfawroccaf; ac am y Rhenti a gesclid iddo trwy yr holl wledydd nid oedd na Rhif na diben o honynt. Iddo fe y perthyne wneuthur Eiscobion, a'r Arch-escobion: y thai hyn, i'e a phob Person-plwyf trwy holl *Ewrop* oedd raid iddynt dalu iddo ef [sef i'r *Pâb*] ryw faint o Rent mewn flordd o gydnabyddiaeth megis pen yr eglwys: ac heb law hynny, nis gellir cyfri pa nifer o ffyrdd a dicheillion yr oedd efe yn ei arferyd tuag at lenwi ei Dryfflorau. hyd onid oedd y Byd yn rhyfeddu pa fodd yr ydoedd yn gallel gwario yr holl Olud a ddygid atto, Coronau a theyrnasoedd Emprwyr, Brenhinoedd a thywysogion, a'r ei rodd ef yr oeddent; a mwy o lawer yr ofnai y Rhain y *Pâb* nac yr ofnent y naill y llall; Canys os bydde i neb rhyw Frenin neu *Emprwr* ei ansodloni ef, fe fyddde iddo yn ebrwydd ei yscymmuno; a'r Brenin a Escymmuniir gan y *Pâb*, sydd yn y man yn fforffetio neu'n colli ei hawl, i'w Goron; ac y mae yn gyfreithlon [yn ol y gresydd Babaid] i'r neb

a fynno ei ladd, a chymmeryd meddiant o'i Deyrnas a'i Goron. Ac arfer y Pab ydyw, gwardd Deiliaid y Brenin a'i escymmunoefe na roddont ddim Ufudd-dod iddo ymmhellach, i'e, bwgwth e'u hescymmuno hwynt hwythau oni bydd lddynt ei fwrw ymmaith; ac hefyd, annog Brenhinoedd eraill i ryfela ac ef, a chymmeryd ei Deyrnas yn Ytelyfaeth rhyngddynt. Fel hyn y gwna'r Pab i'r Pennaethiaid mwya blygu: a hwyia lenwid a Dychryn cyn gynted ac y byddai iddo ef se daranau ei Fwgythion.

O'r flwyddyn un mil hyd y flwyddyn o Oed Crist un mil a phum cant bu oddeutu pedwar ugain o Babau a cisteddasant yn y gadair offeiriadol yn Rhufain. Tŷ fewn i'r Yspaid hwn o amser cyfododd math o Sectau neu Rywogaethau newyddion o Offeiriaid Pabaidd; sef y *Dominicanod* a'r *Ffransiſcanod*. Y rhai hyn a elwir *Ffreiers*, hynny yw *Brodyr*; ac yn ddiammau y maent megis brodyr yn cyttuno i gynnal y grefydd *Rufelniaidd*. A gellir dywedyd, mai y rhai hyn ynghyd a'r *Jesulaid* yd-

Math arall o yw yr *Atteg* benna ac sydd *Offeiriaild Pa-* yn dal i fynu deyrnas y pab. *baid.*

O ran eu yr rhifedi oeddent, ac y maent etto yn aenirif, yn ymdannu dros yr holl Wledydd. Y dyscedig o'r grefydd Brotestanaidd ydynt yn barnu mai y genedl hon o ddynion sydd i ni ddeall wrth y *Locustiaid* yn *Llyfr Dancuddiad Joan, Dat 9. 3.* Fe ddywed Historiowyr fod y *Pryfaid* hynny, sef y *Locustiaid*.

mewn rhai gwledydd ynchedeg yn gyfryw Fydd-
inoedd mawrion hyd onid ydynt yn tywyllu
goleuni'r Haul, a siccr yw fod yr Offeiriaid Pa-
baidd yn cadw'r bobl mewn tywyllwch yspryd-
ol, trwy gloi i fynu yr Yfscrythur mewn
jaith ddiethr, thrwy eu coeg Seremonïau a'u
haneirif Draddodiadau dynol.

Toft ac echryllon ydoedd Stât a chyflwr yr
holl wledydd Cristnogol yn yr amseroedd
hyn. Yn lle'r Bibl Sanctaidd, Cyfreithiau'r
Pâb a osodid o flaen dynion, a rhai oeddent
mewn llawer o bethau yn gwrthnebu Gor-
chmynion Duw. Yn lle sylmrydd yr Efengyl,
llanwyd y Bŷd a Defodau cnawdol ac Ord-
inhadau Dynol. Gosodid i fynu fwy o wedd-
ïau at y Forwyn Fair nac at Dduw, Arglwydd
Nêf a Daiar. Byddid yn fwy manwlig adw
Gwyllau o Appwyntiad Dynion nac i san-
cteiddio'r Sabboth. Lle mae yr Efengyl yn
dysgu i ni nefau at y Tâd trwy yr unig
Gyfyng-wr fydd rhwng Duw a Dyn, fef yr
Arglwydd Jesu Grist; y mae gan y *Papistiaid*
filoedd o gyfyng-wyr; Canys gweddio a
wnant a'r y Seinctïau, a'r iddynt hwy eiriol
troflynt. Y seinctïau yma, hên Fonachod
oeddent gan mwya, y rhai mae eu *Legendau*
hwy [hynny yw, yr *Historïau Pabaidd*] yn
dywedyd eu bod yn wyr hynod o ran eu
Duwioldeb a'u Sancteiddrwydd gynt. Yr
oedd megis ac y mae etto ganddynt yn yr
holl wledydd Pabaidd, Ddelwau neu Luniau
v Monachod, wedi gwneuthur o Goed neu
Faen, yn eu Tai ac yn y Llan-noedd y
rhai hefyd a addolant.

Fel hyn y darfu i'r bobl yn gyffredinol gymmeryd eu hudo a'u tywys gan Athrawiaethau dinistrol y Pâb a'i offeiriaid; Canys *am na dderbŷniasant gariad y Gwtrionedd fel y byddent gadwedig, danfonodd Dduw iddynt amrysfedd cadarn fel y credent gelwydd, 2 Theis. 2. 10, 11.*

Fe ofynnir, fe aile, pa le yr oedd Pobl Dduw neu wir ganlynwyr Jesu Crist y pryd hwn? Ganys ni's gall lai na'u bod yn rhyw le a'r y ddaiar ymmhob Oes.

Att Yr amseroedd hynny pan yr oedd Pabyddiaeth wedi goroscyn yr holl wledydd oeddent gyfielyb i'r amser yr oedd *Ahab* yn Frenin a'r *Israel* gynt. Yr *Israeliaid* y pryd hynny oeddent wedi troi yn Eulun-addolgar mor gyffredinol. i *Bren. 19. 14, 18.* hyd oni thebygodd *Elias* nad oedd ond ef ei hun yn unig yn glynu wrth Addoliad y gwir Dduw, *Rbus. 11. 4.* Etto yr oedd saith mil y rhai ni Phlygasant e'u gliniau i *Baal*. Felly yn yr amseroedd yma pan oedd Rheolaeth y Pâb helaetha, yr oedd rhai dynion yn ymgadw yn ddihalog oddiwrth Eulunaddoliaeth a ffeidd-dra y grefydd Babaid. Eithr yr oedd y rhai gan mwya yn ddirgeledig, Canys nid oedd ond ymbell ũn o honynt yn ymddangos yn gyhoeddus i geryddu ac i ddwyn tyftriolaeth yn erbyn yr Afendid a'r ffeidd-dra yr oeddent yn ei weled.

Ac fel hyn y bu Eglwys Dduw megis a'r gila than gwmmwl dros lawer o Oesoedd, yn ol yr hyn arag ddangoswyd i'r Apostol *Joan. Dat. 12. 1, 7.*

Eithr yr amser a ddaeth o'r diwedd panwelodd

Duw yn dda ddechreu gwaredu y Gwledydd Christnogol o'r Caethiwed ysprydol yr oedd y Pab yn eu cadw yntho. Yr oeddent yn awr wedi godde yr jau yma dros lawer o flynyddoedd: Ond bellach darfu i rai wedi eu cynhyrfu gan Dduw ymosod yn wrôl i'w thaslu ymmaith trwy wneuthur Refformasion neu Ddywigiad yn ol Rheol Gair Duw, gan ymwrthod a chyfreithiau yr Anghrist, Defodau ac Athrwiacthau cabledus *Eglwys Rufain*.

Fellydd i ni, gan hynny, yn y lle nesaf roddi Cyfri byrr neu Hanes o'r Refformasion neu'r Diwygiad yma: oblegid y modd y dechreuwyd ac y dygwyd ymmlaen hyd yr amser Presennol.

Yn y flwyddyn un mil pum cant a dwy a'r bymtheg, *Martin Luther* a ddechreuodd ddangos i'r Byd yn gyhoeddus mai'r Pab oedd yr Anghrist mawr a rag ddywedafid am dano gan yr Apostolion gynt: ac am *Eglwys Rufain*, mai Synagog Satan ydoedd: gan lefain a Llêf uchel os addola neb y Bwyll fil a'i ddelfw ef, caiff yfed o win digofaint Duw, Dat 14. 9. 10.

Y *Luther* yma, gw'r o Dref *Wittenberg* yn *Germany* ydoedd; ac o ran ei Alwad yr oedd ef ei hun yn Offeiriad *Pabald* a'r y cyntaf. Eithr yr oedd ef yn gyfryw un ac oedd ef yn rhoddî mwy, o barch i'r Ysgrythur ac yn gwneuthur llaf o gyfri o Draddodiadau dynol nac craill o'r Papistiaid yn gyffredin.

Y modd yr ymddarfododd *Luther* a'r Pab, a'r Achlysur a gymmerodd i ymadel a Chymdeithas *Eglwys Rufain*, ydoedd fel y canlyn.

Yn y flwyddyn a grybwyllwyd, sef un mil pum cant a dau ar bymtheg, yr oedd *Leo X* (y deafed

degfed o'r enw) yn *Bad yn Rhosfain*. Y *Leo* yma ydoedd yn gyfryw Loddestwr nad oedd yr holl Renti ac oeddid yn i gasel iddo yn ddigonol i gynnal ei Rwyf a'i Rodres, Am hynny efe a gymmerodd yn llaw y ffordd fwy effeithiol i gludo yr arian ynghyd; sef trwy wafaru ei *Indulgeses* tros yr holl wledydd. Peth byspys ydyw, fod y *Pab* yn cymmeryd arno faddeu pechod nid yn unig i'r rhai byw, ond hefyd i'r meirw trwy roddi gollyngdod iddynt o ryw stat o boenau y mae y Papiſtiaid yn ei alw *Y Pordan*. Yr *Indulgeses* yma oeddent scrifennadau bychain ac *Enw*, *Stamp*, neu *Sêl* y *Pab* withynt, yn cynwys Gollyngdod a maddeuant o'u holl bechodau i bawb a'u prynent. Ac felly y *Leo* hwn a huriodd ei weision [y *ffreiers*] i fyned i wafaru a gwerthu yr *Indulgeses* yma trwy yr holl deyrnafoedd.

Martin Luther, pan glywodd y fath gam-moliaeth yr oedd y *ffreiers* yn eu pregethau yn ei roddi i'r war neu'r farfiantiaeth yma [sef yr *Indulgeses*.] a phan welodd hefyd y modd yr oedd bagad o honynt yn afradu mewn cyfeddach ac aflendid yr Arian yn yr oeddent yn dderbyn a'm danynt: ac Arian yn ddifedur yr oeddynt yn ei dderbyn; canys pob graddau o Ddymion a ddawent i brynu; i'e y Gwerinos tlodion a ymadawent a pheth o'r *Tchydig* oedd ganddynt i bwrcasu *Indulgeses*, yn gymmaint a bod yr Offeiriaid yn peri iddynt gredu e'u bod yn cael eu rhyddhau trwyddynt oddiwrth e'u holl bechodau. *Luther* pan welodd y pethau hyn, gan doſturio fod

eneidiau gwenthafwr trwy'r cyfryw fradwri-
aeth a thwyll yn cael eu tywys i Ddiniestr,
ni's galle ymattal; a'm hynny fe ddechreuodd
ddwyn tyftiolaeth yn eu herbyn; a chym-
merodd fawr boen trwy bregethu a scrifennu
i rybuddio'r Bobl a'r iddynt ochelyd rhag
athrawiaeth ddiniestriol y *ffreiers* a'u *Handulgeses*.

Erbyn hyn, megis nas galle ddisgwyl lai,
yr oedd iddo Elynion a Gwrthwynebwyr yn
aneirif. Canys yr holl offeiriaid Pabaidd a
ymosodasant i wrthnebu ei Athrawiaeth ef,
ie ac i'w ddisfetha ef ei hun hefyd. Eithr
Doctor Luther, yn gymmaint a'i fod a'r *Gwi-
rionedd* a'r ei ochr, ac yn fawr ei Ddysc,
ac yn llawn o *Zel*, ond yn bennaf o herw-
ydd bod Duw yn ei gynnhyrfu ac yn ei gyn-
horthwyo, a ymrodd i sefyll i fynu dros y
gwirionedd yn ei herbyn hwynt oll. Ac
felly o hynny y allan yr aeth yn Ddihar-
deb, *un Luther yn erbyn yr holl Fyd*.

Ynghylch y pryd hyn y darfu i *Luther*
gyntaf lwyr ymosod i chwilio ac i Studio
pyngciau y grefydd *Babaidd*: a thwy e'u ma-
nwl chwilio wrth Reol yr yscrythur, a'u
compario wrth Ddyscyblaeth yr Eglwys yn
yr oesoedd cyntaf [sef yr oesoedd nesa at yr
Apostolion;] fe ddeallodd i Eglwys *Rufain*
ddirywio yn ddirfawr, a myned o honi yn
Buttain erchyll; ac nad oedd yn briod *Jesu*
Grist mo honi, megis y mae hi yn proffesu
ei bod; ac am y Pâb ei hun yr hwn fydd
yn cymmeryd arno fod yn Ben-bugail yr
Eglwys neu'n *Ficcar Crist* a'r y ddaiar, mai'r
Gwrthwynebwr pennai Deyrnas Crist ydoedd.

Amryw

Amryw foddion a arferwyd i'w ddistewi ef: ceisiwyd ei berswadio trwy Addfwynder a geiriau teg: Gynnig iddo Olud a Lleoedd neu swyddau uchel yn yr Eglwys y rhai a ddygent iddo Elw, Anrhydedd, a Pharch: Eithr yr un gyfrif a wnae *Luther* o'r pethau hyn ac y wnae *Moses* gynt o Drysorau'r *Aipt*. Ac am hynny yn y lle nefaf darfu i'r pab ddeilio ac ef mewn dull arall; sef trwy ei fwgwith, a'i ymlid, i'e a'i *Esecymuno*, gan e'i ddeclario a'i gyhoeddi yn *Heretic*; a gorchymmyn i bawb dan boen *Esecymundod*, na bydde iddynt gadw cymdeithas ac ef, ond a'r iddynt ei erlid a'i ddal tuag at ei gospi trwy ei fwrw i'r Tân. Canys felly y mae Gwyddor ac Arfer y *Papistiaid*, sef llosgi ar *Hereticiaid* yn Tân. Eithr er mor lluosog oedd ai Elynion, ac er maint eu llid a'u Cynddaredd tuag atto, Duw, a fu yn Ymgeleddwr ac yn Geidwad iddo; ac felly wedi gorphen o hono ei *Yrfa*, bu farw mewn heddwch. O herwydd pa ham yr ydys yn dal fulw a'r Dri pheth hynod mewn perthynas i *Luther*. 1. iddo ef [ŵr o isel radd] lyfasu sefyll i fynu yn erbyn y Pâb. Yr hyn beth ni feiddiodd un Pennaeth *Emprwr* neu Frenin o'i flaen ef ei gynnig. 2. Iddo allael prefaelio yn ei erbyn a'i orthrech. 3. Ddigwyddo iddo yn y diwedd farw a'r ei welu mewn heddwch, er maint o Gynllwynion a Dichellion a arferwyd i'w ddal a'i ddifetha. Ei Oedran pan fu farw oedd dri ugain a thair: dros yspaid naw mlynedd a'r hugain y bu yn ymdrech. a'r Pâb yngwaith y *Refformation*.

Ynghylch yr un amser ac y dechreuodd *Luther* ei Dyftiolaeth yn erbyn *Eglwys Rufain* [neu ychydig a'r ol hynny,] cyfododd Duw eraill mewn amryw Wledydd i fod megis yn Gynnorthwy-wyr ac yn gyd weithwyr iddo, sef *Philip Melancton*, *Martin Bucer*, *Petr Martyr*, *Ulric Zwinglius*, *Ecolampadius*, *John Calvin*, *Theodor Beza* a'r cyffwr. A thrwy yr offerynnau yma y gwnaed y fath Rwyg yn Nheyrnas y Pab ac nas atygweirir, yr ym yn gobeithio fyth mo honi: Canys yr amser hwnnw darfu i lawer o Wledydd ymwrthod a'r grefydd Babaid, sef, *Geneva*, amryw *Ardaloedd* yn *Efrainc*, ac *Italy*, *Switzerland*, rhan fawr o *Germany*, *Prussia*, *Sweden*, *Denmarc* a *Brydain*, Y rhai hyn ydynt megis *Blaen ffrwyth* y Diwygiad mawr fydd a'r ddyfod, pan fytho i'r Arlwydd Iwyr ddiseithu y Dyn Pechod [sef y Pab ac Yspryd ei enau a'i ddilen â disoleirdeb ei ddyfodiad, 2 Thess. 2. 8. A dyledswydd pawb ac ydynt Ewyllys-wyr da i Sion yw, dyfal osod i fynu eu herfyniau at Dduw a'r iddo fryfio Cwmp *Babilon Rufeinaidd*, a rhoddi gollyngdod i'r Eneidiau y mae hi yn ei dal mewn tywyllwch, i ddyfod o honynt i Wybodaeth y gwiri- onedd fel y byddont gadwedig.

Wedi dangos ô honom y modd y dechreuodd *Luther* y Diwygiad yn *Germany*, a'r teyrnasoedd oedd amgylch; deawn yn nelf yn swy neilltuol i draethu am y *Refformafion* neu'r Diwygiad a wnaed yn ein gwlad ni ein hunain, sef *Brydain*.

Brydain yw ōn o'r Ynysoedd pell, hynny ac y darfu *Esa.* 66. 19, *Pen.* 60. 9. 51. 5.

I Brophwydi *Israel* gynt rag-ddywedyd y caent fod yn gyfranogion o Fendithion yr Efengyl a Rhagorfreintiau Pobl-Dduw, Ac yn ddiau y mae yr Ynys hon dan Rwymedigaeth arbennig i uno gydag eraill o'r Cenhedloedd i ogoneddu *Duw a'm ei drugaredd*, *Rhuf 15. 9.* Canys wedi caffael o'r Apostolion orchymyn i gyhoeddi Newyddion-da yr Efengyl i'r holl genhedloedd, yn ebrwdd darfu i'w *Swn* hwy gyrraedd yr Hên *Frygiaid*.

Nid ydyw amlwg pwy ydoedd y Gweinidogion a blannasant y grefydd Grist'nogaidd yn yr Ynys yma gyntaf Eithr y mae gennym Hyspyrwydd *Gildas Cambr.* i'r Efengyl gael ei phregethu y wlad hon ynghylch y flwyddyn o Oed Crist tri ugain ac un [sef wyth mlynedd a'r hugain a'r ol ei Efcynnïad ef] pan oedd *Paul Petr ac Ioan*, ac sealle eraill o'r Apostolion, etto yn fyw.

Wedi i'r Efengyl ddechreu cael ei Phregethu yma yr amser y grybwyllwyd, bu droe rai oesoedd yn dra-llwyddiannus i droi ac i ddywygio ein hen Hynafiaid, y rhai a fuasant hyd yn hyn yn Eulun-addolwyr megis y Cenhedloedd eraill oddi amgylch, felly y darfu i'r holl Drigolion o fewn yr Ynys ddysod i wneuthur Proffesiad gyhoeddus o'r grefydd Gristnogawl.

Eithr ynghylch y flwyddyn o Oed ein Harglwydd *Pedwar cant*, yr y'm yn darllen iddynt oeri yn eu *Zel*, a myned yn llygredig iawn; hyd onid aeth eu Stat a'u Cyflwr yn gyffelyb i'r hyn yr ydys yn dywedyd oblegit yr *Israeliaid* yn amser y-Prophwyd, *Esa. 1. 5. 6. Y Pen*

oll fydd glwysus, a'r holl galon yn llefc o Wadn
 y troed byd y pen, nid oes dim cyfan ynddo. Hynny
 yw, yr oedd y Brenin a'r Deiliad Bonheddig
 a gwreng uchel ac isel, wedi ymadel a Duw,
 a myned yn llygredig yn eu holl fflydd.
 Ac megis ac y darfu i Dduw gospi yr *Israel-
 lald* am eu hanuwioldeb a'u mawrion Anw-
 wireddau trwy rod-di eu tir yn anrhaith i ddieth-
 raid, *Esa. i. 7.* Ac o'r diwedd trwy eu fymmod
 allan o'u gwlad: feily y ceryddodd efe yr
 hên *Frutaniald*, trwy godi y *Picts*, Pobl wy-
 lltion o'r Gogledd, yn eu herbyn; a'r *Scots*
 [pobl o'r *Y Werddon*] y rhai hefyd oedd-
 ent yn Farbaraid yr amser hwnnw; ac a'r
 ol hyany trwy y *Saxons*, neu'r Saeson, y rhai
 o'r diwedd a'u gwthiasant o'u gwlad, ac a
 brelwyliasant yn eu lle,

*Yr Achlysur a gasodd y Saeson i ddysod i Fry-
 daln gyntaf ydoedd fel hyn,*

YNghylch y flwyddyn o oed Grist pedwar
 cant deugain a phump, pan oedd y *Br-
 utaniald* wedi bod yn awr dros amryw flyn-
 yddoedd mewn dirfawr ofid a thralod o
 herwydd yr Yspail a'r Glanastra yr oedd y
Picts a'r *Scots*, yn gwneuthur yn eu mysc,
 darfu iddynt ddanfôn at y Saeson i ddeisyf
 eu Help a'u Cynnhorthwy yn erbyn y *Gel-
 yrion* yma. Y Saeson, Pobl *Baganaidd*, Eulun-
 addolgar oeddent y pryd hynny, yn cyfane-
 ddu y rhan honno o *Germany* a elwir yn
 awr *Saxony*.

A'r y gwahoddiad yma y Saeson a ddaeth-
 ant

ant trwodd i *Frydain*, a buant gynnorthwyol i'r *Brutaniaid* i orchfygu ac i yrru allan e'u hen *Elynion* [sef y *Picts* ar *Scots*.] Eithr a'r ol y *Cymmwynas* hwn, hwynt-hwy eu hun a brisiasant yn *Elynion* oedd waeth. Canys wedi dyfod o honynt i'r *Wlad*, a gweled pa mor firwythlon a chyfleus ydoedd, darfu iddynt ymroi i gymmeryd meddiant o honi a phreswyllo ynddi, yn lle dychwelyd yn ol drachefn i'w gwlad eu hnn. Eu hescus a'u *Pretens* ydoedd. Na dderbyniasent gyflawn wobwr a thaledigaeth am y *Gynnorthwy* a roddiasent. Ac o'r diwedd darfu iddynt *Bresaelio* a'r y *Brenin* oedd y'm *Mrydain* y pryd hwnnw, Enw yr hwn oedd *Fortigern*, i roddi iddynt gwrr or *Tir* yn breswylfa i gyfanneddu ynddo. Y *Rhan* yma a roddwyd iddynt ydyw a *Sir* a elwir yn awr *Kent*. Eithr y *Saesfon* nid oeddent etto ddigonol, canys yn lle byw yn llonydd ac yn heddychlon a'r y *Rhandir* a gyfrannwyd iddynt, hwy a anfonasant yn ol i'w gwlad e'u hun [sef *Saxony*] i wahodd eraill o'u *Cyd-wladwyr* i ddysfodi rannu'r *Yspail*. Ac yn ebrwydd daeth drwodd i *Frydain* y chwaneg o'r *Saesfon*: ac heb law y *Rhain* daeth dwy genedl eraill o gymydogion iddynt, y rhai a elwid *Angli* a *Futbi*; ac oddiwrth yr *Angli* hynny y mae y *Saesfon* yn eu galw eu hun yn awr *Angliff* neu *English-men*. Hyn a fu oddeutu'r flwyddyn pedwar cant a phymtheg a deugain.

Ac felly y tair Cenedl a grybwyllwyd a ddaethant yma yn *Dorfeudd* mawrion gauadael eu gwlad eu hun yr hon a fu yn an-

ial dros rai Canmoedd o flynyddoedd we-
 di, ac y yrrasant y *Brutaniaid* o'r Rhan *Bede*.
 oreu o'r Ynys, sef *Lloegr*, i'r Parthau
 mwya anghyfannedd a mynyddig o honi,
 sef *Cymru*, lle trigiasant yn neilltuol ac yn
 ddigymmysc o'r amser hwnnw hyd yr awr
 hon. Er na cholodd y *Cymru* mo'u Gwlad
 chwaith heb hir Ymdrech a'u gelynyon: Canys
 darfu iddynt wrthwynebu y *Saes*on dros am-
 ryw flynyddoed. i'e weithiau e'u gorchfygu
 a'u herlid; sef yn amser teyrnasiad brenin *Gw-*
orthmer ac *Emrys*, a'renwog *Arthur*. Y Bren-
 in *Arthur* a Deyrnasoedd ynghylch y flwyddyn
 o Oed ein Harglwydd pum cant a deg a'r hugain.
 Yr hên *Historian* ofer a luniodd y *Manach*ob
 oblegit y gŵr hwn a bareu i un debyg nad
 yw'r cwbl addywedir a'm dano ddim amgen
 na hên *Chwedl*. Ew'r yn ddiau yr ydoedd
 [megis y mae *Historians* cywraint a geirw'r
 yn mynegi] yn ŵr nerthol a grymmus, ac
 yn Rhyfelwr hynod; a bu o fewn ychydig
 i yrru y *Saes*on allan o'r wlad. Ond a'r ol
 ei amser ef, darfu iddynt ymgadarnhau drach-
 efn, a *phrefaelo* yn erbyn yr hên *Drigolion*,
 a pherchnogi y rhan fwy o'u tir a'i ddo-
 sparthu rhwngddynt eu hunain. Canys yr
 oedd y peth, mae'n debygol, oddiwrth *Dduw*,
 yr hwn a fynne gospi pobl aniolehtar, an-
 ffrwythlon a gwarthnyfig. Y neb a ddarlleno
 Hanes e'u drwg fucheddau o bob galwad a
 gradd, ni ryfedda i'r cyfryw *Ddialedd*
 ddigwydd iddynt. Gŵr hynod dysce- *Gildas*
 dig, yr hwn oedd ei hun yn Gym- *Britan-*
 ro, ac yn byw yn yr amseroedd hyn- *nienn*.

ny, fydd yn dywedyd fel hyn. Cybydd dra a gorthrymder y Tywyfogion, Anghyfiawnder a Chamwedd y Barn-wŷr a'r Swyddogion gwledig, Esceulusdra a Diogi y Gwenidogion, Anghymmedrolder a, drwg fuchedd y Cyffred-in-bobl (y Pethau hyn) a barodd i'r Brytaniaid golli e'u Gwlad.

Y Saeson megis y crybwyllwyd, oeddent etto yn Eulun-addolwyr; Eithr y Cymru, o herwydd y gelyniaeth oedd rhyngddynt, nid oeddylnt yn ewyllysio cyfrannu iddynt yr Wybodaeth o'r gwr Dduw, Ac felly parhaodd y Saeson yn e'u Heulun-addoliaeth hyd ynghylch y flwyddyn o Oed Crist chwech chant, pan yn anfonodd y pab Gregory rai o'i Offeiriaid i Loegr i bregethu iddynt; a hwy a drowyd yr amser hwnnw i'r grefydd Babaid, wrth yr hon grefydd y glynasant gan mwya' hyd deyrnasiad Harry VIII, sef, hyd y flwyddyn un mil pum cant a thair ar ddeg ar hugain.

Y Cymru wedi cael o honynt e'u gyrru gan y Saeson i Gongl yr Ynys lle y maent yn awr, a osodasant i fynu Lywodraeth wledig yn eu myse eu hun, ac a fuant fyw lawer o Oesoedd dan e'u Tywyfogion a'u Llywodraethwyr eu hun, sef hyd y flwyddyn un mil dau cant a phedwar ugain, y pryd y darfu i Edward I. Y cyntaf o'r Enw, orchfygu a llwyr ddarostwng y Cymru: Ac o hynny allan bu Cymru a Lloegr yn un Deyrnas, dan un Pennaeth.

Y Saeson megis y dywedasant uchod, a drowyd i'r grefydd babaid trwy Wenidogaeth

Cennhadon y Pâb; ac am hynny yr oedd *Lloegr* dan Lywodraeth y Pâb mewn matterion eglwysig, a than rwynged: gaeth i dderbyn pob math o Seremonïau ac a appwyntid o amser i amser gan Eglwys Rufain.

Eithr y *Cymru* y rhai oeddent wedi derbyn yr efengyl ychwaneg i bum cant o flynyddoedd o'r blaen, hwynt hwy meddaf a llynsant oddieithr mewn rhai pethau wrth y flurf o Athrawiaeth, ac wrth y Ddyfeyblaeth eglwysig a dderbyniasent a'r y cyntaf yn amser yr Apostolion. Ac felly eu Hathrawiaeth au Gwyddorion oeddent bur ac iachus, er bod yn gyffredin eu Harferion a'u Hymmarweddiad yn ddrwg. Y Pâb a amcanodd yr amser hwnnw dynnu y *Cymru* hefyd dan ei jau, sef, peri iddynt ddyfod dan ei Reolaeth ef, a'i arddel ef yn Ben-escob megis yr oedd y rhan fwyaf o'r gwledydd Crist'nogol yn *Europ* eisoes yn gwneuthur. Ond y *Cymru* a'u llwyr wrthodasant ac a gadwasant eu Rhyddid. Ac am y grefydd a dderbyniasent y *Saeson* o *Rufain*, ni chyfrife y *Cymru* mo Bede honi sawr well na'r eulun-addoliaeth oedd ganddynt o'r blaen. Wrth hyn y gallwn ddeall pa Wahaniaeth fydd rhwng y grefydd Grifnogaid pan dderbynnent trwy wenidogaeth yr Offeiriad *Pabaidd*, a phan ei derbynnent yn ei *Symlewydd* megis y traddodwyd gan Grif a'i Apostolion.

Peth dymmunol a chanmoladwy jawn fuasent i'r *Cymru* barhau ac aros yn wastadol yn y pethau a ddyscasent, a dal yn wrol yr athrawiaeth iachus a dderbyniasent a'r y cantaf.

Eithr

Eithr trwy Ddichellon a chyfrwysdra y Pâb, ac o herwydd y tueddrwydd fydd ynghalon Dŷn i ymwithod a Phurdeb crefydd a Grym duwioldeb, ac i orphwys yn y Ffurf oeddi faes; digwyddodd iddynt hwythau hefyd [sef y *Cymru*] a'r ol hir amser uno gyda'u Cymmydogion y *Saesŵn* i fod yn Aulodau o Eglwys *Rufain*, Ac erbyn hyn yr oedd yr *Eclips* o Dywyllwch ysprydol wedi myned dros yr holl Ynys.

Pa amser y darfu i'r *Cymru* ymddarostwng i'r Pâb a derbyn y grefydd *Babaid*, ni's gallwn ddywedyd yn siccr: Eithr mae'n debygol, mai ynghylch y flwyddyn o Oed Crist un mil; Canys yr ym yn darllen i Eglwys *Cymru* yn y flwyddyn un mil un cant a phymtheg, gyttuno i fod dan Olygiad Arch-Escob *Canterbury*.

Ac felly o'r diwedd y *Cymru* o honynt hwythau a ymfodlonasant i fod yn *Bapistiaid*. Fe fydd ynn, gan hynny, yn y lle nefas roddi byr Hanes o'u stat a'r ol derbyn o honynt y grefydd newydd hon.

Yn awr yr oedd yn rhaid iddynt arddel y Pâb yn Ben-dyscawdwr ac yn Olygwr, a derbyn pob Pwngc O athrawiaeth a addysgau efe heb ddim amheuaeth, i'e er bod y peth a ddywede yn ymddangos yn wrthnebol i'r Yscrethur Lân. Canys y mae y Pâb yn chwenych peri i'r byd gredu ei fod ef yn *Ddoctôr Infallibilis* hynny yw, y cyfryw Ddyscawdwr ag na all gamgymmeryd mewn matterion ysprydol. Y Rhagorffaint hwn a gafodd, medd efe, o herwydd i Grist e'i wneuthur ef yn

Pleccar neu'n Ddepywti rano ef a'r y ddaiar i olygu dros yr holl Eglwys weledig. Eithr pa fath Athro neu Ddyscawdwr ydyw a ymddengys with y pethau hyn a ganlyn.

Y mae efe, gan hynny, ief y Pâb yn dyscu ac yn haeru, nad oes jechydwriaeth i neb a fo allan o gymdeithas Eglwys *Rufain*: yn gorchymmyn i'w Ddilynwyr ladd a difetha y sawl na ymfodlonant ei gymmeryd ef yn Ben-bugail, ac yn dywedyd y bydd iddynt trwy hynny, haeddu bywyd tragwyddol.

Dywedyd y mae hefyd, mai mammaeth Duwioldeb yw Anwybodaeth: ac am hynny y mae efe yn gwrafn yn i'r Bobl gyffredin gael yr Ysctrythur yn e'u jaith e'u hun. Nid yw Gwybodaeth, medd efe, yn angenrheidiol i weithfedu Ffydd, eithr fod yn ddigonol i jechydwriaeth os bydd i un gredu fel y mae yr Eglwys yn credu, er na bytho ganddo wybodaeth neilltuol chwaith o'r pethau y mae yr Eglwys yn i gredu. Hefyd, Fod gweithredoedd da yn haeddu bywyd tragwyddol; Fod gantho ef gyflawn Bŵer i faddeu Pechod; Fod e'i Bŵer a'i Awdurdod ef yz cyr areddnid yn unig tros yr holl Eglwys weledig; ond hefyd dros yr holl Dywysogion a Brenhinoedd y ddaiar, a bod holl Wledydd a theyrnasoedd y Byd a'r ei rodd ef. Ymhellach, dywedyd y mae fod y Bara a'r Gwin yn y Sacrament o swpper yr Arglwydd yn cael eu troi yn wir gorph a gwaed Crist. Perffaith gig a gwaed, medd efe ydynt, er eu bod i'r olwg a'r teimlad a'r Archwaeth yn ymddangos yn Fara ac yn win. Drach-

efn, wedi i'r Bara a'r gwin yma gael eu troi yn ol athrawiaeth. Pab, yn gorph a gwaed Crist, yr Offeiriad Pabaidd ydynt yn gwneuthur offrwm o honyst; sef yn y modd hwn, Hwy a'u derchafant i fynnu rhwng eu Breichiau, megis ac yr oedd yr offeiriad dan y Gyfraith gynt yngwneuthur a'r offrwm-gwhwfan: ac ar hyn syrth yr holl gynllwdfa ar eu gliniau i'w addoli; a'r offrwm hwn medd y pab sydd yn llefiol nid yn unig i'r rhai byw, eithr hefyd yn jawd dros bechodau y rhai meirw. Yr offrwm yma a eilw y Papiſtiaid offrwm y Maf dros y byw a'r meirw. Yn Eglwys Rufain nid yw gyfreithlon i neb ond i'r offeiriad yn unig gymmeryd o'r Bara a'r gwin yn y Sacrament; eithr am y bobl gyffredin, ni chae'n hwynt-hwy ddim ond y bara yn unig; yngwrthwyneb i Eſampl a Gorchymyn Crist a'i Apostolion. Y pab sydd hefyd yn dyscu i'w canlynwyr wneuthur Delwau neu Liniau i arwyddocau ac i ar ddangos y tri pherson yn y drindod: a delwau er Cofadwriaeth y ſeinctïau a'r hen Fonachod, a'u haddoli yr yſcrythur, medd efe, ſydd amherffaith ac anni gonol i hyfforddi ac i gyfarwyddo dyn y'm matteron ei enaid; ac am hynny y mae heb law yr yſcrythyr ryw hen draddodiadau yn Eglwys rufain. y rhai medd y pab ſydd raid eu dyscu a'u cadw gan bawb a'r a fynnant fod yn gadwedig.

Ac felly wrth yr ychydig bethau hyn, canys ni chrybwyllais ond rhai o'r aneurifbethau ymmyha rai y mae y pab yn gwrth-

nebu Athrawiaeth Crist, yr hwn y mae efe yn cymmeryd arno fod yn *Ficcar* iddo; etto; meddaf, wrth yr ychydig hyn, nid yw an-bawdd ini ddeall gresynol Gyflwr ein hên Hynafiaid pan roddasant eu hunain dan Dywyfiad a Golygiad y cyfryw Fugail.

Am y Grefydd a'r Dull o Addoliad oedd ganddynt yn yr amser hwnnw, *Taf* rhyfawr yw rododi cyflawn Hanes o honynt. Gellir mewn rhan ddeall pa fath oeddychydnt oddiwrth ar hyn a ddywedafom eisoes am eu Pen-Escob a'u *Harbro*; Etto fe alle na fydde anghymmwys i ni rododi ychydig gyfri yn swy neilltuol o'u plegit.

Yn gyntaf, gan hynny, darfu i'r *Cymru* pan dderbyniasant y grefydd *Babadd* ymwithod a'r Yscrethur. Canys yn awr yr oedd y Llyfr Sanctaidd hwn iddynt hwy megis Llythyr seliedig. Yr Athrawiaeth bŵr a sanctaidd, *sgdd yn troi yr Enaid, yn gwneuthur y gnirion yn ddoeth, yn goleno y llygaid, yn llawenbau y galon, Psa. 19. 7, 8.* Ni chaent mwyach mewn jaith a allent ei ddeall. Cloawdd y Pâb yr Yscrethyrau rhag y Cyfiredin bobl yn y jaith *Rufeiniaidd*, sef y jaith *Lading*. Yr oedd megis yn Ffaint i'r *Hebraeg* gynt i'r Ysryd Glan ei dewis Hi ymmysc holl jeith oedd y Byd i ddatcuddio Ewyllys Duw ynddi trwy'r prophwydi. Am hynny rhai o'r Dyscedig a'i galwant y jaith *Sanctaidd*. Yr un Braint ac Anrhydedd a rydd y Pâb yn awr i'r *Lading*.

Y Bibl a gyfieithwyd i'r jaith *Lading* amryw o weithiau, a chan amryw ddynion; Eithr y mae un Cyfieithiad yr hwn y mae y Pab y yn ei berehi uwch law y lleill oll.

Y Papistiaid a alwant hwn. *Y Cyfieithiad Llading*
Cyffredin. Ac ni ymarddel y Pâo a'i Ganlynwyr
 un Cyfieithiad arall yn *Alr Duw* ond cyn-
 belled ac y bytho yn cyttuno a'r Cyfieithiad
 hwn. Yr achos o hyn yw, o herwydd bod y
 Cyfieithiad hwn-yma mewn amryw fannau
 yn ffafro eu Coelgretydd hwy; megis yn y
 lleoedd hyn a ganlyn. *Eph. 5 32* Yn y jaith
 Roeg, yn yr hon yr yscrifennodd yr Apostol
 trwy Gynhyrriad a chyfarwyddiad yr Yspryd
 Glân, mae fel hyn: *Y Dirgelwch hwn sydd*
jawr. Yn y Cyfieithiad *Llading* sydd gan y
 Papistiaid, mae fel hyn: *Y Sacrament hwn*
sydd jawr. Ac fel hyn y prifant. to *Priodas*
 yn *Sacrament*. Canys y mae gan y Papistiaid
 faith *Sacrament*, ac un o honiut yw *Priodas*,
Drachefn, *ieib 13. 16*. Ond gwneuthur dai-
 oni a chyfrannu nac anghosfuch; Canys a
 chysryw ebyrth y rhyngir bodd Duw [neu,
 y cyfryw ebyrth ydynt gymmeradwy gan
 Dduw.] Felly y mae yn y Groeg. Eithr
 yn y Bibl *Llading* sy gan y Papistiaid mae'r
 lle fel hyn; Canys y cyfryw ebyrth ydynt
 haeddianol ger bron Duw. Trwy hyn y
 ceisiant brisio, Fod Gweithredoedd da yn haeddu
 bywyd tragwyddol. Ymmhellach: *2 Petr. 1:*
15. Yn y jaith wreiddiol, sef y Groeg mae fel
 hyn, mi a wnaf fy ngoreu hefyd a'r allu o
 honoch bob amser, a'r ôl fy ymadawiad i
 wreuthur costa ant y pethau hyn: Ond y
 Papistiaid yn eu Bibl *Llading* hwy a ddar-
 llenant y lle fel hyn: Gwnaf fy ngoreu a'r
 eich cael yn fy nghôf a'r ol fy ymadawad:
 Ac oddi yma maent yn tebyg fod ganddy

Warrant ac Annogaeth i weddio a'r Petr ac eraill o'r seinctiau a fuant seirw. Heb 11. 21. Yn y jaith yn yr hon yr yscrifennodd yr Apostol mae fel hyn, Trwy ffydd, Jacob wrth farw a fendithiodd bob un o feibion Joseph; Aca addolodd a'i bwys a'r ben ei ffon, [neu ac a ymgrymmodd ar ben ei ffon] y Papistiaid a'i troant fel hyn. Ac a addolodd Ben ei ffon: Ac felly gwnant ddefnydd o'r text hwn i brifio, fod yn gyfreithlon addoli Llun y Groes, a's cyfryw Brennau. Gallem goffau llawer ragor o Fannau o'r Scrythyr y rhai y mae y Papistiaid yn eu trawswyro yn y cyfryw fodd a hyn tuag at gyfiawrhau a chynnal eu Coel-grefydd a'u Delw addoli-aeth, eithr yr hyn a grybwyllwyd a wafn-aetha i ddangos y modd y mae y Dynion hyn yn cam-arfer ac yn gwyr droi Gair Gwirionedd er mawr wradwydd i'w Proffes, a Distryw llaweroedd o Eneidiau.

Fe debygid y galle yr offeiriaid Pabaidd yn ddibryder gamiattau i'r Bobl gyffredin ddarllen yn eu hiaith eu hun y cyfryw Fibl a hwn, yn gymmaint a'i fod mor fanteisiol i'r grefydd Babaidd, Canys y mae'n amlwg wrth y Lleocdd a enwyd uchod eu bod yn ei wneuthur yn wafneuthgar i gyfia wnhau ac i brifio yr Arferion cabledus. Eulunaddolgar a gynhelir yn eu Heglwys hwy. Etto mae'n siccr ac yn drabyfpus ei fod dan orchudd y jaith Lading yn yr holl wledydd pabaidd, ac nad ydyw ddim llai na pherygl bywyd i neb rhyw un gael ei ddal a'r Bibl ganddo yn nhafod jaith ei sam neu jaith gyffredin y
y wlad,

wlad. Ac fel hyn y mae y Gwerinos Druain ymmysc y papistiaid yn cael eu cadw yn y tywyllwch. *Gatr Christ yr hyn a ddyle breswilio ynddynt yn helaeth ymmob doerhineb. Col. 3. 16.* Ni chaniatteir iddynt wybod ond ychydig o hono: i'e cwbl ddieithr ydynt i'e pethau fydd gynnwyledig yn yr holl Ysrythur oddieithr yr hyn y mae yr Offeiriad yn i weled bod yn dda ei fynegi iddynt. Y peth y mae y rhain [sef yr offeiriad Pabaidd] yn ei goffa ac yn sefyll arno fynycha tuag at gadw y Bobl mewn Ufydd-dod; yw *Awdurdod y Pab a'r Eglwys*, gan ddywedyd. *Fel hyn ac fel hyn y mae ein Harglwydd y Pab wedi ordeinio, neu, Y modd hyn a'r môd y mae yr Eglwys yn credu, ac yn dysgu.* Ac a'm y pethau y mae yn yr Eglwys yn eu dal, a'r pethau a orchymynnir gan y pab, nid oes gwrthddywedyd mo honynt dan boen Efcym-mundod.

Y Dyscawdwyr pabaidd ydynt hefyd weithiau yn cwoto neu'n crybwyll Ysrythur; ond rho'nt iddi y cyfryw Dro a cham ddeon-gliad ac a fo wasanaethgar i dderchafu Awdurdod y Pab, ac i gadarnhau *Interest* Eglwys Rufain. Ac felly y *Dysfroedd Sanctaidd* hyfryd yma y rhai yn y Ffynnon sy bŵr ac jachussol, yn suddiol ac yn lleffiol i gryfhau a chysuro yr Enaid llefg a sychedig, ydynt. trwy gael eu confauo trwy'r pibellau hyn, yn cael eu gwneuthur nid yn unig yn afrinweddol, ond yn niweidiol ac yn farwol.

Ac felly erbyn hyn nid yw anhawdd i ni ddirnad pa mor druenus, a gresynol ydoedd

Cyflwr ein hên Hynafiaid y Cymru o honynt hwythau a'r ol darfod iddynt eu gosod e'u hûn dan Olygiaeth Efcob Rufain.

Eithr fe fydd ynn etto fyned rhagom i ddangos yn neillduol pa fath ydoedd eu *Defosionau* gwaftadol a beunyddiol hwynt yn yr amferoedd hynny.

Y Peth cyntaf, gan hynny, yn y boreu a'r ol cwrnu o hony t o'u Gwelau a wnaent ydoedd tynnu llun y groes ar draws e'u hwynebau; gan gredu y bydde y Seremoni hon yn Ymddiffynfa iddynt rhag pob Drwg-ddamwain trwy gorph y dydd. Ar ol hyn fe alle y dywedyd *Pater noster*, un neu ddau hynny yw, Gweddi yr Arglwydd yn Lladin. Eithr rhan arbennig o'u Defsiwn yn y boreu oedl dywedyd y Gyfarchiad honno at y Forwyn *Fair* yng eiriau yr Angel, *Luc* 1. 28. Megis fel hyn, Henfych well, fend gedig *Fair*, yr hon a gesaist Râs. yr Arglwydd sydd gyd â thi: bendigaid wyt ymmhlith gwragedd, a bendigaid ffrwyth dy fru; O Forwyn bur fendigaid eiriol trosom, a boed i ni, trwy dy Eiriolaeth di, gael myned i mewn i'r deyrnas nefol gyd âg Etholedigion Duw yn oes oes oedd. Amen.

Nid yn unig yn y broeu, eithr amryw o weithiau a'r oriau pwyntiedig trwy yr holl Ddôdd y mae y Papistiad yn dywedyd y Gyfarchiad neu'r weddi hon at y Forwyn *Fair*. Hyn a ordeiniodd pab *Joan*. XXII. Y Ddefod sydd fel hyn yn y gwledydd pabaidd hyd heddyw. Dwy waith neu dair y boreu, a thie'rgwaith brydnawn, a hynny a'r yr un oriau

oriau bob dydd, ie genir Cloch Eglwys y plwyf gan y Stryddog Eglwys neu'r Clochydd. Cyn gynted ac y clywoy Bobl yr arwydd hyn, yn ebrwydd pob un pa beth bynnag a fo yn ei wneut ur, p'un ai a'r ei daith neu yn-teu ynghylch rhyw orchwyl a syrth a'r ei ddaulin ac a ddywed y Gyfarchiad a crybwyllwyd, *Ase maria* hynny yw, *Henffych well &c.* Ac felly ymmaen.

Y cyfryw a'r rhain oedd eu Defosiwnau trwy gorph y Dydd. Y Nôs, cyn myned i'w Gorphwysfa, yr Arfer oedd, yn gyntaf, *In-groesi*; hynny yw, gwneuthur Llun y groes a'r eu hwynebau megis yn y boreu. Yn nesaf dywedent y *Pater Noster* a'r *Ase maria* a'r *Credo*. Wedi hynny gwnaent y cyfryw Gyffes a hon: Yr wyf yn cyfaddef o flaen yr Holl alluog Dduw a'r fendiedig Forwyn Fair, ac o flaen St. Mihangel yr *Arch angel*, a St. Joan Fedyddiwr, ac felly wedi enwi llawer rhagor o'r Seinctiau cyfaddefent amryw bechodau neilltuol, ac a'r ol y Cyfaddefiad, dywedent fel hyn. *Am bynn y wyf yn attolwg a'r y Fendigedig Forwyn Fair, a St. Mihangel, a St. Joan Fedyddiwr a'r Apostolion Petr Paul a'r holl Seinctiau a'r iddynt weddio dros wyf ar yr Arglwydd Dduw tuag at gaffael o honot faddeuant o'm pechoden, a Chysran gyd a'r holl saint o'r Llanenydd didrangcedig, Amen.*

Felly dangosafom pa fath ydoedd eu Defosiwnau a'r y dwrnodau wrthnosant. A'r y Sabbochau, Dylediwydd pob lun oedd myned i'r Llan i wrando'r *Mass*. Y *Mass* hwn, tuag at ddeall pa beth ydoedd ystyrier y pethau a ganlyn,

Yn

Yn Eglwys *Rufain*, mae'n beth rhwymedig ar bob un o'r bobl gyffredin gymmeryd y Sacrament o Swpper yr Arglwydd unwaith yn y flwyddyn sef a'r ddydd pasg, Eithr yr *Offeiriad* hwynt hwy a'i cymmerant bob Sabboth, ac a'r bob dydd gwyl hefyd sef bob diwrnod ac y byddo iddynt weini yn gyhoeddys. Er mai nid Sacrament yw y peth y maent hwy yn ei gymmeryd, ond yn hytrach *Aberth* neu *Offrwm*, ac felly y maent hwy e'u hun yn ei alw [*Aberth y Mass*] y modd y maent yn ei weini ac yn ei drefnu sydd fel hyn.

Yr *Offeiriad* yn dra hynod ei wisgoedd y rhai ydynt o liain main ac Yscarlett, a llun y groes o'r tu ol a'r ei gefn; efe, meddaf, a'i Ddiakon a'i Rag Ddiakon a a'nt i fynnu i'r Gangell. Yno yr *Offeiriad*, wedi troi ei wyneb tu'r dwyrain a mynych groesi ei wyneb a'i frest a'r llestri hefyd a fo'n cynnwys y bara a'r gwin, a ddywed amryw ffurfiau o weddïau yn llading i gyflegru'r Bara a'r Gwin y rhai y mae yn myned i wneuthur offrwm o honant, ac felly gan ymgroesi ac ymgrymmu, ef a ddaw o'r diwedd at eiriau yr Ordinhad gan ddywedyd fel hyn, *Atiolygwn arnat o Arglwydd Ddwm Holl alluog a'r fendithio o honor yr Offrwm hwn fel y byddo iddo fod i ni yn gorph a Gwaed dy annwyl fab ein Harglwydd ni Jesu Grist, yr hwn y nos cyn iddo ddioddef a gymmerodd Fara, a eban roddi diolch a'i bendithiodd ac a'i torrodd, ac a'i rhoddodd i'w Ddyscblion, gan ddywedyd, Cymmerwch a Bytewch Canys hwn yw fy Nghorph.*

Cyn

Cyn gynted ac y byddo i'r offeiriad ddywedyd y geiriau hyn Hwn yw fy Ngorph, mae'r Papistiaid yn credu fod y Bara a'r Gwin yn eael eu troi yn wir berffaith gig a gwaed, ac mai Corph Christ ydynt; ac a'm hynny pan ddelo at y geiriau yma hwn yw fy Ngorph, ef a ymgrymma i addoli yr Elfennau, sef y Bara a'r gwin, wedi hyrwy, se a'u cyfyd uwch ei ben i olwg yr holl Gynlleidfa y rhai a fasant yn y cyfamser yng-norph y Llan; yna y bobl o honynt hwythau pan a'u gwelont a syrthiant a'r eugliniau i'w haddoli gan gredu eu bod y pryd hynny yn addoli Christ ei hnn. Yr Offeiriad wedi cyflegru yr offrm yn y cyfryw fodd a hyn, a weddia a'r Dduw, a'r iddo ei gymmeryd yn Aberth cymmeradwy drosto ef ei hun ac eraill, gan ddywedyd fel hyn, *Atolygwn arnat, Dâd graslawn, a'r dderbyn o bonot yn gymmeradwy yr Aberth par bwn, yr hwn yr ym yn offrymmu dros yr Eglwys Catholic, a'r i ti ei rheoli a'i chynnal trwy yr holl fyd; dros ein Pab a thros ein Hescob &c, Ac felty aiff ymmlaen i grybwyll Brenin y tir, a'i Geraint a'r holl ffyddloniaid, yn enwedig y gynlleidfa a fo'n bresennol. Ac wedi iddo yn y modd hyn ei offrymmu dros y rhai byw, ef a weddia hyn nesaf a'r iddo fod yn llefiol i'r meirw yn y Purdan, gan ddywedyd fel y canlyn; *Cofia. Arglwydd. Encidiau dy weision a'ib Law-forwynlon y rhai a ymadaw-sant yn y ffydd: delfyswn arnat, o Arglwydd, e'u derbyn i'ib heddwch, a rhoddi o bonot iddynt Ran o'r Orphwysfa dragnyddol yn y goleuni trwy**

Jesu Grist ein Harglwydd

Yr Offeiriad, wedi darfod iddo fel hyn aberthu dros y byw a'r meirw, a ddywed etto amryw weddïau yn ychwaneg, yn enwedig y *Pater Noster* ac Er yniad am Eiriolaeth y forwyn Fair a'r sanctaidd Apostolion *Petr Paul* a'r holl Seinctïau, wedi tyn a'r ol iddo arferyd rhai Seremonïau megis cussïu'r Allor a'r llestri, curo a'r ei frest ac ymgrynnu &c. ef a gymmer y Bara a'r gwin i'e gwir gorphen Crist medd y Papistïaid, a chan wneuthur llun y groes a hwynt a'r draw ei enau fe a'u bwytu. Y Gynulleidfa afydd trwy yr holl amser yn edrych arno ac yn addoli, Canys nid yw y bobl yn cymmuno ond unwaith yn y flwyddyn megis y dangosafom uchod. A'r ol bwyta o hono yr Aberth yn y modd hyn, y diacon a rydd iddo ddwfr a gwin yn gymyscedig i olchi ei ddwylo; ac wedi addoli llun y groes a dywedyd rhai gweddïau a'r Epistl a'r Efyngyl, fe a ddibenuna a'r cyfryw flurf o weddia hon. Y fendigedig Drindod boed gwasanaeth dy wasnheiliang yn gymmeradwy yn dy olwg, ac arogl arogl. Peraidd yn yr Offwm a off gymmats i'ch Sanctaidd Fawrhyli, a bydded yn lleffiol ac yn effeithiol i mi ac i bawb dros y rbat yr arberthwyd i bwrcasfu meddewant pechodau, canys trugarog ydwyt ti yr hwn wyt yn byw ac yn teyrnasu yn oes oesoedd. A'r hyn, yr offeiriad wedi gwnethur Llun y groes ac ymgrynnu, a ddaw heibio, a'r Gynulleidfa a ymadawant Dyma Aberth y Mass.

Y cyfryw Addoliad a hwn oedd yn ein Gwlad ni gynt; a'r Gwasanaeth hwn a gyflawnir

awnir etto bob Sabbath yn yr holl Wledydd Pabaidd. Yn ol cyfraith y Pab, pawb ynt yn rhwymedig i fod yn bresenol a'r y Sabbothau ac a'r y dyddiau gwyl pan yr offrymir y *Mass*: a'm y Rest o'r dydd, rhaid iddynt ymgadw oddiwrth orchwylion bydol; eithr am fyned i ddifyrru mewn rhyw Gampau a Clwareuon, y mae iddynt fawr Rydd-did.

Rhai, fe alle, a ymholant o blegit yr Achos pa ham y mae y Papistiaid yn gwneuthur Llun y Groes mor fynych yn eu Haddoliad.

Y môdd y daeth *Llun y Groes* i fod mewn cymmaint o *Gysri* a *Pharch* ydoedd fel hyn.

Ynghylch dau cant a deg a deugain o flynyddoedd a'r ol amser yr Apostolion, pan yr oedd y Christnogion a'r Paganod etto yn gymmysc yn y byd, peth arferol ydoedd gan rai Cristnogion wisco Llun y Groes: Rhyfelwyr a'i gosodent yn eu Banneri; Brenhinoedd a'i hargraffent a'r eu harian, a hyn o wir Zêl, i ddangos nad oedd arnynt gywilydd i arddel *Christ Croesholtedig*. Eithr a'r ol talm o amser y Papistiaid a roddasant fwy o Anrhydedd iddi nac y ddylid; ac o'r diwedd dechreuasant wneuthur Eulun o honi trwy blygu iddi, i'e a gweddio atti. Canys eu Harfer yn y gwledydd pabaidd sydd fel hyn. Gwnant *Groes* o ryw Ddefnydd o faen neu goed, Isori, Aur neu Arian &c. Ac weithiau fe geir fir llun Dŷn megis wedi ei hoelio arni. Y rhain a wneir o amryw Faint; rhai yn fychain i'w dwyn yn oestadol yn eu cylch, eraill o faintioli fo mwy i'w gosod i fyuu mewn tai, mewn Llannoedd, a'r ochr y ffyrdd, a'r bennau heolydd mewn Trefydd. CREDU Y MAENT

maent fod rhyw Rinwedd dirgeledig yn y Groes i ymddiffyn y sawl a'i cadwant yn eu cylch, ac i gadw y tai y gosodir i fynu ynddynt; ac odid iddynt edrych arni heb ymgrymmu iddi: y bobl gyffredin, pan e gwelont yn y Lleodedd cyhoeddus lle y bytho, nid a'nt heibio iddi heb blygu eu glin, Gosodir heibio rai dyddiau yn y flwyddyn i'w cadw mewn ffordd o wyliau i'r Groes, a'r y

Felly y gelwid y diwrnod hwn o ble-gid fod yr offeiriad pabaldd ar y dydd yma yn darllain Lliethau a gweddi-an perthnasol i'r grog neu'r Groes.

rhai yr addolir hi yn fwy arbennig. Un o'r gweddi-iau a arferir ar Ddydd gwen y Croglith sydd yn dechreu fel hyn; O sanctaidd Groes! ein hwrig obalth ydwyt ti a'r yr amser bendigedig hwn; rho gynydd gras i'r rhai cysfawn, a symmud ymmaith Feiau y rhai euog.

Y mac ychydig Weddillion o'r pethau hyn yn y wlad yma etto ar i ni ymwrthod a'r gresydd Babaid er ys agos i ddau cant o flynyddoedd, Canys y mac'n beth arferol gan rai dynion hyd heddyw, nid yn unig goffa Enw'r Groes, ond hefyd dynnu llun y groes a'r eu hwynebau a'u brestiau, a thros y Dwfr yn yr hwn yr ymolchant ac a'i amryw achosion eraill. Nid, se alle, a'm eu bod yn rhoddi y faith Hyder yn y Peth ac y mac y Papistiaid; eithr cymmeryd rhyw fodlonrwydd mac'n debygol y maent trwy gynnal i fynu Arfer a dderbyniant oddiwrth eu Hynafiaid heb wybod nac ymholi erioed pa beth a arwyddocean.

Hefyd

Hefyd, mewn rhai manau o Gymru fe ddy-
wedir pan fo farw un, fod y cyfryw un dan
ei grŷs, Canys felly yr oedd
Crŷs, Croes, y Ddefod, gynt, fef, wneuthur
Crog yr un Crŷs [hynny yw Croes] o
peth.
bren neu ryw Ddefnydd arall,
a'i gosod a'r y Corph hyd oni
osodid mewn daiar. - Y Ddull o Ymadrodd
a arferid a'r yr achos, a gynhelir etto, er i'r peth
e'i hun gael ei droi heibio.

Yn y Maf y buom yn ei ddescribo, ni
welwn y modd y mae y Papistiaid yn aber-
thu Corph Crist fel y maent hwy yn ei alw
dros bechod bob Sabboth; megis pe bae ei
un unig Aberth ef yn anigonol. Gwneuthur
Cyfryw-wyr hefyd y maent o'r Seinctiau:
yn enwedig y forwyn Fair, a'r yr hon y
galwant lawer mynychach nac a'r Dduw ei
hun. Canys credu y maent, mai'r ffordd
fwya effeithiol i gael Cymmorth wrth raid,
yw gweddio att i hi yn gyntaf ac yn benna.
Yr offeiriad pabaidd a adroddant y cyfryw
bethau a hyn o blegid y Forwyn Fair, pan
ddaeth yr amser [meddant] y mynne Crist
gymmeryd ei Fam atto ei hun, anfonodd
Angel att i hyfysu y peth iddi; *Malr* a
chwenneche, cyn ei hymadawiad, wele y
Deuddeg Apostol y rhai oeddent yn awr yn
wafscaredig a'r hyd y gwledydd yn pregethu
yr Efengyl: Am hynny dartu i Angelion eu caschu
a'u cario i *Jerusalem* i Dd yr Apostol *Joanlle* yr o-
edd *Malr* yn cartrefu; Yna, a'r o'i iddi ymddidd-
an dros Ennyd a'r Apostolion, ac erchi rhai
gorchymynion iddynt, ei henaid a gymmerwyd
oddiwrthi heb odd Loes Angeu, Christ ei hun

hun a'i holl Angelion a'i sanctiau a ddaethant i'w chyfarfod ac i'w thywys i'w Gorpi wysfa dragwyddol. Ei Chorph a ddygwyd gan yr Apostolion o *Jerusalem i Gethsemane* ac a gladdwyd yno. Ynnihen Deugain niwrnod Crist a ddaeth drachefn a'i holl Angelion i gyrchu ei chorph ac a ddygwyd i Baradwys gyd a Gorfioledd mawr. Ac felly Mair sydd yn awr yn ei chwbl Bersôn gorph ac Enaid, yn y Nef medd y Papistiaid mewn arhwyddedd a phŵer mawr i'w: Canys Crist a'i gosododd i eistedd a'r ei ddebeulaw, ac ni wrasynnir dim iddi ac a geisio, Fe gedwir gwyl yn flynyddol o ran cofadwriaeth o'r pethau hyn, yr hon a elwir Gwyl Escynniad y fendigedig *Fair*.

Ym mysc or ancirif ffurfiau o weddïau addyscir i'r Bobl e'u gosod atti, ûn sydd yn y geiriau hyn a ganlyn. O *Fair* formyn bur, Brenhinnes y byd, Ysgol y nef, Drws Paradys, Mam trugaredd: dan dy adenydd di y rhedwn; O na ddirmiga ein gweddïau yn nŷdd trallod, eithr rhô waredigaeth i ni, deled ein pechodau, diwreiddia ein drwg-nŷdau, a pblanna gnom bob Rhinweddau da; O yr bysryd *Fair*, bydded i ti yn ol dy Awdurdod mammol orchymryn yr *Archubwr* [dy *Fâh*] Rhynged bodd i ti ein cadw yn ddibechod trugarhâ wrthym, trugarhâ wrthym; bydded dy Docturi yn sawr tuag attom. Cangefnotti yr gmddiriedwn. gnot ti yr bysryd *Fair* y obgeithiwn, caniatia fod o honor yn Neddfa dragwyddol i ni.

Y cyfryw a hon ydyw y Grefydd sydd yn
Eglwys

Eglwys Rufain; I rhai a dywysant y Bobl gan beri iddynt gyfeilliorni, Esa. 3. 12. Fe fydd ynn, gan hynny, yn y lle nesef roddi byr. Acownt neu Hanes o'r Dyfawd-wyr yma, sef yr *Offeiriad Pabaidd*, y rhai ydynt yn gorwedd tan Faich o euogrwydd o anfeidrôl Bwys, yn gymmaint a bod Myrddiwnau yn cael eu harwain ganddynt hwy i Ddystryw.

Yn Eglwys Rufain y mae Dau fath o Offeiriad. 1. *Clerici Seculares* [*Secular Priests*. offeiriad Plwyfol neu wladol. 2 *Clerici Regulares*, a *Regular Priests*. Offeiriad yn byw wrth Reol.] Y fath gyntaf sef y *Seculares* ydyw y rhai sydd yngweini yn y Llannoedd neu'r Eglwys plwyfol trwy yr holl wledydd Pabaidd. Sŵydd a Gwaith y rhai hyn ydyw, Dywedyd *Massen* a'r y Sabbothau ac a'r y dyddiau-gwylion; a dywedyd *Mattins* [hynny yw boreuol-weddiau,] a *Fespers*, neu *Ospers* fel yr y'm ni yn awr yn eu galw, hynny yw prydnhawnol weddiau.

Heb law y Defosiwnau hyn y maent hesyd yn dywedyd *Massau* neilltuol dros y sawl o'r Plwyf a fu ant feirw, tuag at frysio eu Gwaredigaeth allan o'r *Pardon*. Am y Gwasanaeth hwn y mae tylwyth a cheraint y rhai meirw yn talu: y cyfryw Swm o Arian am bob Maf. Eithr y mae y rhai Cyfoethog yn gyffredinol yn gadael yn helaeth yn eu Hewyllys diweddaf tuag at hurio yr Offeiriad i ddywedyd *Massau* trostynt.

I'r Offeiriad Plwyfawl hesyd y perthyn wrando Cyffes eu Plwyfolion. Tuag at ddeall pa beth ydyw y *Cyffes* yma, y mae i ni ystyried

ystyried, Fod yn rhwymedig a'r bob un yn Eglwys *Rufain* wneuthur Cyffes neu gyfadd-efiad neilltuol o'u holl bechodau cyn belled ac y gallont eu cofio with yr Offairiad, o leiaf, unwaith yn y flwyddyn, sef yn amser y *Grangys* cyn dyfod o honynt i gymmuno a'r ddydd Pasg.

Y Papistiaid ydynt yn cyfri dau fath o Bechodau, sef 1. *Peccata venialia* *pechodau maddenol*. 2, *Peccata mortalia* *bechodau marwol*.

Y *pechodau marwol* ydynt yn unig saith. Sef, 1. Cybydd-dod. 2. Balchder. 3. Gormod chwant o Leoedd uchel yn y byd. 4. gormod chwant o glôd ac Anrhydedd. 5. CASHAU. Gwasanaeth Duw. Eithr nid yw ddim bechod marwol chwaith os bydd i Ddŷn gashau gwasanaeth Duw am ei fod yn flinderus i'r cnawd, ond pan fyddo iddo ei gashau am fod Duw yn ei erchi. 6. Digofaint, hynny yw, os bydd mor ddrig a chwbl ddiffoddi Cariad tuag at Dduw a Dŷn. 7. Censigen. Eithr nid yw Dŷn yn pechu trwy censigen chwaith meddant, oni bydd iddo gyfri Duw yn anghyfiawn a'm roddi mwy i un arall nag iddo, ef. Y *pechodau hyn* a alwant yn *bechodau marwol*, o herwydd os bydd i ddyn farw ynddynt heb edifarhau a'm danynt, nid oes fodd lai nac iddo fyned i boenau tragwyddol. Eithr am yr holl bechodau eraill ac all Dŷn e'u gwneuthur nid ydynt ddim ond *pechodau maddenol*: hynny yw y cyfryw bechodau ac nad ydynt yn haeddu dim ond yn unig rhyw Gospedigaeth dymhorol ac amserol. A'm y rhai hyn oll medd y Papistiaid, nid yw ond peth

peth cymmwys a chyfiawu i Dduw eu maddeu a phasio heibio iddynt. Fe gyffecir wrth yr Offeiriad y pechodau marwol a maddeuol cyn belled ac y gellir eu cofio. Ac a'r ol hyn rhaid i'r hwn a fo yn *Cyffesu* ddywedyd, fod yn ddrwg ganddo ddartod iddo bechu fel hyn, a'i fod yn edifarhau. A'r hyn fe ddywed yr Offeiriad, *Absolvo te*: hynny yw, yr *ys yn dy ryddhau*. Ac wedi hyn fe gyfrisir y Dyn mor Lân ac mor rhydd oddiwrth bechod, a phe buafe heb bechu erioed. Eithr os bydd iddo fod yn euog o ryw bechodau mawrion, y mae yn rhaid iddo ddwyn rhyw Benyd a ofodo yr Offeiriad arno cyn cael o hono ei ryddhau, megis Rhoddi rhai elusenau, myned a'r bererindod i weled Delw rhyw Sanct; neu ddywedyd rhyw Risedi o *Bater Noster* neu *Ase maries*; neu'r cyfryw gyffelyb beth. Y *Gyffes* yma un o Sacramentau y Papiſtiaid; ydyw canys y mae ganddynt hwy faith Sacrament: fef y rhai hyn, 1. Bedydd. 2. Swpper yr Arglwydd. 3. Conffirrhad, neu y Bedydd-Escob. 4. Urdd hâd, fef yr urddau trwy ba rai y mae un yn cael ei wneuthur yn Offeiriad gan yr Escob. 5. Priodas. 6. *Cyffes* 7. Yr Enneiniad diweddas.

Yr *Enneiniad diweddas*, y cyfryw beth a hyn ydyw.

Pan y bo un o'r plwyf yn glaf a'r ei orphen fel y tebygir; yno fe ddaw yr offeiriad a rhyw *Gymmyscedd* o iraid neu olew gantho yr iraid yma rhaid iddo gael ei gyflegru yn gynta gan yr Escob; ac a'r iraid hwn yr offeiriad a enneinia lygaid, clustiau a holl culodau y

Dyn clâf, ac a ddywed fel hyn: *Tr wyf yn dy ennelnio a'r Ennaint hwn yn Enw yr Tâd a'r Mâb a'r Yspryd Glân*, fel y byddo itti gael maddeuant o'r holl bechodau ac y bu yr aelodau hyn yn offerynnol i'w gwneuthur trwy dy holl fywyd. A'r ol derbyn o hono yr Enneiniad hwn fe gyfrifir yn gymmwys i farw.

Y cyfryw a hyn ydyw *Gweinidogaeth yr Offeiriad Plwyfawl*.

Heb law y rhain y mae hefyd ymmysc y Papistiaid fel y crybwyllasfom uchod Fath neu Rywogaeth arall o *Offeiriad*; sef y *Regulares*, neu y *Canonici* [Regular Priests] Hynny yw, *Offeiriad* yn byw wrth Reolau pwyntiedig.

Y rhain a elwir *Monachod* a *Ffreiers*.

Monach, neu *Mynach*, gair Groeg yw, yn arwyddocau *Dyn unig*; hynny yw, *un yn neilltuo oddiwrth y byd i fyw yn gresyddol*.

Ffreier neu *Ffrer*, gair *Ffrangeg* ydyw, yn arwyddocau *Brawd*; o herwydd y *Cariad* a'r *Gymdeithas-Brawdol* y maent yn i broffesu fod rhwngddynt

O'r monachod a'r Ffreiers yma y mae *Sectau neilltuol*, y rhai ydynt yn aneirif: a'm hynny ni's gallwn aros i roddi *Descrifiad* gywraint o bob un o honynt, eithr yn unig crybwyll y rhai mwya hynod a lluosog.

Yn gyntaf, o blegid y *Monachod*.

*Yr Achlysur a roddodd Ddechrenad i'r Genhed-
laeth o Fonachod ydoedd fel hyn.*

YN yr oesoedd nesaf at amser yr Apost-
olion, pan oedd yr Eglwys tan Erledig-
aeth, darfu i rai Crist'nogion ffai o'u Cartrefi
i Leoedd anial i ymgadw rhag eu erlidwyr,
ac yno treulient e'u hamser mewn Cabanau
neu ogofau Creigiau.

A'r ol talm o amser darfu i amryw eraill
o'u gwir fôdd ddewis y cyfryw Ddull o *Fyw-
liaeth*: Eu pretenns ydoedd, *Fel y bydde iddynt
ochelud Twrddan* y Bŷd a'r maglau fydd yn
cyd ganlyn a thrasserthon ac Achosion bydol:
Ac fel y bydde iddynt eu rhoddi e'u hân yn
llŵyr i fysyrio, darllain a gweddio, a'r cyfryw
ddyledswyddau crefyddol. Eithr ni lwyr ym-
mrthodent chwaith ac Achosion bydol, ond
hwy a weithient mewn rhyw Galfyddyd neu
gilydd cyn belled ac oedd angenrheidiol tuag
at eu Cynnhaliaeth. A chyhyd ac a parhau-
fant yn y dull hwn, yr ydys yntebyg e'u
bod yn ddifffuant yn eu Proffesi. Ac yr
ydym yn darllen fod bagad o wŷr duwiol
dyscedig y rhai oeddent yn byw yn yr am-
ser hwnnw yn barnu yn dda a'm y peth;
megis Basil, Jerom ac Amstin.

Ynghylch y flwyddyn o Ged ein Hargl-
wydd Tri chant tri ugain a deg, darfu i *Basil*
eu cynnill yn Fintaoedd neu'n Gynlleidfa-
odd, canys yr oeddent o'r blaen yn wafcar-
edig, ac a ofododd iddynt y cyfryw Reolau
o Ddyscyblaeth ac oedd ef yn debyg a fydd

fwya er adeiladaeth iddynt. Dyma'r *Sect* hyna o *Fonachod*, y rhai a elwir *Monachod* *St. Basil*. Y mae rhai o honynt etto yn *Eglwys y Groegiaid*: ond y maent wedi dirywio a myned yn llygredig.

Eithr Blaenor neu Athro Penna yr holl *Fonachod* ydoedd *Benedictus* neu *Benetti*:

B*Enett*, gŵr o *Italy* ydoedd. Ynghylch y flwyddyn Pedwar Cant a thri ugain a deuddeg, darfu i'r *Benett* yma gynnill ynghyd yr holl *Fanachod* oedd yn byw yn wascar-edig yn *Italy*, ac a osododd Reol neu ffurf o *Ddyscyblaeth* iddynt yn scrifennedig. Y Rheol neu'r *Ddyscyblaeth* oedd yn cynnwys y fath bethau a hyn. Rhaid oedd iddynt wisgo y cyfryw *Drwsliad*; dillad o'r cyfryw *Liw*; rhaid oedd iddynt weddio gynnifer o weithiau yn y dŷdd; hyn a hyn o oriau oedd iddynt gysgu y nos: y cyfryw fwydd a gaent fwyta; rhaid oedd iddynt ymrydio a'r y cyfryw ddyddiau o'r wythnos; a'r cyffelyb orchmynion lawer jawn. Eu gwisgoedd uchaf oedd gywnau duon: yn lle esgidiau ac hollanau am eu traed gwiscent fotassau, Hwt frethyn dŷ a arferent yn lle gorchguddpen. Cynnifer ac a ddylinent y *Ddyscyblaeth* hon, a elwid *Monachod St. Benetti*.

Y *Monachod* hyn o *ddyscyblaeth St. Bennet* a gynnyddasant yn ddifawr, a dechreuwyd yn awr adeiladu *Monachlogydd* neu *Dai mawrion*, megis *Coledges*, i'w cynnwys. Darfu i'r *Sect* hon, hefyd a'r ol rhai oesoedd wahanu yn amryw *Golofnau* neu *sectau* neilltuol, naill ai trwy

wneu-

wnenthur rhyw Gytnewidiadau yn yr hên Ddyli-
cyblaeth, neu trwy chwanegu atti. Oddi yma
y darfu Monachod a elwir *Clyminiad* Y *Car-
thywfaidd*, y *Sisterfaidd*, a *Selestinaidd*, ac amryw
eraill; Ac nid oes Drêf na Gwlad cyn belled
ac y mae y grefydd Babaid yn cyrraedd heb
rai monach-dai yn perthyn i ryw un neu
gilydd o'r Sectau hyn.

Y Cil-wyr neu'r Neilldu-wyr yma, fef y
Monachod gan ymneilltuo fel hyn oddiwrth
gyfeillach dynion, oeddent dra hunan-ym-
wadol; ac a'r y cyntaf yn Strict ac yn ddi-
wyd jawn yn eu Defosiônau, ac yr ydys yn
barnu fel y crybwyllasom o'r blaen fod am-
ryw o honynt y pryd hwnnw yn wir gre-
fyddol, Eithr ni pharhasant felly yn hir;
Canys darfu idynt o fefur ychydig ac ychydig
oeri yn eu Zêl, a myned yn ffurfiol yn eu
proffes, ac o'r diwedd yn llygredig hyd onid
aethant yn *Scandal* i'r grefydd Grift'nogol.

Ua peth enwedigol a fu yn Achlysur i
lygru y Monachod ydoed yr uchel opniwn
oedd gan ddynion o'u plegid: Canys tebyg
yr oeddent, mai yn eu mysc hwy yr oedd
y grefydd bura. Ac am hynny llawer o
Ddynion, wedi ymfflon o honynt trwy hir-
ymdrafferttu a'r Byd, a chafelu llawer o
Olud, a chwenychent ddiweddu eu hamser
ymmysc y *Monachod*: Y rhai hyn a wnaent
y *Monachod* yn Etifeddion o Ran fawr ac
fe alle o'r Cwbl o'u Meddiannau. Ac fel
hyn y darfu i'r Mynached o'r diwedd fyned
yn oludog ac yn frefflon jawn. Ac y mae
yn Beth a ddechir sulw arno ymmhob oes.

Nad yw arferol i Gyfoeth a Zêl mewn crefydd
gyd sefyll yn hir.

Achlysur arall a gafodd y Mynachod i bent-
yru Cyfoeth, oedd yr opiniwn y mae y Pa-
pistiaid yn ei ddal oblegid y *Purdan*.

Y *Purdan*, lle tanllyd ofnadwy, medd y
Papistiaid ydyw, i'r hwn y mae yn rhaid
i'r holl Eneidiau fyned yn gyntaf i'w puro, tuac
at gael o'honynt e'u cymmhwysio i fyned i'r *Nef*.
Y mesur o boenau a ddioddefant yno, a'r
yspaid o amser y byddont ynddo, fy gyfattebol
i'w Bywioliaeth tra fuant yma yn y Bŷd. Y
rhai a fuant euog o lawer o bechodau mawrion
a gant e'u Cystuddio yn fwy, a'r rhai a
bechasant lae, a gant fesur o boenau fo lai
yn y *Purdan*. Eithr dywedyd y maent drach-
efn, os bydd i offeiriaid a gwŷr defosionol
eraill ddyfal osod i fynu weddïau trostynt,
fe fydd i hyn fod yn fôdd i ysgafnhau e'u
Cŵr, ac i frysio eu Gwaredigaeth allan o
hono. Ac felly a'r ol i'r Bobl ddyfod i gre-
du y cyfryw Athrawiaeth, dechreusant gym-
meryd mawr ofal yn amser e'u bywyd i
ddarparu rhyw rai i weddio trostynt pan
fyddent feirw. Ni chyfrifid gweddïau offeir-
iad y Plwy yn ddigonol. Eithr yn gymmaint
a bod pawb yn credu nad oedd neb
gyffelyb i'r Monachod o ran Duwioldeb a
Zêl mewn crefydd, tebygent mai eu Gweddïau
hwy a fydde fwya effeithiol i waredu eu
heneidiau allan o'r *Purdan*. Ac am hynny
byddent haelionus jaw'n tuag at y Monachd.
Rhoent iddynt, nid yn unig e'u Haur a'u
Harian, ond hefyd *Tiroedd*; gan eu rhwymo
with

wrth y Monachlogydd yn Etifeddiaeth drag-
wydd i bwrcafu maffau a Gweddiau i'w dy-
wedyd drostynt a'r ol eu marwolaeth. O her-
wydd pa ham y mae y Monachlogydd yn
cynnyddu fwy fwy mewn cyfoeth a golud
yn y gwledydd pabaidd hyd y dydd hwn.

Gynt, pan oedd yr Ynys hon yn babaidd,
yr oedd y Perchen tiroedd trwy Gymru a
Lloegr yn rhoddi mor helaeth i'r Monach-
dai hyd honi thebygwyd yr a'e holl Renti
a chyfoeth y Deyrnas o'r diwedd at y mon-
achlogydd a'r mynachod. A'm hynny fe wa-
ned cyfraith trwy Barliament yn y flwyddyn
un mil dau cant pedwar ugain ac un. Trwy
yr hon ordeiniwyd, *Na bydde i neb o hynny all-
an roddi dim Tiroedd i'r Mon-* *The Statute*
achlogydd heb Leisens neu Gen- *of Mort-*
nad y Brenin. *main.*

Y Cynheddfau a ofynnid ymmhob un ac
a fynne fod yn Fonach, ac a chwennych-
gael ei dderbyn i Fonachlog, oedd y cyfryw
a'r rhain. 1. Rhaid oedd iddo wneuthur Add-
uned i fyw yn weddw neu'n fengyl. Canys
nid yw gyfreithlon i neb rhyw effeiriad ym-
mysc y Papistiaid ymrwymo mewn Stat-Brio-
das. 2. Rhaid oedd iddo ymddwyn ymm-
hob peth yn ol ffurf o Ddyscyblaeth a ber-
thyne i'r Sect: hynny yw rhaid iddo wisco,
bwyta ac yfed, wylad a chyscu, darllen, my-
fyrio ymprydio a gweddio wrth Reol neill-
tuol osodedig. 3. Rhaid bod yn ufudd ymm-
hob peth i'r Pen-Monach; sef yr Abbot neu'r
Prefor.

Ac felly trwy wneuthur y cyfryw *Drws*
a'r

a'r fathr *Ymddangosiad* teg, ddiar i'r *Rhith Zelotiaid* hyn beri i'r Byd gredu, eu bod hwynt hwy o ran *Hunan ymwadiad*, *Sobrwydd*, *Desofiwn* a *Zel* yn rhagori a'r bawb. Eithr yn ddiaiu, y pethau a ddywedodd ein Jachawdwr gynt o blegyd y *Phariseaid*, *sef fod obo-rynt yn debyg i feddau wedi eu gwynnu: Mat. 23. 27* a'r hyn y mae St. *Paul* yn ei ddywedyd a'm ryw rai yn ei ddyddiau ef *Dau y rhai yw eu Bol. Phil. 3. 19* [y pethau hyn melda] a eilir eu dywedyd o blegid y *Monachod* yn *Eglwys Rufain*. Ac er cym-maint yw eu *Bretens* o yingadw ac ymneill-tuo oddiwrth bleferau'r Byd; siccr yw, fod y cyfryw *Affendd* a ffieidd dra yn eu mysc nad ydyw gymmwys eu hadrodd. Ac nid heb achos y tebygwn mai'r *penbedlaeth bon* [sef y *Monachod* a'r *ffreiers*] yw y *Barchmawya* ac y mae'r *Ddaiar* yn ei ddwyn.

Y rhai hyn a gant sawr barch byth yn yr holl deyrnaloedd a berthyn i *Eglwys Rufain*. Ac yn ddiaiu, yn y *Wlad yma* er ein bod yn awr yn proffessu y grefydd *Brotestaniaidd*, ac er bod yr holl *Dorf* o *Offeiriaid* pabaidd, wedi eu bwrw allan; etto, meddaf, yn y *wlad yma* ni lwyr oillyngwyd yn anghof mor *Monachod*; Canys fe gedwir hyd y dydd hwn rai *Gweddillion* o'r mawr *Barch* a'r *Anrhydedd* a roddid iddynt yn yr oesoedd gynt.

Y modd yr ydys etto yn cynnal *Coffadwriaeth* o'r *Monachod* yn ghyrmu, ni gawn ddangos trwy y pethau a gantyn.

Ni ddangosafom eusuf i'r *Cymru dderbyn* yr *Efengyl* yn amser yr *Apostolion*. Ac yn

gymmaint

gymmaint a bod pob Ceredi ac fydd yn arddel crefydd, yn ymgynnull ynghyd i addoli, ac o achos hynny, yn adeiladu Lleuedd cymmwys i addoli ynddynt; yn yr un wedd, darfu i'r Cymru o honnynt hwythau, a'r ol iddynt dderbyn yr Efyngyl, ddarparu Adeiladau neu dai perthnasol i gyflawni dylediwyddau crefyddol ynddynt yn gyhoeddus.

Y mae gennym mewn hen Ysgrifennadau *Bortreiladau* yn dangos pa fath ydoedd y Tai yr ymgynnhulle y Cymru ynddynt i addoli yn yr oesoedd cyntaf. Nid oeddent ond isel a dirmygedig mewn cyffelybrwydd i'r Llanuoedd fydd yn awr. Yr Adeiladaeth oedd o Goed [sef trawstau, delltenu ac estryll] a'r Gorchgydd neu'r To oedd o wellt, Banad, neu'r cyffelyb ddefnydd. Y cyfryw a'r rhain ydoedd *Tai Cysarfod* neu Llanuoedd y Cymru a'r y cyntaf, a hynny dros lawer o oesoedd; nid yn unig hyd Dwyfodiad y Saeson ond hefyd dros amryw ganuoedd o flynyddoedd wedi.

Fe grybwyllwyd o'r blaen y modd y darfu i'r *Pâb* o ddeutu'r flwyddyn o Oed ein Harglwydd chwech chant. ddanfon i Loegr i droi y Saeson y rhai oeddent o'r blaen yn Baganod. Y saeson wedi derbyn o honnynt y grefydd Babaid a adeilasant eu Llanuoedd yn ol Portreid Eglwys y Papistiaid, gan eu cyflegru trwy'r amryw Seremonïau a ordeiniase y pâb. Y Cymru o honnynt hwythau wedi iddynt droi yn Baptistiaid ynghylch y flwyddyn un mil a ddilynasant Efsaml y Saeson gan godi Llanuoedd o'r Ddull

neu'r ffasiwn newydd, a sancteiddio tir y Gyf-
flegri-lan, neu'r Fonwent, a chysflegri y Llan
i ryw hen Fonach yr hwn a gyfrifid yn
Sanct, a chadw gwyl flynyddol er Cofiadw-
riaeth o'r peth.

*T modd y dechreuod gyntaf oll gysslegri'r Eglwys
i Fonachod, ydoedd fel hyn.*

TU fewn i yspaid tri chans o flynyddo-
edd a'r ôl amser ein Jachawdwr, bu'r
Cristnogion dan Erledigaethau gwaedlyd iawn,
ymmha rai y gosodwyd llawer mil o honynt
i farwolaeth oblegid eu crefydd. Yn yr am-
feroedd hyn, arfer rhai o'r Cristnogion oedd
cyrchu at feddau y rhai a ddioddefasant a'm
eu Crefydd. Yno y gweddient, ac y cyng-
horent e'u gilydd i ddioddef yn amyneddgar,
ac i lynu yn wrol wrth eu Proffels. Hyd
yn hyn yr oedd y peth hyd a'r a wyddom
yn ddiniwed, ac fe alle yn ganmoladwy.
Eithr megis yr *Israeliada* gynt y rhai fuasant
yn ddigon pirod, mae'n debygol, i gyrchu at
fedd *Moses*, pe cawsent adnabyddiaeth o'r mann,
i wneuthur ffeidd dra, felly y rhain o'r di-
wedd a ddechreusant gymmyscu Coel gref-
ydd ac Eulun-addoliaeth ynghyd a'u Defosiwn
wrth feddau y *Merthyron*. Canys tybient fod
rhyw Rinwedd a sancteiddrwydd yn y lle-
oedd hynny ychwaneg nac mewn lleoedd era-
ill. Rhai a ddymunent, pan fyddent farw
gael e'u claddu yn ymmyl beddau'r *Merthy-
ron* yn hytrach nac mewn un lle arall: ac
oddiyma y darfu y Ddefod o adeiladu Eg-
lwyfi

Iwyfi a Llannoedd ger llaw neu o amgylch y cyfryw feddau a rhoddi arnynt Enw y Merthyr a gladdasid yno: megis, Sanct *Crispian*, Sanct *Clemens*, Sanct *Alban*. &c. Ac wedi cyssegru y Llan i'r cyfryw Ferthur, neu i ryw Fonach a gyfrifid yn Sanct, fe gedwyd gwyl iddo a'r ddiwrnod gosodedig bob Blwyddyn, yr hon a elwir gyda ni yn awr *Gwyl mabsanct*.

Y pethau hyn a ddechreuasant mor gynnar ac amser St. *Austin*, yr hwn oedd yn byw ynghylch y flwyddyn o Oed ein Harglwydd *Pedwar cant*; Canys y mae efe yn un o'i lyfrau yn dywedyd, fod y cyfryw Goel grefydd yn ei ddyddiau ef yn gyffredin ymmysc Crist'nogion trwy *Asia* ac *Africa* a rhai mannau o *Europ*: Ond y mae efe yn dywedyd hefyd, Mai y rhai mwya ffurfiol a llygredig oedd yn cynnal y cyfryw Arferion, a bod y rhai duwiolaf yn eu ffeiddio ac yn dwyn tyftiolaeth yn eu herbryn.

Eithr wedi i'r grefydd Babaid drefscyn yr holl wledydd, darfu i'r Papistiaid, nid yn unig gyssegru Llannoedd i'r Seinctiau a'r Merthyron a'r hen Fonachod, ond hefyd eu haddoli ynddynt. E'u harfer ydoedd fel hyn.

Pan aent i adeiladu Llan neu Eglwys i addoli ynddi: os gallent yn gyfleus, dewisent fan lle y claddasid rhyw hen Sanct, Merthyr neu Fonach, ac yno yr adeiladent. Eithr os hyn nis gellid, fe fyddde iddynt gyrchu esgyrn y cyfryw Sanct neu Fonach, a'u gosod yn y Llan dan yr allor. Ac yn gymmaint a bod amryw o Llanhoedd yn cael

ei e'u cyfflegru i'r un Sanct, fe fynnid, os bydde bosibl. ryw aelod neu gymmal o honno i ofod i fynu i'w gadw ymmhob un o honynt. Heb law hyn, fe wneud Delw o Bren a'r lun dyn yn ei law'n gorpholaeth i representio neu arwyddocau y Sanct hwnnw, ac a'i gosodid i fynu a'r Lofft y grog: felly y gelwid y Lofft honno o herwydd bod llun y Grog neu'r groes yn cael ei gossod i fynu yno hefyd.

A'r ol gorphennu y Llan, a gosod i fynu eseyrn a delw y Sanct [fel y crybwyllwyd,] fe appwyntid diwrnod i gyfflegru y Llan: A'r y dydd hwnnw fe gynhelid gwledd a gloddest, a dywedent weddiau lawer jawn; yn enwedig at y Sant neu'r Monach hwnnw yr oeddid yn cyfflegru y Llan neu'r Eglwys iddo: ac ar hynny fe osodid ei Enw arni.

O hyn allan yr oeddid yn credu y bydd-eu i'r sanct yma gymmeryd arno Olygaeth neilltuol o'r Eglwys a gyfflegrasid iddo: ac y bydde iddo eirioli gyda Duw dros bawb ac a ddoent i addoli iddi: ac o achos hynny y Plwyfshon a weddient atto yn gyftal ac at Dduw ei hun; a phan ddelent i'r Llan. troent eu hwynebau tuac at y Ddelw a'r Esc-gra, a dywedent, O tydi'r hwn wyt tan yr allor, eiriol trosom. Ac ar yr *Wyl-Mabsanct*, yr hon a gedwid bob blwyddyn, dygent amryw o bethau yn lle offrw m i'r sanct. Yr offrymmau yma yr offeiriad a swyddogion y Llan a'u derbynment; a chredu yr oeddent, mai pa swya o offrymmau a roddent, mwya y gacnt o leshad oddiwth eiriolaeth y Sanct.

T Pethau hyn a gynhelir etto yn Eglwys Rufain.

Y Papistiaid a gesegran Fglwys hwyd i'r Forwyn Fair [yr hon fydd, meddant hwy eufus gorph ac Enaid yn y Neb ;] ac i'r Angelion. megis Michael neu Mibangel Gabriel a'r Cyfryw, ac ei nas gellir cael ymaddim efcyri i'w dangos, etto cedwir gwyllau mablanet iddynt mewn medd arbennig gyd ac amryw Ddefosiwnau.

Y Cymru [megis y dangosafom o'r blaen] a'r ol iddynt dderbyn Crefydd y Pâb, a ddechreuasant wneuthur llannoedd neu Lleoedd i addoli ynddynt amgen na'r cyfryw ac cedd ganddynt o'r Dechreuad Dartsu iddynt yn ol Esamply Papistiaid mewn gw. ledydd eraill eu rhoddi dan Olygiaeth yr Angelion a'r Forwyn Fair a'r Monachod, gan eu cyflegru iddynt a gosod eu henwau arnynt, a'r llannoedd hynny ydyw y rhai llydd genym yn awr.

Ew'r fel y byddo i ni reddi Hanes fwy cywraint o'r peth hwn, rhaid i ni ymaddalulw yn gyntaf, Ddarfod i'r Cymru wedi iddynt droi yn Baptistiaid ddangos mwy o Zel, nac o'r blaen pan oedd ordinhadau yr Efengyl yn cael e'u gweini yn e'u myfeyn eu Purdeb: megis y m e yn arferol i doymion wneuthur mwy o gyfriso ofer draddodiadau dynol nac o Orchymmynion Duw e' hūn. Ac felly yn awr trwy Gynhyrifiad y Pâb, hwy a gyfrannent yn ewyllysfar ac yn helaeth tuag at adeiladu Templau neu Lannoedd

edd godidog jawn: a byddent dra-manwl a gofalus i arferyd yr amryw Seremoniau pw-yntiedig yn e'u Cyffegriad, Canys y Papistiaid a arferant Seremoni's yn aneirif wrth gyffegru eglwysi newydd.

Y Croeg-seremoniau a arferent wrth gyffegru e'u Llannoedd, oeddent y cyfryw a'r rhain. Wedi iddynt ofod heibio y tir a'r yr hwn yr oedd y Llan i gael ei hadeiladu, fe fydde iddynt, yn gyntaf, wascaru lludw a'r hyd-ddo; yn nesaf hwy a gymmerent Halen, ac a'i hauent dros wyneb y Lludw; a'r ol hynny tanellent y tir a dwfr a gwin yn neilltuol ac yn gymmyscedig. Hyn a wneud tuag at sancteiddio y tir. Yna aent ynghylch yr adeiladaeth. A'r ol gorphenu y llan, pae-ntiud llun y groes yn aml jawn a'r hyd y Parwydydd. Eynnynnent ganhwyllau; Enneinient luniau y groes a dynassid ar y parwydydd. Enneinient hefyd yr Allor, i.e. a holl gorph y llan; Gweddient at Dduw a'r Angelion a'r Seinctiau a'r roddi o honynt e'u Presenoldeb yno yn oestadol. Fel hyn y gwnaent lawer jawn o Seremoniau yn ychwaneg a arferent, heb y rhai ni chyfrifid mo'r llan yn gymmwys ac yn addas i addoli ynddi.

Drachefn, (megis y crybwyllasom o'r blaen fod yn arferol yn yr holl wledydd Pabaidd ofod i tynu escyrn y mab sainet i'w cadw yn yr Eglwysi, felly y Cymru o honynt hwythau y rhai oeddent eibyn hŷn yn Baptistiaid wedi iddynt sancteiddio y llan yn y modd y dangoswyd. hwy a gyrchent escyrn yr

*Elibr y mae
i ni ddal sulw
fod amryw o'r
llannoedd we-
di cael e'u
Gyssegru i'r
Arch-Angel
mihangel, ac
i'r Formyn
Fair, a'r hen-
wau sydd ar-
nynt hyd he-
ddym.*

yr hen Fonach neu'r Mâb-sanct:
Canys monach a *Mabsanct* yr
unpeth ydynt; *Mabsant* yn yr
jaith Gymraeg sydd yn arwy-
ddocau yr un peth a *Monach* yn
y Groeg hynny yw. dyn gweddw
fengyl a fae hynod mewn Du-
wioldeb a sancteiddrwydd. Yr
Escyrn sanctaidd hyn canys fe-
lly eu galwent a ofodid dan
yr allor i'w cadw o genhedlaeth
i genhedlaeth.

A'r ol iddynt fel hyn, or-
phennu y Llan a'r cwbl o'i
perthnasau, fe fydde iddynt yn
ol yr arfer Babaid osod heibio ddiwrnod
i'w gadw yn sanctaidd bob blwyddyn er
coffadwriaeth o Gysegriad y Llan i'r cyfryw
Fab sanct. A'r y nos o flaen y *Diwrnod*
hwnnw, arfer y plwyfion oedd, ymgynull
i'r Eglwys neu'r Llan i wylho, i ymprydio
o gweddio, ac i losci canhwyllau ger bron
yr *Escyrn*; ac oddiwrth y Gwiliadwriaethau
yma y galwyd y dyddiau hynny yn wylau-
mabsant; i'e y Cymru a alwent bob amser
ac a gyfrifid yn Sanctaidd yn wylau oddi-
eithr y Sabbothau, o herwydd fod yn arfer
ganddynt wylad a'r y cyfryw brydiau.

Wedi treulio o honynt No-wyl y mab-
sanct fel y crybwyllwyd yn gwylho ac yn
ymprydio, fe fydde iddynt a'r y diwrnod
trannoeth, yr hwn a elwyd Dydd-gwyl y
mabsanct, ymroddi yn llwyr i Lawenydd:
Canys hwy dreulient yr holl ddydd mewn
gwleddau,

gwleddau, chwaryddiaethau, cerddoriaeth, a phob math o ddifyrrwch.

Y Gwyliau hyn a gynhaliwyd ymmhob plwyf yn strict ac yn ddefosionol iawn trwy yr holl amser ac y bu y grefydd Balaidd yn y wlad.

Nid ydys yn awr yn gwneuthur cymmaint gyfriso *Nôs* wyl y mabfanct ac oeddid yn yr amseroedd hynny: eithr am y *Diwrnod*, fe a'i cedwir byth yn dra-chyffelyb i'r modd y cedwid gynt; canys yr ydys nid yn unig yn ymgynnull i wledda, campio a difyrru, eithr hefyd mewn rhai manau o Gymru, yn rhoddi rhyw fath o offrymmau er *myn* *Dum* a *mair* a'r mabfanct, gan ei goffa wrth ei Enw. Y Papistiaid yn ddiau fy lawen ganddynt glywed fod rhai o'u Seremoniau hwy yn cael eu cynnal etto yn ein mysc.

Gwelwn, gan hynny, pa fath Barch ac anrhydedd yr ydys yn ei roddi i'r hen offeiriad Pabaidd trwy gadw fel hyn wyl arbennig yn flynyddol er coffadwriaeth iddynt. Eithr yn siccr, y neb a ystyriant pa mor ffaidd ydyw y sect hon o ddynion, fei y Monachod fe fydd iddynt yn ddiattreg farnu y dylid yn hytrach adael i'w henwau hwynt bydra, a rhoddi mawr ddiolch i'r Goruchaf ddarfod i'n gwlad gael ei harllwys o'r cyfryw genhedlaeth.

Ac felly gan ddarfod o honom roddi cyfri o'r Râdd honno o offeiriad fydd yn Eglwys Rufain y rhai a elwir *Monachod*; fe fydd i ni yn y lle nefaf roddi byr Ddescrifiad o Rywogaeth arall o offeiriad Pabaidd ac ydynt yn

yn byw with Reol: set y *Ffreiers*.

Yr amser y dechreuodd y *Ffreiers* dorri allan i lenwi y gwledydd, oedd ynghylch y flwyddyn un mil dau cant a deg a'r huzain. Y rhai pennaf o honynt yw y *Dominicanod* a'r *Ffransiscanod*.

Y *Dominicanod* a elwir felly oddiwrth eu Pen Hathro yr hwn oedd *Dominic*; megys y gelwir y lleill *Ffransiscanod* oddiwrth e'u Pen Feistir hwythau yr hwn oedd *Ffrancis*.

Dominic, gwr o Spain ydoedd o ran ei enedigaeth. Y gwr hwn yn ei fawr Zêl a osododd allan i bregethu yn erbyn *Heretic-ald*, ac a gasclodd atto Ddiscybillion lawer jawn, ac a wnaeth iddynt ffarf o reolau neu ddiscyblaeth ac a'u danfonodd allan i bregethu, ac a gafodd gan y Pab *Honorius III.* Gonfirmio neu gadarnhau y Frawdoliaeth neu'r Sect yma o *Ffreiers* y rhai a elwir [fel y crybwyllwyd] oddiwrth eu Hathro y *Dominicanod*: rhai a'u galwant hesyd y *Ffreiers* duon oddiwrth liw e'u gwisgodd; canys dillad duon a wiscant.

Ffrancis, gwr o Italy ynteu hesyd a gasclodd Ddiscybillion ac a roddodd iddynt Orchymynion o ddiscyblaeth y rhai a elwir Testament neu Ewillys St. *Ffrancis*, Y Testament hwn sydd yn cynnwys y cyfryw orchymynion a'r rhain. Rhaid i'r Discybillion wisco un wisg yn unig. Yn lle escidiau nid oedd iddynt gymmeryd dim ond yn unig rhyw fath o wadnau a charraion wrthynt. Darnau o gordenni a gaent yn lle gwregysau. Aur neu arian a'r cyfryw bethau bydol

nid oedd iddynt lyfalu cadw yn eu meddiant &c. Oldiyma y daeth y *Ffransiscanod*. Hwy a elwid hefyd gynt *Mendicants*; hynny yw y. *r Cardotwyr*; Canys un o Orchmynion e'u Hathro oedd, fod iddynt fyw yn unig a'r elusennau. Eithr ni chadwasant mor gorchymyn hwn dra-hir; Canys ni bu neppell hyd oni chawfant Fonachlogydd cynnes ym-mha rai y maent gan mwya yn byw yn ddigorol jawn un wedd a'r monachod. Yr ydys yn e'u galw hefyd y *Ffreiers llwydion* o herwydd y gywnau llwydion y maent yn i wisco.

O'r ddwy Ben-sect yma [sef y *Dominicanod* a'r *Ffransiscanod*] y darfu amryw sectau neilltuol eraill o *ffreiers*: Hynny yw y sef, Y *ffreiers Minims* [Enw rhai bychain, yn arwyddocau Gostynggeidd-neu y rhai llei-rwydd mawr,] a'r *ffreiers af oll, Recolettss* a'r.

Capwshin-ffreiers, amryw eraill:

Y mae hefyd Rywogaeth o *ffreiers* a elwir *Capwshin hynny yw Carmelit's*, yn ein jaith ni hwt: Canys rhwy y mabwnion, o herwydd iath o bwtan bynod e'u gwisgoedd gwnnion jawn a wiscant. y rhai hyn ydynt yn pretendo dderbyn o honynt eu Dechreuad cyntaf o fynydd *Carmel*, a chymmerant arnynt ddilyn *Elias* a *Joan-Fedyddiwr*.

Y *Ffreiers*, megis y *monachod*, ydynt yn awr yn byw ynghyd yn Frawdoriaethau neu'n Fintaioedd trwy yr holl wledydd Pa-baid.

baidd. Cymru a Lloegr hiefyd gynt oeddent yn llawn o honynt.

Y tai sydd yn cynnwys y Monachod a elwir Monachlogydd, *manoch dai* [Abbies.] Y Tai y mae y *ffreiers* ynddynt a alwn *Preior-dal*. Yr hwn sydd Ben neu Feistir a'r Fonachlog a elwir *Abbat*, a'i Lys neu'i Dŷ, *Abbattu*. Pen y *Preior-dŷ* yw y *Preior*.

Eithr y rhai sydd yn *Pretendo* y gradd uchaf o *hunan-ymwadiad* a sancteiddrwydd ymmysc holl ddynol-ryw, ydyw y rhai a elwir *Anacorets* a *Hermits*. Y rhai hyn ydynt yn byw yn wahanredol, bob un wrtho ei hun.

Y *Hermit*, yr hwn a alwe y Cymru gynt *Mendwy* neu *Moudw*: efe a gilia i ryw goed neu ystlys craig. Yno y gwna iddo ei hun Fŵth neu dwle, lle y treulia ei amser yn myfyrio, ac yn gweddio at Dduw a *Mair* a'r *Seinctiau*. Ei ymborth ni bydd ond gwael: ac a'm ei wallt a'i farf a'i ddillad, fe a'u llwyr esculufa hyd oni bytho'n edrych fel Satyr yr anialwch.

Yr *Ancoret* [yn gymraeg *Ancr*:] efe a ddewis ei le ynghilfach Llan neu Bentref: ac yno mewn congl yr ymgarchara ei hun, Nôs a dydd; ac odid iddo ef weled neb oddieithr y fawl a ddwg Luniaeth iddo: a thuac at ddarostwng y Corph, gerwydd a'r y llawr, cloddia ei fedd a'i ewinedd &c. A'r cyfryw galedi a gerwindeb a arsera tuag atto ei hun ac y bydde anhawdd gennym eu credu.

Eithr yn gymmaint a bod y dynion hys

yn arferyd y cyrryw foddion ac nad appwyntiodd Duw mo honynt i farweiddio pechod a thuag at fyw buchedd sanctaidd; y mae gennym achos i debyg y bydd iddynt yn lle y ganmoliaeth hon; *Da, was da, a ffyddlon*, gael clywed ddywedyd wrthynt yn y diwedd *Pwy a geisiodd hyn a'r eich llaw.*

Y mae etto un rhywogaeth yn y chwaneg o'r rhai a gyfrifir yn ddefosiionol yn Eglwys *Rhusain* sef y *Jesuïtes*.

Ynghylch y flwyddyn un mil pum cant ac un ar bymtheg ar hugain. *Ignatius Loyola* [gwr o *Spain*] a gasglodd atto Ddiscybion ac a ordeiniodd y Sect hon. Cymmerasant e'u benw oddiwrth *Jesu*, tuac at yr hwn y proffesant gariad a Zel tu hwynt i bawb, Y *Jesuit's* yma o honynt hwythau, fel y mynachod a'r ffreiers, ydynt yn byw yn fintaïodd mewn rhyw fath o fonachlogydd, y rhai y maent yn alw *Coledges* trwy yr holl wledydd yn aml iawn. A'r bob *Coledge* neu Fintai, y mae Pen neu raglaw. Wrth gael o honynt eu derbyn i mewn i'r *Coledge*, i fod o'r Sect; rhaid iddynt gymmeryd Llŵ, neu wneuthur adduned i fod yn ufudd i'w pen ymmhob peth. Ac felly pan fyddo i'r Ben neu'r meistr roddi arch i neb rhyw rai o honynt i fyned i bregethu y grefydd Babaid ymmyfc yr *Indiaid* barbaraid yng ghyrrau eithaf y ddaiar, rhaid iddynt fyned. Os gyrchmynnir iddynt ladd yn ddirgel ryw up a fo yn Rhwysir i'r grefydd Babaid [bydded ef Frenin neu Emprwr] byddant barod i ufuddhau y fath orchymmyrn gwaedlyd

edlyd a hwn. A siccr yw, mai nid yn an-
fynych y maent yn cael e'u gosod a'r y
cyfryw waith, Llawer o'r gwyr mawrion ac
sydd ynghyndeithas eglwys Rufain a fyddent
barod i ymadel a'r grefydd oni bai osn
bradwriaeth y dynion hyn. Ac yr ydys yn
tebyg mai y Seet hon yn enwedigol yw yr
Atteg benna, neu'r prif-golofn sydd yn awr
yn cynnal i fynu Eglwys y Pab.

Cyn ymadel o honom a'r Pwngc neu'r
Testyn hwn, y mae i ni etto ddal fulw
ymmhellach, Fod y *Menywod* hefyd yn Eglw-
ys Rufain yn chwennych daugos eu hunan-
ymwadiad a'u Zel yr un ffunydd a'r Monachod
a'r *Ffrelers*. Canys hwynt-hwythau a ymg-
asclant yn Fintaïodd ac yn Chwaeroriaethau,
ac a wnant adduned i fyw yn fengyl, ac a
ddilynant ffurf o Ddiscyblaeth. Y *Chwiorydd*
hyn a elwir yn gyffredin, *Nuns*. Y cymru
a'u galwent *Monachefau*. *Sancteffau*, *Gwryson*;
a'r *Monachlogydd* y maent yn byw ynddynt
a elwid *Nunneries*, *Llan y Gwryson*.

Yr hon a ddyscodd y cyfryw Ddull o
fywoliaeth i'r menywod gyntaf. oedd *Scolast-*
ica chwaer *Benet* yr hwn oedd Ben feistr y
monachod, [Megis y crybwyllwyd o'r blaen]

Eithr y ddwy Rywogaeth benna o'r mo-
nachefau neu'r Gwryson Pabaidd yma, yw
Seet *Sancta Clara*, a seet sainet *Bridget*.

Y *Sanctes Clara*, neu Sanct
Y *Cymru* hefyd Clér merch o *Italy* ydoedd. Yr
a'i galwent *Clara* oedd hi yn byw yr un amser
rawen a'r Gw- ac yn yr un dref a *St. Ffran-*
ryson a ddil- *sis* Pen-athro y *ffransiscanod*.

gnent ei Disc-
yblaeth cleirw,
a Chlaragh.

Ac wedi cael o honi ei ha-
ddyfscu a'i chynhyrfu gan y
Penffreier Ffransis, hi a wn-
aeth ffurfiau o ddyfscyblaeth
i forwynion, lawer jawm. Y *sect* hon a amlha-
odd yn ddirfawr mewn ychydig amser, felly
y darfu i'r *Cleirw* hynny yw, y monachesa-
u a ddilynent ddiscyblaeth *Sancta Clara* ddyfod
i fod yn hynod trwy yr holl wledydd. Nid
oes ond y Goel-grefydd a'r ffeidd-dra yn eu
myfsc.

Bridget, yr hon a eilw y Papistiaid *Sanct*
Bridgit ydoedd Frenhines yn *Sweden* ynghylch
y flwyddyn un mil tri chant a thri ugain
a deg. Hithau hefyd a ddyfaisiodd ffurf o
reolau i Forwynion crefyddol; felly y darfu
iddi hithau ddyfod i fod megis yn *Ben mei-*
stres o *Sect* o wryson defosionol, y rhai a
elwir *monachessa*u neu *Wryson Sanct Bridgit*.
Y *Sect* hon fydd fwy ffaidd etto na'r llall
a grybwyllwyd o'r blaen. Ac felly rhodda-
som fyr ddescrifiad o'r amryw *sectau* o
ddynion a gyfrisir yn fwya crefyddol ymmyfc
y Papistiaid; y pha mor lluosog ydyw y
rhain, gallwn ddeall mewn rhan with yr
hyn a ganlyn.

Yn *Ffrainc* ei hun y mae Pum cant o
Numeris, a phedwar ugain mil o *Nuns* neu
*Fonachessa*u. Pum cant o *Hermits* ac *Ancorits*,
Pymtheg cant o *Fonachlozyld* a *Phreior-dai*, ac
ynghylch chwech ugain mil o *fonachod* a *ffr-*
eiers. Os ydoedd, gan hynny, y cyfryw liaws
o honynt o fewn terfynau un wlad; pwy a
all ymgyffred e'u rhif trwy hell Eglwys
Rufain,

Rufain, yr hon fydd yn cynnwys cynnifero wledydd a theyrnasoedd mawrion a helaeth.

Erbyn hyn, yr ydym yn barnu ddarfod o honom trwy yr amryw bethau a fynegwyd ddangos y wedd anhyfryd a fu a'r grefydd yn ein gwlad yn y dyddiau gynt

Fe fydd, ysgatfydd, i'r pethau a adroddasom gyfiroi ymylcaroedd o dofturi yn y darllennydd tuag at gyflwr ein hen hynafiaid tra fuant yn y cyfryw stat o dywyllwch. A byddir, fe alle, yn chwennych gwybod, Pa gyhyd o amser y bu yr *Eclips* neu'r Tywyllwch hwn yn myned heibio?

Tuag at wybod dros ba hyd o amser y bu ein Hynafiaid dan y Tywyllwch yma, nid rhaid i ni ond edrych yn ol ychydig, a'r yr hyn a grybwyllwyd eufus.

Ni a ddangosafom o'r blaen i'r
Saeson gael eu troi i'r grefydd Ba- *Gwel tu da-*
baid ynghylch y flwyddyn o *len 76 ac*
Oed ein Harglwydd *Chwech chant; ymmlaen.*
ac iddynt barhau yn y grefydd
honno hyd y flwyddyn *un mil pum cant a*
thair a'r ddeg ar hugain.

Dangosafom hefyd i'r Cymru o honynt hwythau ymddarostwng i'r *Pâb*, a derbyn y grefydd *Babaid* ynghylch y flwyddyn *un mil*, wrth yr hon grefydd y glynasant hyd y flwyddyn honno o Oed ein Harglwydd *un mil pum cant tair ar ddeg ar hugain*, y pryd y dechreuwyd y Refformasion yn amser teyrnasiad *Harry VIII.*

Ac felly y Cymru a fuant *gyd-neifion* [i'e yn hytrach yn *gyd-slasiaid*] a'r sacson i'r *Pâb*

Pâb dros ychwaneg i bum cant o flynyddoedd. Ac yn ddiau, Caethiwed tost ac erchyll a fuant ynddo yn y cyfamfer hwnnw. Canys heb lâl y grefydd ddinistriol yr ydoedd y *Pâb* wedi ei sefydlu yn e'u mysc, yr oedd efe hefyd yn eu gorthrymmu yn chwerw yn eu Meddiannau.

T Pâb yn yr amser hwnnw oedd yn arfer galw *Brydain Puteus inexhaustus*, hynny yw, *T ffynnon ddiddispydd*; o hermydd nad oedd ddiwedd o'r *Aur a'r Arian* oedd yn dyfod i'w goffrau ef oddiyno.

Yr oedd bob blwyddyn gymmaint o arian ac Aur yn cael eu hanfon o Gymru a Lloegr i Rufain, hyd onid oedd y *Pâb* ei hun yn rhyfeddu pa fodd yr oeddent yn gallael eu casglu. Eithr nid oedd fodd iddynt lâl na rhoddi iddo yr hyn oll a fyneuo, Canys *Pirdan* ac *Efcymmundod* y *Pâb* oeddent yn y dyddiau hynny yn ofnadwy ac yn ddychrynedig jaww.

Wedi darfod i'r Gorthrymwr yma, fef y *Pâb*, yn y modd hwn ddamsang a baeddu ein Hynafiaid, a'u cadw mewn tywyllwch ac Eulun-addoliaeth, dros hir amser; darfu i'r Goruchaf o'r diwedd, yn ei fawr drugaredd, ymweled a'u *Gwlad* trwy ddyfod a *Refformasion* neu *Ddiwygiad*; trwy yr hwn *Ddiwygiad* y darfu i Dywyllwch y grefydd *Babaid* roddi lle i hyfryd *Oleuni* yr *Efengyl*.

Ac felly yn y lle nesaf fe fydd i ni ymosod i
ddywedyd ychydig oblegid y Refformasion yma
yn fwy neilltuoel.

Eithr yn gyntaf, y mae un Peth ychwa-
neg i ni ddal iulw arno: sef, Fod rhai
yn amser y tywyllwch mwy a phan yr oedd
Pabyddiaeth, wedi ei cadarnhau a'i sefydlu
yn y wlad mor sicced ac y galle y Pab a'i
Gynghoriaid ei gwneuthur, [etto, meddaf, yn
yr amser hynny yr oedd rhai] yn cael eu
goleuo i ganfod pa mor ffiad i a dimistriol
ydoedd y grefydd Babaid. Y rhai hyn ni
phlygent eu gliniau i'r Baal Rufeinaidd.
Eithr y cyfryw nid oeddent ond anaml, ac
megis yn ddirgeledig; Canys os ymddangos-
ent, yr oedd yr Offeiriaid pabaid yn barod
i'w Cippio i'w bwrw i'r Tan. Canys fe
wnaed Cyfraith trwy Barliament yn amser
teyrnasiad *Harry IV.* Ynghylch y flwyddyn
un mil a phedwar cant, trwy yr hon gyf-
raith yr ordeiniwyd i bawb ac a ymadwent
a'r grefydd Babaid gael eu Hosci yn tân.

Etto yr oedd rhai yn y dyddiau peryglus
hynny yn dywedyd eu meddwl yn gyhoedd-
us, ac yn pregethu yn erbyn Camfyniadau'r
amser; megis *William Swinderby*, *Walter Brute*,
William Salter, *William Thorp*, ac eraill: ond
hwy a gawsant, gan mwyaf, y Dihenydd
creulon yr oedd cyfreithiau gwaedlyd yr
amseroedd hynny yn ei farnu.

Eithr ni a ddylem yma wneuthur Cofha-
ad neilltuoel o'r enwog *Wickliff*, yr hwn a
safodd

safodd i fynnu yn wrol yn erbyn y *Pâb* ai holl *Ganlynwyr*.

Doctur *John Wickliff*, oedd yn byw yng-hylch y flwyddyn un mil tri chant tri ugain a deg. Fe gafodd ei oleuo i weled pa mor gyfeiliornus a diuistriol oedd y grefydd *Babaid* yr hon yr oedd y rhan fwyaf o'r *Byd* y pryd hwnnw yn ei phroffesu. Ac nis cadwodd mo'i gannwyll dan *Lestr*. Canys trwy scrifennu llyfrau a dispywto, a phregethu, ymrodd i ddyfod a dynion i Adnabyddiaeth o jachusol wirioneddau yr *Efengyl*, gan droi heibio athrawiaeth gamsynniol ac ofer *Draddodiadeu Eglwys Rufain*.

Ni bu neppell hyd oni thynnodd a'm ei ben *Dymnestl* erwin o helbulon, Canys *Arch-Escob Canterbury*, a'r *Escobion*, a'r holl dorf o *Offeiriaid Pabaid* trwy'r deyrnas. A'r *pâb* ei hun. a gyd-gyfodasant yn ei erbyn i'w oftegu.

Yr amfer yn ddiau a ballei i ni pe cymmerwn yn llaw fynegi yn neilltuol am yr hir *Erledigaeth* a ddioddefodd: Eithr yn unig y mae i ni ddal sulw, iddo ef er cymmaint oedd cynddared ei wrthwynebwyr fyned rhagddo i bregethu yr *Efengyl*; ac iddo fod yn offerynol i droi llaweroedd i'r union, a Duw a'i ymddiffynnodd, ac a'i cynnorthwyodd i ddwyn tyftiolaeth i'r *Gwirionedd* dros amryw flynyddoedd, fel ac y darfu iddo yn y diwedd farw a'r e'i wely mewn heddwch. megis y digwyddodd i *Luther* o hono ynteu gan mlynedd a'r ol hynny fel y crybwyllwyd uchod pan roddasom accownt o *Ddech-*

reuaad y Refformafion yn *Germany*. Eithr *Wickliff*, wedi ei farw, a gorwedd o hono un mlynedd a deugain yn ei fedd, y Papistiaid a gysodasant i fynu ei Efcyrn ac a'u llofcafant yn tân, ac a dafiasant eu lludw i'r afon. Eu llid a ennynase o newydd yn ei erbyn o herwydd bod ei Ganlynwyr ef erbyn hyn yn ymddangos yn dra-aml yn y wlad

Canlynwyr *Wickliff* a elwid oddiwrtb y gair gan y Papistiaid *Lolards*, mewn *llading Lolium*, ffordd o enllib a gwawd, yr hwn sy yn ar-megis pe nad oeddent hwy nyddocan *Ff-rau*. ddim ond Ffrau neu chwynn yn tyfu i fynnu ymmysc yr yd pur. Eithr y *Wickliffiaid*, er cael o honynt eu goganu a'u gorthrymmu a'u carcharu [i.e. a lladd llawer o honynt] etto ni allodd y Papistiaid e'u llwyrddifa hyd oni ddaeth Duw a gwaredigaeth iddynt.

Ac felly y rhag-ddiwygiad hwn trwy *Wickliff* ac eraill oedd megis y *Blaen-ffwrwgib* o'r hyn a ganlynodd, neu megis y *wawr ddydd* yn rhag flaenu y Goleuni mawr a dorrodd allan yn y Refformafion yr hwn oedd yn awr yn nesaau, a thrwy yr hwn y tanodd Llewyrch yr Efcngyl dros yr holl wlad.

Y Peth nefaf, gan hynny. yr ymosodwn yn ei gylch a fydd, rhoddi Accownt neilltuol o'r Refformafion neu'r Diwygiad a grybwyllwyd. pan y gwelodd Duw yn dda dynu i lawr Awdurdod y *Pâb*, a diwreiddio ei grefydd ddiniistriol ef allan o'n mysc.

Tuac at ofod yr accownt neu'r Hanes yr ym a'r fedr ei roddi oblegid y Refformafion

on yn amwg ac yn eglur, se fydd i ni ddangos yr *Achlysur* a gafwyd gyntaf i fwrw i lawr bwer ac Awdurdod y *Pab* yn Lloegr a Chymru: Ac i'r Pwmpas hwn, y mae'n rhaid i ni ddywedyd ychydig mewn perthynas i *Stat wledig* y Deyrnas, ac oblegid y Brenhinoedd oedd yn teyrnasu yma yn yr amser hwnnw.

NI a ddangosafom o'r blaen y modd y darfu i'r Saeson lwyr ddarostwng y Cymru, a gwnenthur o *Loegr* a *Chymru* un Deyrnas ynghylch y flwyddyn un mil dau cant a phedwar ugain, sef yn amser teyrnasiad *Edward I.* Etto er hyn, nid oedd dim Cydsod rhwng y ddwy Genedl. Canys y Cymru oeddent yn barod i ddisgwyl pob Odfa i ddrygu y Saeson, er bod o honynt yn cael eu gorthrechgu fynyachaf. Eithr er hyn oll, hwynt hwy [sef y Cymru] a fuanant anafmwyth hyd oni chawfant un o'u Cenedl e'u un i fod yn Frenin a'r Loegr. Yr hyn beth o'r diwedd a gawsant; sef, pan wnaed *Harry* y VII. Yn Frenin, yr hwn oedd wr-bonheddig o Gymro.

Y modd y daeth Harry VII. i fod yn frenin, ydoedd fel hyn.

YR oedd yr amser hwnnw yn teyrnasu a'r Loegr un a elwid *Richard III.* Y *Richard* yma a laddase ei ddau Nai [plant ei frawd; y rhai oeddent etifeddion i'r Goron] tuac at wneuthur y lle yn rhydd iddo ei

ei hun: Eithr yr holl wlad gan mwya a casafant ef o herwydd ei Fwrddrad ffaidd, ac am ei fod heb law hynny yn Orthrymwr creulon.

Ein Cyd-wladwr *Harry*, (yr hwn nid oedd etto ddim ond *Iarll*, efe meddaf) oedd o ran ei fam, yn perthyn i dylwyth brenhinol Lloegr; eithr o ochr ei Dâd, *Cymro* ydoedd. Canys ei Dâd cu *Owen ap Tudur* oedd o H liogaeth hên Dywyfsgion Cymru.

Ac felly yn gymmaint a bod *Richard* yn gorthrymmu mor dôst, fel y crybwyllwyd, darfu i rai annog *Harry* i sefyll i fynua'm y Goron. Ac felly y gwnaeth Yr oedd ef y pryd hyn wedi ymadel a Lloegr, a ffoi i *Efrainge* rhag ofn *Richard*.

Y *Iarll Harry* wedi cael o hono beth Cynnhorthwy o Longau a gwyr gan frenin *Efrainge* a ymosododd i ddyfod drwodd i Lloegr; ac fe a ddaeth i dir ym *Milffort Hafan*. Y Cymru a ymgasclasant atto yn dorfcydd mawrion, o herwydd bod ganddynt fawr ewyllys i helpu e'u Cyd-wladwr (os fydde bosibl) i berchenogi'r Goron. *Richard* o hono yntef oedd erbyn hyn wedi cael cyinmaint o wyr ac a allodd, yn dyfodi i'w gyfarfod. Y mann yr ymgysarfuant oedd yn agos i dre *Bosworth* yn *Lestershir*. Ac a'r ol ymladd o honynt ynghylch dwy awr, lladdwyd *Richard*, ac ennillodd *Harry*'r maes. Fel hyn y gortrechwyd y Gorthrymwr *Richard*; ac yn ebrwydd cafodd yr *Iarll Harry* ei goron yn Frenin a'r Lloegr a Chymru dan Enw *Harry VII.* (y leithfed) Hyn a fu ynghylch

ghylch y flwyddyn un mil pedwar cant pedwar ugain a phump.

I *Harry VII.* Yr oedd dau fâb; sef, *Arthur* a *Harry*. Yr hynaf, sef *Arthur*, a briododd ferch brenin *Spain*, Enw yr hon oedd *Catherin*, ac a gafodd ynghylch deng mil a deugain o bunnoedd mewn ffordd o waddol. Ond a'r ol pum mis o amser bu farw *Arthur*. Ac o achos hyn yr oedd y Gwaddol i'w dalu yn ol i frenin *Spain* megis yr oedd y Cyttundeb a'r y Briodas. Ethr *Harry*. y *VII.* oedd yn anfodlon i ymadel a'r gwa-ddol yma. Canys y cyfryw swm a gyfrifid yn fawr yn Lloegr yn yr amser hynny. Ac o herwydd hyn fe a ddyfeisiodd roddi y widw *Catherin* yn wraig i'r ail fâb, *Harry*. Y cyfryw beth a fernir yn anghyfreithlon ac yn ffridd ymmyfc rhai yn proffesu *Chriftnogrnydd*. Am hynny darfu i'r Brenin [*Harry VII.*] ddanfôn at y pab tu ag at gael gantho fe ganiattau'r Peth a'i ddeclario yn gyfreithlon, Canys y cyfryw Bŵer y mae y Papistiaid yn ei gredu fod gan y Pab. Ac felly y Pab a roddodd *Dispensafion*, Canys felly y galwant, hynny yw, writ neu *Yscrifsen* i ganiattau ac i gonffirmo'r *Briodas*, yr hon, a'r ol ychydig ddyddiau wedi cael y *Dispensafion* yma, a gyflawnwyd.

Yn y flwyddynt un mil pum cant a naw bu farw *Harry VII.* a'r ol iddo deyrnasu ynghylch pedair blynedd a'r hugain: Ac a'r ei farwolaeth ef, fe wnaed ei Fâb *Harry* yn Frenin dan enw *Harry VIII.* (*Yr mythfod*)

I *Harry* yr wythted ganwyd merch yr hon a elwid *r Dymysfoges Mary*. Hon oedd Etifeddes i'r Deyrnas; canys unig blentyn ei thad a'i mam ydoedd.

Pan ddaeth y *Dymysfoges Mary* yma i fod mewn Odran, ei thad a chwennychodd [tuag at settlo'r deyrnas] ei rhoddi mewn priodas i frenin *Ffrainc*. Eithr Brenin *Ffrainc* oedd mewn petrusder ac amheuaeth oblegid ei Hawl a'i Theitl i'r Goron; ac a'm hynny ef a'i gwrthododd, gan ddywedyd na anaffid mo boni trwy briodas gyfreithlon.

Pan ddeallodd *Harry VIII*, fod ei blentyn a'i Etifeddes yn cael ei chyfri megis yn *Fasardes*, fe lanwyd o drymder meddwl; ac mewn cyfyng gyngor mawr yr ydoedd, heb wybod pa beth i wneuthur na phaffordd a gymmerai. Eithr o'r diwedd fe a fwriadodd fwrw y wraig ymmaith, a phriodi drachefn fel y bydde iddo gael Etifeddion cyfreithlon i deyrnasu a'r ei ol, ac fel na bydde Stat y Deyrnas yn sigledig a'r ol ei farwolaeth ef. Ac felly fe ddanfonodd at y Pab etto i gael gantho ddad wneuthur yr hyn a wnaethaf, sef i gael *Llythyr Yscar*. Y Pab oedd yn fodlon o'i ran ei hun i ganiattau iddynt wahanu megis y caniatasai y Pab a fu o'i flaen ef iddynt fyned ynghyd. Eithr yr oedd Emprwr *Germany* yn rhwystr iddo. Yr Emprwr, nai ydoedd i'r Frenhines *Cathrin* Gwraig *Harry* yr *VIII*.

Ac yn gymmaint a bod y Nid oedd pŵer y Frenhines yn anfodlon i'r Pab herbyn tyn Yscar yma, hi a ddanfonodd

mor ofnadwy ac at yr Emprwr [ei char] gan
 y buafeyn yr oedd ddeisyf arno wneuthur yr hyn
 foedd o'r blaen. oll a alle tuag at attal y
 Pab rhag rhoddi y Llythyr-Yfcar. Yr oedd
 yngallu yt Emprwr y pryd hwnnw wneut-
 hur anghymmwynas mawr i'r Pâb es bydde
 iddo ei anfodloni. A'r Pab hefyd oedd yn

Amdurdod y Pâb
Immyfsc y penae-
tblaid fydd yn
gwanbau o'r am-
fer hwnnw hyd
yr awr bon.

gwybod na bydde diogel iddo
 y pryd hwn anfodloni y fath
 gymmydog pŵerus ac ydoedd
 yr Emprwr. Ac felly y Pab
 ydoedd yn awr mewn trallod
 a chyfyngder mawr iawn:
 Canys digio'r Emprwr ni by-
 dde dienbyd iddo; ac o'r tu ar-
 all, chwennych e ryngu bodd brenin Lloegr.
 Eithr yn y cyfamfer *Harry VIII*, oedd trwy
 ei Genhadon yn dirio yn daer a'r y Pab a'm
 gael y Llythyr-Yfcar. Ond y Pab yn lle
 caniattau ei ddymuniad, a'i porthodd o ddydd
 i ddydd ac Addewidion teg. Ac yn fynych
 y cymmerodd arno fyned ynghylch y peth,
 ond etto ni chael ganddo ei gyflawni yn gw-
 bl ac yn hollawl. Yn y modd hwn y dar-
 fu iddo oedi'r amser a gohirio dros yngh-
 ylch dwy flynedd. Pan oedd y brenin (*Har-*
ry VIII) yn y cyfyngder hwn, darfu i
 Doctor *Thomas Cranmer* gwr dyscedig o Lo-
 egr ddangos iddo y galle fe ddyfod a'i Fatter
 i ben trwy ffordd arall; sef, trwy iddo ddan-
 fon i ofyn Cyngor ac Opiniwn y rhai mwya dys-
 cedig trwy holl Ewrop oblegid y peth, gan offod
 y Pab heiblo. Y Brenin, pan glywodd y Cyn-
 gor hwn, a fu lawen ganddo; ac yn ddiwed

fe a ddanfônodd dros yr holl wledydd at y rhai dyscedig penna a gyfrifid yn yr amser hwnnw i ofyn e'u Barn a'u Opiniwn. Ac felly wedi darfod o honynt gymmeryd amser i ddwys-ystyried y peth, hwy a coddasant bob un ei Opiniwn: A'u Barn hwynt oll oddieithr ychydig nifer, ydoedd, Nad oedd yn gyfreithlon iddo briodi yr hon a fuase o'r blaen yn Wraig i'w frawd, ac y dyle ei bwrw ymmaith; a bod yn gyfreithlon iddo briodi arall.

Ac yn awr, wedi cael o hono Farn cynnifer o wŷr dyscedig a'r ei ochr, nid aeth i ddisgwyl ymmhellach a'm Lythyr Yfcar o-ddiwrth y Pâb; eithr fe alwodd ynghyd Efcobion a gwyr-eglwysig y Deyrnas, ac a barodd iddynt gynnal Cwrt tu ac at wneuthur Yfcariaeth rhyngtho efa'i wraig Catherin. Ac felly wedi iddynt ymgynull a threfnu matterion yn ol y ffurf a'r ddefod arferol yn y cyfryw achosion, darfu i'r Doctor Thomas Cranmer (yr hwn oedd yn awr yn Arch-Efcob Canterbury) roddi'r Farn neu'r Sentens, gan ddeclario yn gyhoeddus. Fod y Brïtoddas rhwng Harry VIII a Chatherin yr hon a fuase yn wraig i'w frawd Arthur Tudor yn anghyfreithlon, ac nad oedd lwedig iddynt fwy yn y cyfryw Berthynas i'w gilydd: a'i fod ef yn declaro, Eu bod o hynny allan yn rhydd. megis pe na buase y cyfryw Berthynas erioed rhwngddynt. Ac felly ymmlaen.

Hyn a wnaed yn y flwyddyn un mil pum cant a thair ar ddeg ar hugain.

Y Brenin, wedi iddo fal byn fwrw y

Wraig *Catherin* ymmaith, a briododd *Anne Bulain*, o'r hon y ganwyd iddo ferch a elwid *Elizabeth*.

Erbyn hyn, mae'n hawdd i'n ddeall nad oedd dim Cymmhwysder rhwng y *Pab* a brenin Lloegr. Am hynny y *Pab* a ddanfonodd i wysio y Brenin i ateb o'i flaen ef yn *Rhusain* am y pethau a wnaeth ei heb ei genad ef. Eithr *Harry* yr VIII. Yn lle ufuddhau i wys neu *Summons* y *Pab*, a alwodd ynghyd ei *Barliament* i wneuthur Cyfreithiau, i fwrw i lawr ac i dorri ymmaith holl Bw-er y *Pab* o'r deyrnas. Canys hyd yn hyn, megis trwy law y *Pab* yroedd Brenhinoedd Lloegr yn cael e'u Coron. Y *Pab* oedd y pryd hwnnw yn ben a'r Eglwys Loegr. Y *Pab* oedd yn gwneuthur yr Escobion. Yr Escobion a'r holl wyr Eglwysig a gymmerent Lw wrth e'u hordeinio i faentumio pwr ac *Interest* y *Pab* yn y deyrnas. A'r rodd y *Pab* yr oedd pob Escobaeth a Pherfoniaeth: ac yn fynych, efe a ddanfonei rai o'i Geraint ei hun o *Rusain* i Loegr i ddewis y Berfoniaeth a fynnent: ac er na ddeallent iuth y wlad, etto hwynt-hwy a gaent Fudd a Phroffit y lle. Ac yn ddiau, yr oedd y Deyrnas hon yn y dyddiau hynny [megis y crybwyllasom o'r blaen] yn cael ei gorthrymmu gan Bab *Rhusain* yn y cyfryw fodd nad oedd bosibl ei oddef, Canys yr ydoedd efe yn cael megis yr ydys yn cyfri yn lle Rhent a thrwy amryw flydd eraill ynghylch chwech ugain mil o bunnoedd o Loegr bob blwyddyn. Yr hyn ydoedd fwy nac oedd

Brenin

Brenin y tir yn ei gael yn yr amseroedd hynny. Eithr yn awr darfu i *Harry* yr VIII Gymmeryd yr Achlyssur hon i'w waredu ei hun a'r Wlad oddiwrth Orthrymmwr *Rhusain*. Ac felly, gwnaed cyfraith i wrasyn apelio mewn dim math o fatterion at Gwrt *Rhusain*; a chyfraith arall i ddiddymnu, ac i fwrw i lawr Bwer y Pab yn y Deyrnas. *Statute's* eraill a wnaed trwy ba rai y gwnaethpwyd y Brenin (yn lle'r Pab) yn Ben a'r Eglwys Loegr; a rhoddwydd i'r Brenin Bwer i enwi y fawl a fynnei eife i fod yn Es-cobion ar pwer hwn sydd gan frenin Lloegr hyd y dydd heddyw,

Cyn myned o honom ymmhellach, rhaid i ni ddwyn a'r gof etto y peth a grybwyllwyd o'r blaen oblegid *John Wickliff*: sef, i laweroedd gael eu troi trwy ei bregethiad ef oddiwrth y grefydd Babaidd ynghylch y flwyddyn un mil tri chant tri ugain a dez. Ei Ganlynwyr ef, er ei bod yn wastadol tan Erledigaeth, etto darfu iddynt barhau yn y Tir hyd amser y Brenin hwn, dros ynghylch cant a hanner o flynyddoedd a'r ol amser *Wickliff* ei hun; ei darfu iddynt yn awr ddangos e'u pennau yn fwy hŷ nac o'r blaen, yn gymaint a bod pwer y Pab wedi ei fwrw i lawr yn y Deyrnas. Ac felly y pryd hwn yr oedd y Deyrnas (sef y gellir dywedyd) wedi ymrannu yn ddwy Ran. Canys rhai hymny yw y *Wickliffaid*, a fynnent wneuthur Diwygiad crefydd yn ol rheol yr Ys-crythŷr: Eraill a fynnent lymu fyth wrth grefydd e'u Henafiaid, sef y grefydd Babaidd,

ac a ymosodent hyd eithaf ei gallu i wrthnebu ac i attal y cyfryw Ddiwygiad : ac o'r meddwl hyn yr oedd y rhan fwyaf o'r wlad etto : Canys er nad oeddent a'r fedr talu dim Rhenti mwyach i'r Pab ; etto tebyg yr oeddent mai y grefydd Babaidd oedd y wir grefydd. Ac nid yn unig ymmyfc y bobl gyffredin, eithr hefyd yn y Liys Brenhinol ac ymmyfc Cynghoriad y Brenin yr oedd yr ymrafael hyn ynghylch matterion crefydd. Yr oedd y rhan fwyaf o'r Cynghoriaid o honynt hwythau yn fawr eu Zêl dros Bab-yddiaeth. Ac felly yn wir yr oedd y brenin ei hun. Canys er darfod iddo forri a digio wrth y Pab ei hun ; etto ni thebygei yn gymmwys o achos hynny fwrw ymmaith y grefydd Babaidd. Eithr digwyddodd fod ymmyfc ei Gynghorwyr ef yr amser hwnnw ddau wr hynod jawn, ac oeddent yn ffafro y Refformation ; sef, Doctor *Thomas Cranmer* Arch-Escob *Canterbury*, a'r Arglwydd *Thomas Cromwel*, (*Iarll Essex.*) Yr oedd gantho barch arbennig i'r ddau wr hyn. Ac er nad oedd yn gallel cyttuno a hwynt yn eu Hopiniwnau, oblegid crefydd mewn amryw bethau ; etto hwynt hwy a gaent eu gwrande gantho o flaen pob rhyw Gynghoriaid pwy bynnag. Ac felly y ddau wr yma a ddangosafant i'r Brenin, gan ddarfod iddo fwrw ymmaith Bwr y Pab, y dyleu hefyd osod heilbio yr anelrif Seremoniau Pabaidd y rhai oeddent yn llygru addoliad Duw ; yn gymmaint a'u bod yn gwbl o Ddychymygiad ac Appwyntiad y Pab, heb y Warant leiaf iddynt yn yr Ysgrifbyrau Sanctaid

aidd. Y Brenin e'r mad oedd yn dra bodlon i wneuthur dim cyfnewidiad mewn crefydd, etto fe ganiattaodd, i'r gwyr hyn wneuthur ychydig ddiwygiad mewn rhai pethau. Ac felly bwriwyd i lawr yr amser hwnnw amryw o'r hen Seremoniau Pabaidd. A'r Bibl hefyd a drowyd i'r Saesonaeg a'r Gymraeg, Canys o'r blaen yr ydoedd yn yr iaith *La- ding* yn unig.

Eithr yn gymmaint a bod gallu ac Awdurdod y Pab wedi cael e'u bwrw i lawr yn y Deyrnas, yr oedd y Brenin yn awr yn y cyfryw Amgylchiadau, fel ac yr ydoedd dan ryw fath o Anghenrheidrwydd i wneuthur mwy o *Rwyg* yn y grefydd Babaid nac yr oedd efe ei hun yn ei bwrpasu a'r y cyntaf (Canys wedi iddo, fel y crybwyllwyd,) anfodloni a digio y Pab, dechreuodd y Pabdarau ei Fwgythion yn ei erbyn; ac o'r diwedd, darfu iddo ei Esgymmuno, a gorchymryn ac annog holl Dywysogion *oréd* i gyfodi rhyfel yn ei erbyn, a dwyn ei Deyrnas oddiarno, a chymmeryd ei Ddeiliad yn Gaethweision. Am hynny y brenin a ymosododd i'w ymddiffyn ei hun a'i Deyrnas yn oreu ac y gallodd; Eithr yr oedd un peth angenrheidiol iawn yn ddiffyg arno yr amser hwn sef *Arian*, tuag at godi gwyr a gwn-euthur llongau rhyfel, a thuag at baratoi y cyfryw bethau eraill ac oeddent berthynasol a'r y fath achos.

Pan oedd y Brenin yn y Cyfyngder hwn, Arghwydd *Thomas Cromwel* a'i cynghorodd i ezo a'r y Monachlogydd a'r holl Di-oedd a

berthynai iddynt, a'u cymmeryd yn ei law ei hun, a'u gwerthu tuac at gael o hono fodd i'w ddianghenu.

Y Brenin oedd lawn fodlon i ddilyn y Cyngor. Ac felly fe roddodd i Arglwydd *Cromwel* Bwer a Chommission i fyned i welled yr holl Fonachlogydd trwy'r Deyrnas, ac i holi a chwilio pa fath fuchedd yr oedd y Monachod yn ei fyw. Ac felly, *Examination* ac Ymchwiliad fanawl jawn a wnaed yr amser hwnnw. Ac fe ffeindiwyd, *Nad oedd yno ddim ond Seguryd, Godineb, Meddwod Tmryssonau Drygioni. Trybillych ac Aflendid; Fe Pechod y Sodomiad befyd oedd yn rhigyl yn eu plith.* Y cyfryw a'r rhain oedd Cynnheddau y Monachod a'r *Ffreiers*. Etto yr oedd rhan nid bychan o diroedd y wlad wedi eu rhwymo wrth y Monach-dai tuag at Gynhaliath y dynion hyn. Eithr y Brenin a gafodd gan y *Parliament* uno gydag ef i wneuthur Cyfreithiau trwy ba rai y darfu i'r tiroedd a'r holl gyfoeth a berthýne i'r Monachlogydd gael eu rhoddi i'r Brenin, a'ugo- fod yn gwbl yn ei Berchnogaeth ef. Ac fel hyn, gyrrwyd o'r diwedd y Monachod ofer o'u Llochesau. A'r Monachlogydd [y *ffanod* ymmlha rai y buase y *Prysaidd* hyn dros amryw oesoedd yn difa ffrwyth y tir i feithrin eu haflendid] a fysgwyd hyd y llawr; er bod peth Gweddillion o honynt, sef darnau o'r parwydydd i'w gweled mewn rhai mannau hyd y dydd hwn.

Yr oedd yn y Deyrnas yn yr amser hwnnw i gyd ynghylch faith gant o Fonachlogydd

ydd a Phreior dai : a iwm y rhenti a berthynne iddynt ydoedd o ddeutu pymtheg can mil o bunnoedd yn y flwyddyn, heb law gwerth pedwar can mil o bunnoedd o Ddodrefn a gafwyd yn y Monachlogydd eu hun.

Yr oedd hefyd, heb law y rhain, *Cappeli, Coledges a Chantries*, Lleodd ymmha rai yr oedd yr Offeiriaid Pabaidd yn canu gyda'r Organ, ac yn dywedyd Maflau. Yr oedd o'r rhain ynghylch tair mil. Y rhai hyn hefyd a roddwyd gan mwya i'r Brenin trwy Gyfraith. Yr holl Diroedd a'u Golud a gafodd y Brenin yn y modd hwn oddiwrth y Monach-dai pabaidd, efe a'u gwerthodd i wyr mawrion y wlad, oddieithr yr hyn a gyfranodd rhwng ei Ffaforit's a'i weision.

Hyn a fu ynghylch y flwyddyn o Ged ein Harglwydd, un mil pum cant a phedair a'r bymtheg a'r hugain, ac o Deyrnasiad, *Harry VIII.* Y degfed a'r hugain.

Y Pab megis y dangosafom uchod, amcannodd beri i holl Bennaethiaid *Europ* droi eu harfau yn ei erbyn y pryd hwn; eithr efe a gafodd weddoldeb o Lonyddwch gan bawb o'r Brenhinoedd oddiamgylch; ond darfu i rai o'i Ddeiliaid ei hun gyfodi mewn Gwrthryfel yn ei erbyn trwy annogaeth yr Offeiriaid y rhai oeddent yn fawr e'u gelyniaeth a'u Casineb tuag at y Brenin oblegid yr hyn a wnaethei; eithr hwy a gawfant yn ebrwydd e'u gorchfygu a'u gostegu.

Yr ydys yn gyffredinol yn cyfri amser y Diwygiad o Deyrnasiad *Harry VIII.* Eithr yn ddiau ni's gwnaeth efe ddim ond megis

parattoi y ffordd i'r rhai a ddaethant i deyrnasu a'r ei ol ef. Ac a'm y Brenin hwn, ni's gallwn lai na barnu y gellir yn drachymmawys ei gyffelybu i *Jehu*, a *Bren. 10.* Brenin *Israel* gynt, yr hwn a ddechreuodd ddangos mawr Zêl, megis pe buase yn ei fwriad wneuthur Diwygiad hollawl yn ei Deyrnas; eithr er darsod iddo ddestrywio *Baal* allan o *Israel*, etto fe dramgwyddodd wrth y *Lloi Aur* oedd yn *Dan* a *Bethel*, ac ni throdd oddiwrth bechodau *Jeroboam* yr hwn a wnaeth i *Israel* bechu. Felly *Harry VIII*, er iddo fwrw i lawr *Bwer* y *Pab*, a gwrthod bod yn flaf iddo; etto fe lynodd wrth ei grefydd ef gan mwya hyd y diwedd. Rhai Seremoniau Pabaidd a fwriodd ymmaith; eithr a'm y pethau mwya sylweddol yn y grefydd Babaidd fe a'u gadawodd i sefyll. Darfu iddo ganiattau unwaith i'r bobl gyffredin gael yr Ysgrithur yn e'u jaith e'u hun, eithr wedi hynny fe a'i gwaharddodd iddynt. Ac o ddechreu ei Deyrnasiad ef hyd y diwedd, yr oedd rhai ar amserau yn cael e'u bwrw i farwolaeth a'm fod o honynt yn chwennych dilyn unig reol *Gair Duw* a llwyr ymwrthod a'r grefydd babaidd. Ei was fyddlon (yr *Arglwydd Thomas Cromwel*) a ddarfu iddo o'r diwedd ei osod i farwolaeth hefyd, o ran bodd i'r Papistiaid gwaedlyd oedd yn ei Gyngor ef. Ac felly gallwn ddywedyd i'r brenin hwn fyw a marw yn hytrach yn *Bapist* nac yn *Protestant*. Ac er iddo fel y crybwyllwyd, ddestrywio y *Monachlogydd* yn y rhai yr oeddid yn dyfal weddio dros yr e-neidiau

neidiau yn y *Purdan*; etto efe ei hun with farw a adawodd chwech chant o bunnoedd yn y flwyddyn i bwrcafu Gweddiau a maflau tuag at gael o'i Enaid ebrwydd waredigaeth allan a'r tân hwnnw.

Ef a fu farw yn y flwyddyn un mîl pum cant a saith a deugain, wedi iddo deyrnasu ynghylch deunaw mlynedd a'r hugain. Bu iddo i gyd chwech o Wragedd, sef, 1. *Catherin*, o'r hon yr hanwyd y *Dymysfages Mary*. Ni ddangosafom eisoes y modd y bwriodd efe y Wraig hon ymmaith trwy *Tſcar*. 2. *Ann Bulein*, mam y frenhines *Elizabeth*. Hon a fwriodd efe i farwolaeth o achos rhyw ei ddigedd a ddogafei o'i phlegit. Eithr ynydys yn tebyg, mae'r achos penna' oedd, malis ei Gynghorwyr pabaidd ef tuag att i a'm ei bod yn ffafro y Diwygiad, yn hytrach na bod o honi yn euog or cyfryw bethau ac oeddid yn e'u gosod yn ei herbyn. 3. *Fane Seymor*. Hi a anodd fab a elwid *Edward*, a'r enedig-aeth yr hwn y bu farw. 4. *Anne of Cleves*. Fe a'i bwriodd hi ymmaith; a'r unig achos oedd, am nad ydoedd yn leicio mo honi. 5. *Catherin Howard*. Hon yn ddiau a halogodd ei wely trwy Odineb ffaidd a chywilyddus, ac a'm hynny hi a gadd ei gosod i farwolaeth. 6. Y ddiwedda'f oedd *Catherin Par*. yr hon wedi hynny y fu wraig i *Thomas Seymor* Brawd *Fane Seymor* y drydedd wraig i'r Brenin.

Ei blant a grybwyllwyd sef *Marg*, *Elizabeth* ac *Edward* a deyrnasant ar ei ôl et. bob un o honynt [y naill a'r ol y llall.]

A'r ol marwolaeth *Harry VIII* ei fab *Edward* a etifeddodd y Goron, dan Enw *Edward VI* y chweched. Nid oedd ond ynghylch deng mlwydd oed pan ddechreuodd deyrnasu. Eithr yr ydoedd yn gall ac yn synhwyrol ymmhell uwch law ei oedran. Dechreuodd yn gynnar jawn ddangos mawrferch tuag at air Duw, a Zêl ragorol at wir grefydd. Ei dâd er ei farwolaeth a ofododd un a'r bymtheg o'r gwyr penna yn y deyrnas i fod megis yn Aristedogion ac yn Gynghorwyr iddo hyd oni bae yn ddau-naw oed. O'r rhai hyn, y ddau bennaf oedd *Doctor Thomas Cranmer* Arch-Escob *Canterbury* ac *Edward Seymour* Duke *Summerset*, Ewythr y brenin frawd ei fam. Y ddau wr hyn oeddent yn oestadol yn ffafro y Refformasion. Ac er bod bagad o'r un ar bymtheg hynny yn chwennych sefyll i fynnu i gynnal ac i ymddiffyn y grefydd Babaid: etto yn gymmaint a bod y ddau wr yma yn Flaenoriaid, ac ar Pwer mwya yn eu dwylo, a bod y Brenin o hono yntef yn wir-ewyllysgar i gyd un'o a hwynt-hwy; yr oedd yn awr Gyfeusdra i ddwyn ymmlaen y Diwygiad i berffeithrwydd.

Pwer ac Awdurdod y pab a oflodafid i lawr o'r blaen, Yn awr fe ymosodwyd i lwyr ddiwreiddio ei grefydd ef, ac i arllwys y wlad o'r Eulun-addoliaeth a'r holl ffieidd dra sydd yn cyd-ganlyn y Grefydd Babaid.

Y peth cyntaf ac a wnaed ydoedd, Anfon Cennhadon at yr Escobion a'r holl wyr cglwysig

wysig trwy'r Deyrnas. i orchymmyn iddynt yn enw'r Brenin a'i Gynghoriaid, a'r fod o'honynt yn astud ac yn ddindyd i ddysgu'r bobl yn y mir ngbodaeth o Ddun; ac a'r iddynt o hynny allan adael y cyfryw Seremoniau ofer, coel gresyddawl ac oeddid o'r blaen yn e'u harfer yng wasanaeth Dun; yn erredig, na bydde iddynt addoli Delwau mwyach: ac a'm y Sabboth rhoddwyd iddynt gaeib-orchymmyn, a'r gymmeryd o'honynt sawr ofal i'w chadw yn barchedig ac yn gresyddol megis y gweddei. Hyd yn hyn yr Ys-crythyr a'r ffurt-weddiau oeddent mewn jaith ddieithr, sef y Llading. Yn awr fe ddarparwyd yr yscrytlur ac Esponiad o honi yn jaith gyffredin y wlad. Rhai gweddiau hefyd a drowyd i'r jeithoedd Saesonaeg a'r Gymraeg, a gorchmynnwyd iddynt gael e'u harferyd trwy'r holl Deyrnas er Adeiladaeth y bobl.

Ac yn gymmaint a bod Dynion etto dan dywyllwch erchyll o Anwybodaeth: ac a'm yr Offeiriaid a'r gwyr eglwysig. hwynt-hwy oeddent dra-chywilyddus o ran e'u hanghymmwyfder i'r Alwedigaeth yr oeddent yddi; o ran e'u gwybodaeth nid oeddent sawr well na'r bobl-gyffredin, ond o ran e'u Moesau yr oeddent amryw o'honynt yn llawer gwaeth. Am hynny fe wnaed Llyfr o bregethau yn cynnwys athrawiaeth jachus [sef y Llyfr a elwir Tr Homoli. Hwn a ddanfonwyd allan ac a waicariwyd trwy yr holl Deyrnas gan orchymmyn i'r offeiriaid ddarllen rhyw ran o hono i'w plwyfolygon bob Sabboth-hyn a wnaed o achos yr Anghenrheidrwydd presennol: sef hyd oni bydde iddynt allel darparu rhai a fyddent

ddent o ran dyf a Doniau yn fwy abl a
chyfaddas i waith y Wenidogaeth.

Yn amser *Harry*, yr VIII, ac amryw o'r
brenhinoedd eraill a fuaf o'i flaen ef yn
Zloegr, fe wnaed Cyfreithiau chwervonjawn
yn erbyn y *Wicclisiaid* a phawb ac a ym-
wrthodent a'r grefydd Bahaidd. Y Cyfreith-
iau hynny yn awr a ddirymmwyd ac a dor-
rwyd trwy *Barliament*, a rhoddwyd cyflawn
Rydd-did i bawb ddilyn a glynu wrth reol
yr Yscrethyf yn unig. Hyd yn hyn yr oedd
yr offeiriad yn cymmeryd y Sacrament o swp-
per yr Arglwydd bob Sabboth, ac yn gwn-
euthur rhyw fath o Aberth o honi, megis y
dangoswyd o'r blaen. Y cyffredin bobl pan
gyfrennid yr Ordinhad hwn iddynt hwy yr
hyn oedd yn unig unwaith yn y flwyddyn
y *Cwppan* a attelid oddiwrthynt. Y pryd hwn
gorchymynwyd a'r iddynt gael rhydd-did i
yfed o'r cwppan, ac ordeiniwyd na bydde
r'r offeiriad gymmeryd mo'r Sacrament hwn
yn neilltuol mwyach, eithr mewn cymmund-
eb a'u Plwyfolion. Yr offeiriad a'r gwyr
Eglwyfig (y rhai nid oedd gyfreithlon idd-
ynt o'r blaen briodi) a gawfant yn awr
rydd-did i ymroddi mewn Stat briodas yr *bon-
fydd anrhydeddus ym mhawb*, Heb. 13. 4. Rho-
ddwyd hefyd orchymmyn neu ordor i fwrw
ymmaith lun y Groes a'r holl Ddelwau o'r
Llanuoedd y rhai fuafent dros amryw oeso-
edd yn Achlyffur i ddelw addoliaeth a cho-
el-grefydd.

Ac felly erbyn hyn yr oedd y wlad wedi
cael e'i phuro mewn nêsur mawr oddiwrth
ffueidd-dra

fieidd-dra y grefydd Babaid. Eithr yr oedd y bobl etto yn ddeffrygiol jawn mewn perthynas i un peth ac fydd sylweddol i grefydd; ief, yr ordinhad o Weddi. Y gweddïau a oeddïd yn arfer yn gyhoeddus yn y Llannoedd, oeddent gynnwysedig yn *Llyfr y Mass*, neu'r *Missal*; Y massal yw y *Common-Prayer Pabaid*. Yr oedd gan y bobl gyffredin hefyd ffurfiau o weddïau i'w harferyd yn neilltuol, wrth y rhai y gweddïent at Dduw ac at y feindïau; eithr at y feindïau synychaf: Ar Gweddïau yma hefyd oeddent oll yn *Llad-ing*. Ac felly, yn synach, pan yr ymosodent i weddio at Dduw, digwydde iddynt ddywedyd Gweddi a berthyne i ryw *Sanct*: a rhai a ddywedent y *Pater Noster* (neu weddi'r *Agglwydd*) pan yr oeddent yn tebyg eu bod yn gweddio at y Forwyn *Fair*: eraill, wrth ddywedyd yr *Ave maria* &c. Oeddent yn credu e'u bod yn gweddio at Grist ei hun. Fel hyn yr oeddent yn ymbalsalu. Fe farwyd, gan hynny, yn awr yn beth tra-angerheidiol tyned ynghylch puro a diwygio yr hên *Common-Prayer Pabaid*. Yr hyn beth a wnaethant fel hyn. 1. Rhai gweddïau agymmerasant yn gyfain gwbl fel yr oeddent o'r blaen yn *Llyfr y mass* 2. Eraill a gymmerasant mewn rhai, gan wneuthur y cyfryw gyfnewidiad ac oeddent yn i farnu yn berthnasol. 3. Rhai gweddïau newydd a chw. anegwyd. 4. Y cwbl oll a drowyd i'r *Saes. onae* a'r *Gymraeg*. Hwn yw *Llyfr y Common-prayer*, neu'r *Fsurj-weddïau cyffredin* a arferir yn awr.

Y Refformasion hwn a wnaed o'r flwydd; yn un mil pum cant a saith a deugain hyd y flwyddyn un mil pum cant ac un ar ddeg a deugain; sef yn y pedair blynedd gyntaf o Deyrnasiad *Edward VI.*

Eithr er i'r Brenin a'i Gynghoriaid a'r *Parliament* gyd uno i wneuthur y Refformasion neu'r Diwygiad yma, etto yr oedd y rhan fwy o'r wlad yn eu Calonnau yn caschau y peth, ac yn chwennych glynu fyth wrth y grefydd a dderbyniafent oddiwrth eu Hynafiaid. Ond yn enwedig yr *Offeiriad*. Hwylt hwy nis gallent oddef i'r Cyfnewidiad lleiaf gael ei wneuthur yn y grefydd Babaid. Eithr yn awr gan ddarfod i Babyddiaeth, trwy y Cyfnewidiadau a wnaethafid gael y cyfryw Ergyd marwol, nid oedd ryfedd fod o'honynt yn anesmwyth jawn, Canys nis gallent lai na deall y bydde iddynt o'hynny allan golli y *Budd* a'r *Elw* oedd yn digwydd iddynt trwy weddio dros y meirw a thrwy wrando Cyffes y bobl, a thrwy'r amryw ffyrdd eraill ac a ddygant elw i'r *Offeiriad Pabaid*. A'm hynny parod oeddent, a'r yr achlysur hwn, i waeddi allan fel yr *Ephesaid* gynt a'm eu Duwies *Diana. Act. 19. 23.* Ac ymroi a wnaethant i annog y Bobl i wrthnebu y Cyfnewidiad oedd yn cael ei wneuthur yn y grefydd, felly y darfu iddynt eu cyffroi i godi i fynu mewn Gwrthryfel yn erbyn y Brenin mewn amryw fanau o'r Deyrnas. Yn *Norfolk* ymgasclodd ynghyd o'r Gwerinos ynghylch ugain mil i wneuthur terfysc, Tair mil yn *Yorkshire*: eithr

Eithr y terfyle mwy a otnadwy oedd yr hwn a gyfodwyd yn *Defon-shire*: Yno y cyflredin bobl a ymgaisclasant yn Llu mawr jawm, ac a gawsant nid yn unig yr offeiriad, ond hefyd rai wyr mawrion y wlad i'w hannog ac i fyned o'u blaen. Dansonasant at y Brenin *Yscrefen* yn cynnwys amryw Byngci-
au, i hyfysu y pethau oedd raid iddynt hwy gael eu bodloni o'u plegit cyn y gosod-
ent i lawr eu harsfau.

E'u Gofynniadau oeddent y cyfryw a'r rhain:

1. **H**Wnt-hwy a fynnent i *Lyfr y Mass* gael
ei ofod i fynu drachefn a'r holl weddian
yn *Lading* fel gynt. 2. Hny a fynnent beri i'r
offeiriad fyw yn singyl 3. Mynnent i'r *Biblan*
Saesonaeg a chymmraeg gael eu galw yn ol, ac
i'r *Yscrebur* fod yn yr iaith *Lading* yn unig
4. I'r offeiriad gael *Caniataad* i weddio dros
yr *Enediau* yn y *Purdan*. 5. I'r naill banner o
Diroedd y *Monachlogydd* gael eu rhoddi yn ol
drachefn tuac at adeiladu o newydd rym nifer o
Fonachlogydd ymmhob *Sir*: i'e hny a fynnent i'r
grefydd *Babaid* gael ei gosod i fynu etto yn y
wlad fel y buase o'r blaen.

MEwn ateb i'r pethau hyn, anfonodd y
Brenin a'i Gynghoriaid Gennadwri at-
tynt i'w cynghori i ofod i lawr e'u harsfau,
a myned i'w cartrefu mewn heddwch. Ac
a'm y pethau yr oeddent yn e'u gofyn, fe
ddangoswyd yn helaeth pa mor ffôl ac afr-
esymmol oedd pob un o honynt: Yn euwe-
dig a'm y *Mass* neu'r *Common-Prayer* pabaidid,

yr hwn yr oeddent yn chwennych ei gael; fe ddywedwyd withynt fel hyn. *As for the service in the English Tongue, it hath manifest reasons for it. And yet Perchance seemeth to you a new service, and indeed is none other but the old; the self same words in English which were in Latin, saving a few things taken out so fond that it would have been a shame to have heard them in English [as all they can judge which list to the Report the truth. If the service in the Church was good in Latin, it remaineth good in English; for nothing is alter'd but to speak with Knowledge that was spoken with Ignorance] and to let you understand what is said for you, to the intent you may further it with your own Devotion.* Hynny yw, a'm y mafs yr ydych yn ei geisio, fe alle eich bod chwi yn tebyg fod ein *Common-Prayer* saesonaeg ni yn rhyw beth arall angen a gwahanol; eithr yn wir nid yw ddim ond yr un peth: yr un geiriau yn saesonaeg ac oedd o'r blaen yn *Bladng*, oddiethr rhai pethau a adawsom allan ac nad ydoedd gymwys na gweddus i chwi e'u chlywed yn saesonaeg y gwahaniaeth sydd yn sefyll yn hyn; sef, *Fod y Gweddiau* nad oeddech yn eu deall or blaen wedi i troi'n awr i'r cyfryw iaith ac y galloch eu deall, fel y byddo i chwi wybod pa bethau yr ydych yn gweddio a'm danynt.

Eithr ni's gallodd y Brenin, na thrwy Resymntau, na thrwy ymbil, na thrwy Fwythion chiwaith dyccio gyda'r bobl yma i ymfodloni a bwrw eu harfau i lawr. Am hynny gorfu iddo ddanfou Byddin o wyr dewisol

I'r Amseroedd.

dewisol yn e'u herbyn, y rhai a syrthiasant
amyn, ac wedi gwneuthur Lladdfeudd maw-
rion yn e'u plith, a'u gyrrasant a'r wascar.
Ac felly hwy a lwyr orthrechwyd: A'r pryd
hwn eafodd holl wrthnebwyr y Diwygiad
e'u gorchfygu a'u darostwng; a phawb a ew-
yllysient a gawfant gyflawn Rydd-did ac An-
nogaeth i wafanaethu Duw yn ol ei Air.

Yn awr ni a ddaethom i'r man lle y mae
yn gorwedd arnom ddangos y modd y de-
chreuodd yr Anghytundeb fydd yn y De-
yrnas yma ymmyfc y Protestaniaid oblegid
crefydd.

Tuag at ddeall y modd y rhoddwyd yrachi-
lysur cyntaf i'r Anghydfod hwn dalierfu,
lw a'r yr hyn a ganlyn.

YN gyntaf, gan hynny, y mae i ni yst-
yried, Ddarfod i'r rhai oedd yn ffisio y
Diwygiad ac yn ymwrthod a'r grefydd bab-
aidd anghyttuno ac ymrasaelio yn e'u myf-
e'u hun, trwy yr holl Deyrnas. Yr oeddent
yn cyttuno yn hollaw i ac yn ewyllysgar i
fwrw ymmaith Eulun addolaeth a holl ffid-
dra y grefydd Babaid. Eitler mid allent ytt-
uno oblegid y modd y seittlent y Ddaethad.
Yr ymrasel rhwngthynt oedd. Pa an y un-
ent ai bwrw ymmaith holl Ddesollan a Seremon-
iau y grefydd babaid yn gysan gwel, neu yntea
gadw rhai o honnynt yn oistadol? Amryw oedd-
ent yn barnu, y gellid ac y dylid cadw
cybifer o'r hen Seremoniau pabaid ac y fy-
ddent wafnaethgar i harddu yr Addoliad.

Eraill a fynnent gwbl ymwrthod a'r holl Seremoniau pabaidd heb gadw un. a glynu with wir ac unig reol gair Duw; ac nis mynnent arferyd dim math o Ddesodau yn y gressydd *Gristnogawl*, oddieithr *Bedydd* a *Swpper* yr *Arglwydd* yn ol orchymmyn a Siaml Christ a'r Apostolion.

Yr ymddadl a'r Ymryson hwn ynghylch y Seremoniau a ddechreuodd gyntaf rhwng Mr. *John Hooper* a Mr. *Nicolas Ridley* yn y flwyddyn un mil pum cant a deg a deugain, yn y bedwaredd flwyddyn o deyrnasiad *Edward VI.*

Mr. *Ridley* oedd yn escob [y pryd hwnnw] yn *Llundain*. Mr. *Hooper* oedd wr dyscedig jawm ac yn bregethwr rhagorol; ac o herwydd hynny y Brenin oedd yn ewyllysio ei wneuthur ef yn escob yng *Nghaer-Leym*. Mr. *Hooper*, oedd yn fodlon i gymmeryd yr *Esgobaeth*, eithr yr ydoedd yn cashau y Seremoniau oedd yn arfer wrth ordeinio yr *Escobion*, a'r trawsiad yr oeddent yn i wisco. Ond Mr. *Ridley* ac eraill o'r *Escobion* ni fynnent ordeinio mo hono heb y Seremoniau hynny. Y Brenin pan glywodd y peth a ddanfonodd at yr *Escobion* i orchymmyn iddynt ordeinio Mr. *Hooper* fel yr oedd efe ei hun yn ewyllysio. Eithr hyn nis tycciodd, canys hwynt hwy a aethant ymmlaen nid yn unig i'w gynmell a'i gyngori trwy *Resymmau*, ond hefyd i fwgwith ei gospi yn clwerw jawm oni chymmeri ei ordeinio trwy'r Seremoni's. Ac felly yn gynta peth se waharddwyd i bregethu, a bu ddistaw dros flwyddyn. Yr oeddent

oeddent yn pwrcatu [os e'e nid-ufuddhae] ei gospi ef etto yn clwerrwach. Eithr, o'r diwedd, darfu i Mr. Hooper ymddarostwng yn erbyn ei cwyllys i gymmeryd ei ordeinio yn y modd y mynnent hwy eu hunain. Ac am y Trwsiad Eicob [sef y Yscarlet, y Lllain main a'r Cap pedwar ongl &c.] hwy a ymfodlonasant iddo e'u gwisco yn unig unwaith yn gyhoeddus.

Ei wrthnebwyr pennaf ef, yn yr achos yma, ydoedd Ridley: Efe yn benna un a barodd i Mr. Hooper, gael ei drin yn y cyfryw fodd. Eithr ynghylch pum mlynedd a'r ol hyn, pan ddaeth y Frenhines Mary [y Baptistes] i deyrnasu, hwy a gawsant eill dau [sef Ridley a Hooper] e'u gosod i farwolaeth, trwy gael e'u llosgi yn tân, a'm e'u Crefydd. Y pryd hwnnw, ychydig cyn e'u marwolaeth pan oeddent etto yn y Carchar, [Hooper oedd yng Harchar yn Llundain, a Ridley yn Rhyd-Tchen.] darfu i Ridley scrifennu at Mr. Hooper yn garedig ac yn otyngedig iwn. Ac yn ei Lythyr y mae y cyfryw ymadroddion a'r rhain. *We do thoroughly agree and wholly consent together in those things which are the Grounds and Substantial Points of our Religion, Against the which the World so furiously rageth in these our days; howsoever in time past in certain By matters and Circumstances of Religion your Wisdome and my Simplicity [I grant] hath a little jarred. each of us following the Abundance of his own sense and Judgement. Now, I say, be you assur'd, that even with my whole heart [God is my witness] in the Bow-*

els of Christ I love you in truth. Hynny yw,
Yr ydym ni ein dau yn cyttuno yn gwbl
ac yn hollaw! yn y pethau mwya, fel yn
yr holl bynciau ac fydd yn cynnwys swm
a sylwedd ein Crefydd ni; er bod unwaith
ryw Ynrafel rhingom ynghylch pethau by-
chain ac amgylchiadol; eithr y pryd hynny,
darfu i'ch Doethineb chwi a'm Gwendid in-
neu ymddangos [yr wyf yn cyfaddef.] Ond
yn awr, bydded hyspys i chwi fy mod i fel
y mae Duw yn Dyst o'm calon yn ymyse-
aroedd Christ, yn eich caru yn y Gwmon-
edd.

Fel hyn y dechreuodd yr Anghydfod gyn-
taf rhwng y Protestantaidd yn y deyrnas yma,
ac fel hyn y dywedai yr Escob Ridley yn
awr oblegit yr Anghyttundeb a fuase rhwng-
tho ef a'i frawd Hooper o'r blaen ynghylch
y Seremonï's. Hwy a gawsant eill dau, fely
crybwyllwyd eu bwrw i farwolaeth, megis
ac y cafodd llawer eraill pan ddaeth y Fren-
hines Mary i. deyrnasu, fel y bydd i ni
ddangos yn swy nerthuol yn yr hyn a gan-
lyn. Eithr tra parhaodd teyrnasiad y brenin
hwn, Edward VI, y Refformasion a gâdd ei
ddwyn ymlaen. Ond yr ydoedd yn Rhw-
ystr nid bychan, fod y Refformers neu'r Di-
wygwyr e'u hun yn ymryson fel hyn yng-
hylch pethau bychain a distadl.

Hab law Ridley yr oedd amryw eraill, a
gyfifid yn wyr dyscedig yn yr amser hynny,
yn sefyll i synu dros y Seremonïau. Ac o'r
tu atall, yr oedd amryw wyr hynod a dys-
cedig o'r un farn a Mr. Hooper, yn erbyn y
Seremonï's.

Seremoni's megis Mr. John Rogers, Mr. Philp-
ots, Mr. Toms a'r enwog Mr. Bradford, Doct-
or Rowland Taylor, Peter Martyr, Martin Bucer,
a llawer eraill. Mr. Bucer, gŵr o Germany
ydoedd, ac o ran ei synwyr a'i Ddysc se
gyfrifed yn un o'r rhai penna yn Ewrop. Ei-
gobion Lloegr a olynasant ei farn ef oblegid
y *Common Prayer* a'r Seremoni's. Ei farn ef
ydoedd, Fod y Diwygiad yn amherffraith ac y
dyle y *Common-Prayer*, a'r Ddyscyblaeth Eg-
lwysig ynghymru. a Lloegr gael eu dawygio
etto ymmbhellach. Mr. Bucer hefyd a scri-
fennodd Llyfr i'r un pwrpas, yr hwn a ddar-
fu iddo gyflwyno mewn ffordd o Anrheg i'r
Brenin [Edward VI. Y Brenin pan ddarlle-
odd y Llyfr, oedd yn sodlon i ddilyn yr
Hyfforddiadau a'r Cynghorion oedd ynddo:
a darfu iddo ef [sef y Brenin] ofod i
lawr mewn ysgrifen a'i law ei hun y modd
yr oedd efe yn arfaethu dwyn ym mlaen y
Diwygiad i benfffeithrwydd. Yr ysgrifennad-
au hyn fydd i'w gweled etto, ac y maent
yn dangos fod y brenin yn bwriadu pe ca-
wfa'i amser buro'r *Gresydd* *Protestanaidd* oddi-
wrth holl Lefein Eglwys *Rufain*. Yn enwe-
digol, ei fod yn pwrpasu gosod i fynu Ddis-
cyblaeth fwy ffrict a manawl yn y Deyrnas
i gadw allan ddynion llygredig anfycheddol
rhag dyfod i Fwrdd yr Arglwydd fel yr o-
ddent o'r blaen ac y maent hyd y dydd
hwn. Eithr efe ni bu fyw i ddwyn i ben
y pethau a arfaethasai, Canys a'r fyr amser
a'r ol hynny se a fu farw. Ac a'r ei far-
wolaeth ef, y Refformation nid aeth ym

hellach; Canys megis ac y gadawodd efe, felly y darfu i bethau sefyll a pharhau hyd heddyw, [oddieithr rhyw gyfnewidiad a wnaed mewn rhai pethau bychain ind haeddant e'u crybwyll. Ac felly yr ymrafel yng hylch matterion crefydd, a ddechreuodd yn ei Deyrnasiad ef, nis galiwyd etto mo'i goftegu. Yn y cyfamsfer, ein dyledswydd yw, cydnabod mawr Drugaredd a ffafwr y Goruchaf tuac at ein gwlad, ddarfod iddo gyfodi un i ddwyn ym mlaen Ddiwygiad crefydd i'r mesur ac y daeth. A diammau yw, tra parhao y wir grefydd ym mrydain y gwneir coff hâd barchedig o *Edward VI.* Yr hwn a wnaeth fawr wasanaeth i'w Genhedlaeth yn ythydg o amser; Canys ni theyrnasodd ond *Chwe blynedd a phum mis.* Bu farw yn y flwyddyn un mil pum cant a thair ar ddeg a dengain,

YN nefaf at *Edward VI* ei Chwaer *Mary* a osodwyd i eistedd a'r Deyrn-gadair Lloegr, Merch ydoedd i *Harry* yr VIII o'i *Wraig Catherin*, yr hon a fwriasei ymaith trwy Yscar. [megis y dangosaffom o'r blaen.] Ni buatei Dywyflog eirioed yn yr Ynys yma yn fwy e'i Zet dros y grefydd babaidd na'r Frenhines hon. Hi a addawsei wrth gael ei choroni, roddi Rhydd-did i'r grefydd Brotestanaidd; yr hon Addewid nis cadwodd yn y mesur lleiaf. Eithr yr oedd y Protestaniaid etto heb ddysgu pa fodd yr oedd iddynt addelio a thywyflogion Pabaidd.

Hi a ofododd i synu Babyddiaeth o newydd meg's y buase o'r blaen, ac a adferodd Bwer y Pâb yn y wlad yr hwn a fwriase ei thâl ynaith. Hi a gawsei ei dwyn i synu yn y grefydd babaid i o'i mebyd, ac o ran ei Zel a'i Ytlyfngiwydd i ddeilio ac i gynnâl i synu Gwelfgrefydd ac Eulunaddoliaeth Eglwys *Rafael* nid oedd mo'i chystfelyb. Ac meg'i yr oeddyd (yn gymmwys ddigon) yn cyfelybu *Edward VI*, i *Josiah* brenin *Juda*; felly y geillid yn berthnatol iawn gyfelybu hon i *Fezebel* Gwraig *Ahab*.

Y peth cyntaf a wnaeth y frenhines *Mary* yma a'r ol dyfod o honi i'r Goron ydoedd, Rhoddi allan waharddiad cyffredinol i'r Pregethwyr Protestanaidd trwy'r holl deyrnas, na phregethant mwyach; a rhoddi Cennad a Rhydd-did i'r offeiriaid pabaidd i bregethu lle mynnent. Yn nefaf, fe wnaed Cyfreithiau trwy'r Parliament i ddiddymmu y cyfreithiau a wnaethafid yn Nheyrnasiad *Edward VI*, mewn ffafir i'r grefydd Brotestanaidd. Cyfreithiau eraill a wnaed yn awr i ofod i synu yr Addoliad pabaidd. Eithr ni safwyd yma chwaith, ond aethant ymmbellach i wneuthur cyfreithiau i lwyr ddifetha a distrywio yr *Hereticiad* (Canys felly y galwant hiwy y Protestaniaid) allan o'r wlad. Yr oedd Gyfraith neu statute wedi cael ei gwneuthur yn amser *Harry IV* yn y flwyddyn un mil pedwar cant a naw, yr hon a elwid y statute *ex officio*. Tenor neu swm y Gyfraith hon oedd fel hyn. Cynnifer ac oeddid yn ddisgwyl en bod yn dala dim o Opiniwnau yngwrthwyneb i'r grefydd

fydd Babaid, yr oedd gan yr Esgobion Bwr i beri i'r cyfryw rai ymddangos o'n blaen hwynt hwy i ateb i'r cyfryw Gwestiwnau ac a ofynnid iddynt. Ac os digwydd i'r Dynion hynny trwy eu Hattiebion ddangos e'u bod yn gwro oaddwrth y grefydd Babaid, yno yr oedd gan yr Esgobion Bwr ymmbell ach. i beri i Shirif y shir neu Fagor y dref ddysod i gynnorthwyo, tuac at basio barn a'r dynion hyn. Ac felly, wedi darfod eu holi etto yn fanylach, hwy a gaent e'u declario yn Hereticiaid; a'r Esgobion a'u rhoddent i fynu i'r Mayor neu'r Sheriff i'w gosod i farwolaeth.

Pan ddaeth y Frenhines Mary i deyrnasu y Gyfraith hon a gysgaf dros rai blynyddoedd, sef er y bedwaredd flwyddyn a'r bugain o deyrnasiad Harry yr VIII. Eithr y pryd hyn, sef yn yr ail flwyddyn o deyrnasiad Mary, hi a adnewiddwyd drachefn. Cyfraith llyn a gwaedllyd ydoedd; ac yn ebrwydd hi a osodwyd a'r waith.

Yn gyntaf peth fe gymmerwyd yn llaw y Blaenoriaid o'r grefydd Brotestanaidd, sef y Pregethwyr a'r gwyr dyscedig; megis Doctor Cranmer, Dr. Ridley, Mr. Hooper, Mr. Rogers, Mr. Bradfford a'r cyfryw. Y rhai cyntaf a gadd e'u bwrw i'r tân oedd Mr. Rogers, a Mr. Hooper yr hwn a ragddywed se ei farwolaeth chwe blynedd o'r blaen Mr. Rogers a loscwyd yn Llun-dain, a Mr. Hooper yng baer Lorn (lle buasse dros amryw flynyddoedd yn llaw

Yn nechren teyrnasiad Edward'r VI Mr. Hooper oedd'n Switzerland. Ac se ddywedodd wrth Mr. Balinger par-furio

furio yn y weindogaeth. 'r oedd yn ymadel
Ychydig a'i ôl hyn, cafodd y cae glywed rym
Mr. Ridley, a Mr. Latimer amser gaffael o
e'u gosod i farwolaeth yn hono fe ei losci'n
Rhyd Ychen, Dr. Fferar tân am ei greidd.
yng Haer fgrddin, a llawer
eraill trwy'r Deyrnas.

Doctor Cranmer a fwrwyd i Fox Margrol
Garchar yn Rhyd-Ychen. Dar-
fu iddo fe unwaith, trwy hudoliaeth yr Of-
eiriad pabaidd, ofod ei law wrth ysgrifen yn
cynnwys ymwrthodiad a llwyr ymwadiad o'i
grefydd. Hyn a fu yn Achlysur o Orfoledd
mawr i'r Papistiaid, ac o dristwch i'r Prot-
estaniaid. Eithr Duw a fu Drugarog tuag
atto; Canys fe adferwyd drachefn, ac a wn-
aeth Gyffes gyhoeddus o'i Edifeirwch gyda
thristwch ac wylofain mawr jaw'n; gan ddy-
wedwyd, iddo ofod ei law wrth Ysgrifen i
wadu'r Gwirionedd yn erbyn ei Gydwybod.
Tra amwg ydoedd i bawbpa mor ddirfawr
yr oedd wedi ymddigio wrtho ei hun a'm y
peth a wnaethei. Nis galle lai na dangos ei
lid tuag at y Llaw a fuafse yn offerynol i
wneuthur y mawr ddrwg
Tr hwn fydd'n ty- hwnnw: Canys yr oedd
bied ei fod yn sefyll yn ymroi pan ele i'r tân
edryched na fyrbio y cae hi losci yn gynta
i Cor. 10. 12. un o'i holl aelodau. A phan
ddaeth yr amser iddo ddi-
odde, wedi ei rwymo wrth y Post, ac enn-
yn y tân o'i amgylch pan ddaeth y tan o
fewn cytraedd iddo, estynnodd allan ei fraich
ddehau ac a'i daliodd yn y fflam; gan fyn-
ych

ych ddywedyd iei hyn: O law ddrwg anheil-
lung! Y llaw anheilung yma! Eithr ni bu
neppell hyd oni ddarfu i'r Tanliwyth yflu i
fynu ei holl gorph. Fel hyn y darfu i'r
Merthyr enwog *Thomas Cranmer*, yn y diwedd,
megis felio a'i waed y grefydd dros yr hon
y buase yn Ddadleuwr mor fynod yn amser
ei fywyd.

Y Papistiaid wedi gwneuthur y dihenydd
hyn o'r Pregeth-wyr, a aethant yn nefaf i
gymmeryd yn llaw y cyffredin-bobl: a'r ôl
difetha'r bugeiliaid, ymosodant i wneuthur
anrhaith ymmyfc y Praid. Ac felly, dyfal
chwilio a wnaethant a'm y Protestaniaid tr-
wy yr holl deyrnas: a chynnifer ac a gaent,
hwy a gipiud ac a ddygid o flaen yr Esgo-
bion a Swydd ddogion craill i'w holi; a'r
sawl a barhaent yn wrol yn e'u Cyffes o'r
Gwirionedd, fe roddid barn arnynt ac a'u
bwrid i'r tân.

Tost ac gchryslon oedd y Difrawd a wn-
aed ymmyfc pobl Dduw yn yr Ynys hon
yr amser hwnnw, Hwy a loscid o fesur pump
a chwech, i'e weithiau Naw neu Ddêz yn yr
tin tân. Y modd yr oeddyd yn e'u trin, yd-
oedd fel hyn.

Cymmerent bôst neu Drawst bren mawr a
gosodent ef i fynu mewn rhyw le anlwg:
ac yno y sawl a fydde i ddiodde a gymme-
ryd ac a'u rhwymyd with y Post hwnnw.
Wedi hynny, cludent ynghyd Garneddau ma-
wrion o fych goed o'u hamgylch, ac a'u go-
odent a'r dân: ac felly mewn ychydig ennyd
fy cwbl oll a drôyd yn lludw.

Fel hyn y darta i lawer cant o eneidiau gwerthfawr gan Dduw eiscyn i'r Nef mewn ffrimm-dân yn y dyddiau hynny; ac ni chafwyd dertyn o'r Lloisfeudd hyn hyd oni ddarfu i'r Goruchaf yn ei drugaredd weled bod yn dda ystoppio anadl y frenhines waedlyd hon. Chwerwder a chreulondeb ei Theyrnasiad a barodd iddo ymddangos yn hir e'r na bu ond byrr; Canys Duw a'i tarawodd fel y bu hi farw, wedi teyrnasu o honi bum mlynedd a phedwar mis. Hi a briodase *Philip Brenin Spain* lle y mae *Cwrt'r Inquisition* i boeni y Protestaniaid; ac am hynny yr ydoedd efe yn ddigon parod i gynnorthwyo ac i ddwyn ymmlaen y cyffelyb waith gwaedlyd yn Lloegr hefyd.

Ei Heinioes a'i Theyrnasiad a derynasant yn y flwyddyn *un mil pum cant a dau naw a dengain*.

WEdi myned o'r frenhines *Mary* i'w lle ei hun e'i chwaer *Elizabeth*, a etifeddodd y Goron, yr hon oedd y trydydd o blant *Harry* yr VIII, a'r diwaethaf o Hiliogaeth *Owen* ap *Iudur* ac o Waedoliaeth y Cymru a deyrnasodd a'r Loegr. *Elizabeth* merch ydoedd o'r eilfed wraig i'w thad [sef *Anne Bulain*.] a hi a gawse ei haddysgu yn y grefydd Brotestanaidd o'i mebyd i fynu; ac nid oedd lai ei Gelyniaeth hi yn erbyn y grefydd Babaid nac ydoedd *Carlod* a *Zêl* e'i chwaer *Mary* tuag âtti: Ac a'm hynny, fel yr oedd y tro hwn yn y Deyrnas megis yn fywyd o feirw i'r Protestaniaid; felly o'r tu arall

arall, nid allai yr offeidiad pabaidd lai nac edrych yn athrist; Ac nid heb achos; Canys y pryd hynny yn ddilys y rhoddwyd *Clwyf marwol* i Bwer ac Awdurdod y pab yn yr Ynys hon; fel ac nad allodd efe. na holl Ddichellion pyrth uffern ofod i fyau y grefydd Babaid drachefn yn y Deyrnas yma o'r amser hwnnw hyd y dydd heddyw.

Y Frenhines *Elizabeth* a deyrnasodd bedair blynedd a deugain yn llwyddiannus iawn; fel ac y mae hi yn cael ei chyfri ymmyso y Tywysogion a'r Rheolwyr mwya ardderchog a godidog ac y fu enoed yn gwisgo'r goron yn Lloegr. Eithr yn gymmaint ac iddi ymwrthod ac Eglwys Rufain, y Pab a ofododd a'r waith ei holl gyfrwyddra, ac a arferodd bob rhyw foddion ac a alle ddychymmig tuac at ei difetha. Darfu iddo ei hescymuno megis Heretic (yn ôl yr arfer,) mynych y cymhellodd ddymion gwaedllyd i'w lladd trwy siadwriaeth y rhai a wnaethant lawer cynnig a'r gyflawni'r peth; ond yn oestadol yn ddidyeiant. A'm hynny fe amcanodd ei distrywio trwy ffordd arall fwy effertiol ac ofnadwy, Canys anfonodd allan wahoddiad cyhoeddus cyffredinol trwy'r holl Wledydd pabaidd i roddi Cyd-gynghorthwy tuac at ddistrywio Brenhines Lloegr (yr *Heretic*) ac i gymmeryd ei Theyrnas oddiwrthi.

Yr unig rai a ufoddhasant i'r Arch hon oedd y *Spaniards*. Hwytnt hwy a wnaethant Baratoad mawr iawn o wyr a llongau i gymmeryd meddiant o Rodd y Pab, (canys yr oedd y Pab yn awr wedi rhoddi Lloegr i bwy

hwy bynnag a allent ei gorchfygu.) Ac felly y *Spaniards*, wedi darfod o honynt orffennu y cwbl ac oedd berthnasol ac anghenrheidiol i'r cyfryw Beth, a ofodasant allan gyda *Benedith* a gweddi'r *Pâb* a'm eu llwyddiant. Ei thr hwy a gyfarfuwyd a'r y ffordd gan longau y frenhines *Elizabeth*: ac yn lle gorchfygu a meddiannu teyrnas *Loegr*, a hwy a gawfant y fath ffynl ac nad ersuwyd yn hir (ac nad anghofir fyth) mo honi yn *Spain*. Canys o'u holl Longau ni ddychwelodd ond ychydig nifer, a'r rheini yn ddrylliedig adref. Yn y cyffelyb fodd y darfu i'r *Aflwydd* gyd ganlyn holl gynilwynion y *Pâb* yn erbyn *Lloegr* trwy holl deyrnasiad y frenhines hon! Ac ei bod o *Eglwys Rufein* o'r amseroedd hynny hyd yr awr hon yn gyflon iawn yn dyfeisio ac yn llunio dwfn-ddichellion tuag at adferu y grefydd babaid drachefn yn ein gwlad; etto hyd yn hyn trwy drugaredd y *Goruchaf*, nis gallasant ddwyn i ben eu *Flamcanion*.

Y Dywyfoges hon *Elizabeth* oedd; fel y dywedasant uchod, wedi cael ei haddysgu yngwyddorion y grefydd *Protestanaidd* ieuengedig. Y *Pâb* a'i grefydd eulun addolgar ef, hi yn oestadol a'u ffeiddie. Ac felly parod ydoedd i ffafro y *Refformasion* a'r *Diwygiad* yr hwn a ddechreuwyd yn amser ei tîad, ac a ddugafid ymmlaen yn Nheyrnasiad ei brawd *Edward y VI.* A'm hynny hi a ymosododd yn wrol i ddad-wneuthur y pethau a wnaethe ei chwact *Marg*; ac i droi *Stat*

Stat crefydd yn y Deyrnas i'r un wedd a'r ddull ac y buase yn amser ei Brawd.

Yn gyntaf, gan hynny; darfu rddi fwrw i lawr bywer ac Awdurdod y Pâb Yn nesaf, parodd i'r *Common prayer* neu'r Ffurf weddian gael eu troi i'r Saesonaeg a'r Gymraeg drachefn. Rhoddodd Rydd did ac Annogaeth i'r pregethwyr Protestanaidd

i bregethu a dyfio yn gyhoeddus. A'r offeiriad pabaid a drowyd allan ac a oftegwyd. Yr yferythyr hesydd yn ol ei gorchymyn hi. a drowyd i'r jath gyffredin. Ac fel y byddo i ni gynnwys y cwbl oll mewn ychydig. eiriau. hi a ddygodd y Ddiwygiad i'r un mann [agos] ac yr ydoedd a'r farwol-aeth Edward y Chweched.

Yn yr Ewledigaeth yn Abey-nahad Mary amryw o'r Protestaniaid a ddiangasant i wledydd pell. Eithr dychmelasant drachefn pan ddaeth Elizabeth i deyrnaju.

Ac fel hyn darfu i ni ddangos yn gywir ac yn eglur, Ymmba fodd, a thrwy ba offerynnau y dechreuwyd ac y dygwyd ymmlaen y Refformasion neu Ddiwygiad Crefydd yn y Deyrnas hon.

Eithr mae'n gynnwys ddal fulw o honom, pa wahaniaeth ydoedd rhwng y ddau hyn o ran e'u Hagwedd a'u tymmer mewn perthynas i'r Refformasion. (sef Edward y VI a'r frenhines Elizabeth)

Edward y VI with farw oedd yn barnu fod y Refformasion etto yn amherffaith: Ond Barn y Frenhines Elizabeth oedd ei fod mor berffaith ac oedd ddymmunol. Edward y VI oedd

oedd yn bwriadu pe cawiai amser i ddwyn y Refformasion ymmlaen i ychwaneg o berffeithrwydd: eithr y Frenhines *Elizabeth* oedd hwysfrydig i ddyfod a'r Refformasion i'r man ac y gadawsei ei brawd o'r blaen. *Edward* y VI, oedd yn hytrach yn myned o flaen y gwyr dyscedig a'r pregethwyr Protestanaidd yn y Refformasion: ond ei chwaer y frenhines *Elizabeth*, ni chaniattae iddynt ddwyn y Diwygiad neu'r Refformasion ymmlaen mor belled ac yr ewyllysient.

Y Frenhines *Elizabeth* ydoedd [megis y crybwyllwyd] o'i chalon yn casau y *Pab*. Ac felly darfu iddi lwyr ddiddymmu ei Bwcer ai Awdurdod ef yn y deyrnas, gan ddirmygu a ffeiddio y cyfryw *lau*. Ac am y gresydd *Babaidd* yr ydoedd yn gyflawn ewyllysgar i'w bwrw ymaith. Hynny yw, *yr* oedd hi yn gwbl fodlon i osod beibio yr *Eulnaddoliceith* a'r pethau mwy ffeidd y mae'r gresydd *Babaidd* yn i gynnwys. Eithr nid ydoedd chwaith yn gweled yn gymmwys nac yn addas gwbl ymadel a'r holl Ddefodau a'r Seremonïau a arferir yn Eglwys *Rufain*; canys tebyg yr oedd y bydde yr *Addoliad* yn rhy-noeth a syml oni chedwid rhai o honynt. A'm hynny, ei barn ai *Hopiniwn* hi ydoedd, Y dylid cadw cynnifer o'r Seremonïau *Pabaidd* ac oeddent berthnasol megis i harddu cresydd, e'r bod yr *Ysctrythur* yn gwbl ddi-flaw o'u plegid, ac er nad arferyd mo honynt yn amser yr *Apostolion* [pan oedd y gresydd buraf] nac amryw o flynyddoedd a'r ol e'u *Hymadawiad*, M Felly

Felly gan hyuny, yn gymmaint a bod ei ferch tuac at y Seremoni's mor fawr, a bod y Pwer hefyd yn ei llaw ei hun, hi a barodd gadw a settlo yr amryw Seremoniau fydd yn cael e'u harferyd yn awr yn yr *Addoliad* yn y Deyrnas hon; Canys megis y darfu iddi hi sefydlu a settlo y Seremoniau a'r Addoliad y pryd hwnnw. felly y maent yn sefyll hyd y dydd heddyw.

Y rhan fwyaf o'r gwyr dyscedig a'r Pregelhwyr Protestanaidd oeddynt yn chwennych ac yn ewyllysio bwrw ymaith y Seremonis. Eithr hi (y frenhines *Elizabeth*) nis ymadaewe mwy nac a'i choron ac un o honynt: i'e caswyd mawr boen cyn cael caniattaad ganthi i fwrw y *Delwan* allan o'r Llanuoedd. Canys er nas mynne chwaith roddi yr un barch iddynt a'r Papistiaid: etto cyfri yr ydoedd y bydde iddynt fod yn Harddweh, ac yn rhyw fath o Gynhorthwy hefyd i'r Addolwyr.

Ac felly yn gymmaint ac mai yn ei Phwer hi yr ydoedd gwneuthur yr Esgobion, hi a ddewisodd y cyfryw rai i fod yn Esgobion ac a safent i fynu yn wrol dros y Seremoniau. Ac o herwydd i'w Theyrnasiad hi barhau yn hir (sef uchod ar ddeugain mlynedd) hi a gafodd gyflawn odfa i ofod y cyfryw rai mewn Urddau ac yn y Llanuoedd trwy yr holl Deyrnas ac oeddent o'r un farn a hi ei hun mewn perthynas i'r Seremoni's. Ac yn y modd hwn y Seremoniau a sicrhawyd ac a settlwyd.

A'r hyn, y rhai oeddent yn anfodlon i'r Seremoni's pan wellant fod y frenhines a'i hofeiriaid hi yn ymroi mor anhydyn i gadw ac i gynnal i fynu y Seremoniau a'r Defodau pabaidd yma, hwynt hwy a ymddidolasant i wafancuthu Duw yn neilltuol yn ol Rheol yr Ysgrithur yn unig. Eithr nid darfu iddynt ymneilltuo yn y môd hwn hyd oni adnabuant nad oedd obaith yr ymadewe y Frenhines ag un o'r Seremoni's. Ond y frenhines *Elizabeth* oedd gwbl anfodlon iddynt, a darfu iddi hi a'i hofeiriaid e'u casau, i'e a'u herlyd hefyd gan e'u difenwi a'u diwyo a'u carcharu. Fel hyn y gwnaeth hi trwy yr holl amser y bu'n rheoli; eithr yn swy tuac at ddiwedd e'i Theyrnasiad.

Y rhai a ymneilltuasant gan ymwrthod a'r Seremoni's [fel y crybwyllwyd] a elwid y pryd hynny. *Puritans*; megis y mac e'u Canlynwyr [fel yr rhai fydd yn ymwrthod a'r Seremoni's yn awr] yn myned dan enw *Dissenters, Presbyterians, Independants*.

YR Anghydfod ynghylch y Seremoniau a ddechreuodd fel y dangoswyd uchod yn Nheyrnasiad *Edward y VI.* Eithr *Edward y VI.* megis y crybwyllasom oedd yn bwriadu ac yn darparu (pe buale ei amser yn Caniattau) fwrw ymaith y Seremoni's a gwneuthur Diwygiad mwy hollawl yn ôl Rheol yr Ysgrithur. O d y Frenhines *Elizabeth* pan dddech hi i reoli a droawdd y Daff i'r tur arall: Canys ni's ymadawei hi mewn dim modd a'r Seremoniau; a darfu iddi ofod y

cyfryw rai mewn Pwll ac Awdurdod trwy yr holl deyrnas ac oeddent yn haffi y Seremoni's, a'r rhai nid oeddent yn e'u haffi a ddarostyngwyd ac a ddansangwyd.

Ac fel hyn dangosafom yr Achlysur a barodd yr *Ymwahanlad* a'r *Anghytundeb* fydd rhwng y Protestaniaid yn yr Ynys hon. Yr hwn *Anghytundeb* fydd megis yrydym yn gweled yn parhau ac yn aros byd hddyw.

Y Frenhines Elizabeth, wedi teyrnasu o boni be-dair blynedd a deugain, a fu farw yn y flwyddyn un mil Chwec'h chant a dwy.

YN nesaf daeth *James I.* i deyrnasu. Nais fab Nith ydoedd i'r *Frenhines Elizabeth*. Fe fuafle o'r blaen yn Frenin a'r *Scotland* yn unig; ac yntho ef gyntaf yr unwyd *Lloegr* a *Scotland* i fod yn un Deyrnas. Y Brenin hwn cyn gynted ac y daeth i deyrnasu a'r *Loegr* a ddywedodd yn gyhoeddus, yr erlidiet eise y *Puritans* allan o'r deyrnas oni bydde iddynt ymfodloni i arferyd y *Seremoni's*. Ac yn hynny fe-fu'n gywir i'w air, Canys parodd i amryw gannoedd o'r *Puritanod* ymadel a'r wlad a myned i *America*. Hiliogaeth yr rhain sy'n awr yn preswyllo yn *New-England* neu *Loegr-Negydd*; a'r *Plantafion* penna ydynt ac sydd yn perthyn i *Loegr*. O ran e'u *Dyscwyblaeth* Eglwyfig hwy a gyfrifir yn *Independants*.

Y Brenin yma (*James I.*) a fu farw yn y flwyddyn un mil chwech chant a phump a'r hugain, wedi iddo deyrnasu a'r Loegr a Scotland dair blynedd a'r hugain. Ei Zêl mewn crefydd nid oedd ond Clauar jaw'n; Canys fe ddywedodd, yr a'e efe hanner y ffordd yn emyllysgar i gyfarfod *Eglwys Rufain*, a chaniattaodd i'w fâb *Charles* briodi rhyw fath o *Fezebel*, sef *Papisties* greulon merch brenin *Efrainc*.

Pan fu farw *James I.*, ei fâb *Charles* a goronwyd dan Enw *Charles I.* Ar ydys yn tebyg fod y Brenin hwn yn ŵr o Dymmer weddol o'i ran ei hun; eithr yn gymmaint ac iddo briodi merch Brenin *Efrainc* (*Papisties* waedlyd) nid yw ryfedd os oedd ei Deyrnasiad ef yn anhyweth ac yn greulon. Ac yn ddiau darfu iddo wneuthur llawer o bethau ni weidiol jaw'n i Grefydd ac i'r wladwriaeth. Canys rhoddodd sawr Rydd-did i'r *Papistiaid*, a'r *Arminians* i wascaru e'u Hathrawiaeth trwy'r holl Cynlynwyr yr deyrnas, ac ni feiddiei neb sef *Heretic* *Facobs* rifennu na dispywto yn e'u *san Harmin*, herbyn. Parodd hefyd na bydde i neb lyfasu Pregethu a'r un diwrnod-gwaith trwy'r holl flwyddyn. Ymmhellach, darfu iddo ddanfon ei Orchymmyn yn scrifonedig trwy yr holl Deyrnas i ganiattau i'r bobl jesaingc fyned i chwareu a dawnio a'r brydnawnau'r Sabbothau wedi gwrando o'honynt y Bregeth yn y boreu, Canys nid oedd gyfreithlon bregethu a'r y Sabboth oddi-eithr yn unig y boreu; a'r offeiriaid oedd-

ent yn rhwymedig bob un yn ei Eglwys blwyf i ddarllen yr Ysgriflen honno oddiwrth y brenin.

Heb law hyn oll, darfu i'r brenin hwn (*Charles I*) fyned i godi arian, fel y gwele fe'n dda, a'r y deyrnas mewn ffordd o Drecht heb gyfraith trwy *Act* o Parliament; a hyn a roddodd Achlysur i'r hir Ryfel a dorrododd allan rhyngtho ef a'r Parliament.

Wedi dechreu y Rhyfel yma, darfu i'r brenin ddanfon Llythyr at y Gwyddelod pabaid i'r *Iwerddon* i geisio e'u Cymmorth yn erbyn y Parliament. Y llythyr hwn a scriffemodd naill ai'r Brenin ei hun neu ei wr-aig, fel y Frenhines yn ei enw ef; mae'n siccr mai un o honynt a'i gwnaeth: a gosodwyd fel y Brenin wrtho, ac a ddanfonwyd at y Papistiaid i'r *Iwerddon* i geisio e'u Cynhorthwy, a gorchmynwyd iddynt yn enwedigol wneuthur y Protestani-

Yn y werddon y mae llawer o Brotestantiaid yn byw yn Gymmyf a'r Papistiaid. aid yno yn siccr (*make sure of the Protestants.*) Ac felly yn ddiau y darfu iddynt e'u gwneuthur yn siccr ddi-gon; Canys hwy a syrthia-

sant arnynt yn ddisymm-wth, ac a laddasant o honynt ddau can mil. Y Lladfa hon a wnaed yn y flwyddyn *un mil chwech chant ac un a dengain*. Y pethau hyn oll ydynt wir ddiammau megis y mae pawb ac sy gydnabyddus a Hanes yr amseroedd hynny yn gwybod. Eithr y Rhyfel rhwng y Brenin a'r Parliament aeth ymmlaen; ac yn y diwedd y Brenin a orchfygwyd, ac a olo-

dwyd

dwyd i farwolaeth gan *Oliver Cromwel* yn y flwyddyn un mil chwech chant ac wyth a deugain.

AR ol marwolaeth *Charles I*, bu'r deyrnas dan Reolaeth y Parliament ac *Oliver Cromwel* a'i fâb *Richard* dros ddeu ddeng mlynedd.

Wedi hynny *Charles II*, Mab *Charles I*, a ddaeth i deyrnasu. Y Brenin hwn yr un wedd a'i Hynafiaid a fuasent yn teyrnasu o'i flaen ef a erlidiodd y rhai oeddent yn ymwrthod a'r Seremonï's yn greulon iawn, gan wneuthur cyfreithiau chwerwon yn e'u herbyn. Drwg fuchedd a phob math o aiffendid oeddent yn rhygyl iawn trwy'r holl wlad tra parhaodd ei Deyrnasiad ef. Bu farw yn y flwyddyn un mil chwe chant pedwar ugain a phedair, wedi teyrnasu o hono bedair blynedd ar hugain.

YN nefaf at *Charles II*, ei frawd *James* a wnaed yn frenin, dan enw *James II*, Papist amlwg cyhoeddus ydoedd hwn; ac seymosododd yn ebrwydd i ofod i synu y grefydd Badaidd yn y deyrnas. Eithr y *Prince of Orange*, sef y Brenin *William* a ddaeth mewn pryd ag Ymddislynfa i ni rhag y Dymhestl ddinistrol oedd yn bwgwth ein gwlad yr amser hwnnw. Canys y brenin *James* a fwrwyd ymaith; a'r Brenin *William* a ddewiswyd i deyrnasu, yn e'i le ef, yn y flwyddyn un mil chwech chant pedwar ugain ac wyth.

253 1801 153

PAn ddaeth y Brenin *William* i deyrnasu, cafodd y *Dissenters* (sef y *Presbyterians* a'r *Independants*, Canlynwyr yr hên *Buritanod*, y rhai ydynt yn ymwrthod a'r Seremonï's; cawsant hwy meddar) Rydd did i addoli yn neilltuol heb y Seremonïau; Canys y Brenin *William* a wnaeth *Gyfraith* i'w handdisffyn rhag y cyfreithiau a *The Act of* wnaethafid o'r blaen yn e'u *Toleration*. herbyn: a'r Rhydd did yma a gawsant yr amser hwnnw, fydd hyd yn hyn yn cael ei chanu iddynt.

Bellach gan hynny, yn gymmaint a bod y Seremonïau a grybwyllwyd yn Achlysur o Anghydfod ac Ymrafel rhwng y Protestaniaid yn y Deyrnas yma o Ddechreuad y Refformasion hyd yr awrhon; ac yn gymmaint a bod Dynion yn gyffredin yn ddiethrol yn y Pethau hyn; se fydd i ni yn y lle nessaf toddi cyfri a Hanes fwy neilltuol o'r Seremonïau yma, gan ddangos pa rai ydynt, a pha amser: a pha fôdd y cawsant e'u Dechreuad.

Y Seremonïau a'r Defodau y mae yr Anghydfod o'u plegit, a'r rhai y mae y *Dissenters* yn ymwrthod a hwynt ydyw y rhai hyn a ganlyn.

I A Rwydd y Groes yn y Bedydd. Y Papiſtaid a arferant yn y Bedydd y cyfryw Seremonï's a'r rhain. 1, Tynnir Llôn y groes dros dalcen a throos ddwyfion yr hwn

a fedyddir. 2 Fe wneir rhyw fath o Dyng-
hediad, sef i dynggedu yr Ysryd drwg a'i
holl Bwer fyned allan o hono 3. Fe ofodir
halen a'r ei enau ef. 4 Fe gyffwrddir ei ffr-
eiau a'i glustiau a phoeryn. 5 Yr offeiriad
a esyd ei law arno i'w fendithio. 6 Fe enn-
einir ei ddwyfron a'i ysgwyddau ag Olew. 7
Fe freidir ei ben ag iraid cyslegredig. 8 Go-
fodir kannwyll-gwyr wedi ei hennyn yn ei
law ef 9 Ei ben a rwymir a Chwl neu fo-
laid wen.

Pan wnaed y Refformasion yn Lloegr, llun
neu arwydd y groes a gadwyd, a hi a gyn-
helir etto. Ni ddangosafom o'r blaen y modd
y darfu i'r Christnogion ddechreu yn gynnar
iawn, sef o ddeutu dau cant o flynyddoedd
a'r ol amser Christ, arferyd llun y groes a'r
amryw achosion. Eithr yr y'm yn darllain,
mai ynghylch y flwyddyn o oed ein Hargl-
wydd *pedwar cant* y dechreuwyd ei harferyd
megis rhan sylweddol o'r Ordinhad o Fed-
ydd; sef ynghylch amser Pâb *Anastasius I.*

II. **Y** *Tadau-Bedydd a'r Mamman Bedydd.* Y
mae Eglwys Loegr yn cyttuno gan
mwyaf a'r *Ail-Fedyddwyr* mewn perthynas i
Fedydd: Canys y mae hi yn dala Fod
yn rhaid i un gredn ac edifarbau cyn *Catechi-*
y bytho ganddo Hwl i Fedydd, ac am
hynny, nas gall plant bychain gael e'u bedyddio
oni bae fod o honynt yn addaw yn gynaf i'w
e'u tadau-bedydd a'u Mamman-Bedydd bydd idd-
ynt gredn ac edifarbau.

Yn yr amſcraedd gynt y Ddefod ydoed fel hyn. Gŵr ac a fac ei hun yn Gredadyn, os digwydde fod iddo gaeth-weision a morwynion Paganaid neu digred; y plant a emd o'r rhain, y meistr a'u cymmere. ac a ymrwyme o flaen y Gwenidog a'r gynnulleidfa y bydde iddo e'u dwyn i fynu yn grefyddol. A'r hyn, yr oeddyd yn barnu y gell- yd e'u bedyddio, Hefyd; Rhieni Duwiol a chrefyddol, os digwydde iddynt farw cyn cael o honynt amſer ac odfa i roddi e'u plant i'w bedyddio; yna eraill a ſafent i fynu ac a ymrwymment a'r eu dwyn i fynu mewn Adnabyddiaeth ac arferyd o Ddyledſwyddau crefydd; ac ſelly hwy a ſedyddid. Eithr yn gyffredinol, y Rhieni e'u hun a roddent eu plant i'w bedyddio; a hwynt-hwy, e'u hun a ymrwymment. [o flaen y Gynulleidfa,] i'w dwyn i fynu a'u maethu yn Addysc ac Athr- awlaeth yr Arglwydd. Eph. 6. 4. Hyn ydoedd arferedig hyd y flwyddyn o Oed Chrïſt ped- war cant: ſef hyd amſer St. Aſſin, megis y mae'n amlwg oddiwrth yr hyn ſydd ſcriſen- nedig yn ei Lyfrau ef. Eithr a'r ol talm o amſer, ſel y cynnyddodd Llygredigaeth yn Eglwys Rufain, y Rhieni a lwyr drowyd he- ibio, a chymerwyd Eſtroniaid yn eu lle. Fe- lly y gwneud yn Lloegr yn amſer Pabyddi- aeth, ac ar y Refformation ni fwriwyd mor ddefod hon heibio.

III. **Y** Bedydd Eſcob Y Bedydd Eſcob [neu y Confirmation,] megis yr arſerir yn awr yn Lloegr, a ordeniwyd gyntaf gan y

Pab Sylvestor yngnylch y flwyd-
dyn tri chant a deg a'r hugain. *Plat. Sabel.*

V. YR amryw wiscoedd hynodol y rhai y
mac yr offeiriaid neu'r Gwyr-eglwyflig
yn rhwymedig i'w gwisco; sef y gunau cole-
au hirion, y cappau pedair-ongl y Sheccedau Tsg-
erlad, y gwisgau gwnnion, a'r cyfryw. Y Gw-
sciadau hyn a ordeiniodd Pab
Stephan o oddeutu'r flwyddyn *Polyd Isodor*
lau cant a thri ugain

V. Y *Disenters* hefyd, gan mwyaf, ydynt
yn anfodlon i'r Agwedd o benlinio
wrth gymmeryd y Sacrament o Swpper yr
Aglwydd. Christ a'i Apostolion a'i cymmer-
allant yn y cyfryw Ddull ac oedd arferol
mewn Gwleddau yn yr amser hwnnw. Y
modd yr ymosodant i swyta mewn Gwle-
ddau yn y wlad honno yr amser hwnnw,
ydoedd fel hyn.

O amgylch y Bwrdd yr ydoedd tri o we-
lau derchafaid yngysuwch ac ymyl y Bwrdd.
Y Gwleddwyr a'u gosodent eu hun i lawr
i'r y gwelau hyn megis yn eu lled orwedd
neu ar eu 'tal-ein, fel ac yr ydoedd ysgwy-
ddau y naill yn tueddu tuac at Ddwyfron
y Hall: megis yr ydym yn darllain *sad y*
disgibl yr oedd yr Iesu yn ei garu yn prysio a'r
iddnyfron es ar Swpper, Joan. 21, 20. Pen 13 23
Eicht y Ddull ar wedd hon a drowyd he-
bio yn yr oesoedd a ganlynasant; Canys yn
dyddiau hyn eistedd yr ydys i swytta mewn
Gwleddoedd ac a'r brydiau eraill. Yr ydys,
gau

gan hynny yn barnu mai yr *Agwedd* gorph-
orolo *eistedd* wrth gymmeryd Swpper yr Arglwy-
ydd fydd yn dyfod agosaf at Esampl Christ
a'i Apostolion.

Y Papistiaid, yn gymmaint a'u bod yn col-
elio fod y Bara a'r gwin yn cael eu troi yn
wir berffaith gorph a gwaed Christ, ydynt
yn e'u haddoli, ac o achos hynny hwynt-hwy
a benliniant; ac y mae'n hwy yn rhyfeddu
fod y Protestaniaid yn Lloegr, y

Du Molin. rhai nid ydynt yn credu y cyfr-
yw beth o blegid y Bara a'r gw-
in nac yn eu haddoli chwaith, etto yn pen-
linio wrth eu gymmeryd.

Yr arfer o benlinio wrth gymmeryd Swp-
per yr Arglwydd a ddechreuwyd [fel yr
ydys yn tebyg] ynghylch y flwyddyn un-
mil dau cant a chwech a'r hugain. Sef. yn amser
Pab *Honorius III.*

VI. **C**ymmu-tuad at yr Allor a'r Gangell.
Yn y gwledydd Pabaidd y Ddesod
fydd fel hyn. Yr Offeiriaid a gysfegrant fa-
ra a gwin. Y Bara a'r gwin cysfegredig yma
a gysodir i fynu ac a osodir i sefyll goru-
wch yr Allor. Yno y bydd yn wastadol
nos a dydd trwy'r hoil flwyddyn. Eithr yr
elfennau cysfegredig hyn a newidir bob pym-
theg niwrnod. Hefyd, a'r Lofft y grog, rhwng
Corph y Llan a'r Gangell, y mae llun y gr-
oes ac amryw ddelwau wedi eu gosod i fy-
nu. Ac felly yn gymmaint a bod y Papisti-
aid yn credu fod y bara a'r Gwin pan e'u
cysfegrer yn cael e'u troi yn wir gorph a
gwaed

gwaed Christ; ac yn gymaint a'u bod yn addoli llun y groes a'r Delwan, y mae'n hwy yn tebyg, e'u bod yn rhwymedig pan ddelont i mewn i'r llan i ymgrymmu ac i addoli tuag at yr rhain. Felly yr ydoedd yn y wlad yma gynt, yn amser pabyddiaeth. Eithr e'r i'r Eulynod hyn trwy y *Refformasion* gael e'u bwrw ymaith, etto y mae rhai dynion trwy Draddodiad yn cynnal y Ddefod o blwygu a chrymmu tuag at yr Allor Iyd yr awron.

Y Bwrdd hefyd y mae'n yn i alw yn Allor megis ac y gelwid gynt pan oedd yr offeiriad pabaidd yn cymmeryd arnynt aberthu Corph Christ arno yn offrwim dros y byw a'r meirw.

VII. **D**Arllen yr *Apocrypha* yn gyhoeddus yn y Llannoedd yn lle Rhannau o'r Tscrithur.

VIII. **C**Adw Dyddian gwylion. Heb law dydd yr Arglwydd neu'r Sabboth, y mae llawer jawn o ddyddiau eraill wedi e'u gosod heibio i'w cadw yn sanctaidd yn Eglwys *Ru.* sain y rhai a alwant Gwylan. A phan wnaed y Diwygiad yma yn Lloegr ni lwyr fwrwyd mo'r rhain ymaith; Canys y Gwylan hyn a ganlyn a gynhelir etto: sef yn gyntaf.

I. Dydd Natolic, neu ddydd genedigacth Christ. Yr wyl hon a gynhelir yn awr a'r y pumed dydd a'r hugain o fis Rhagfyr. Ac felly, yn y weddi hwyntiedig a'r y diwrnod, yr ydys yn diolch i Dduw a'm roddi o bono ei unig-aned.

unig anedig fab i gaei ei eni o forwyn bwr megis a'r gr amser, neu'r dydd hwn. Eithr siccr yw, mai nid y dydd hwn ydyw yr hwn y ganwyd Christ arno. Canys y Diwrnod a elwir yn awr yn bumed a'r hugain o Esglwr.

Sydd wedi iymniodd yspaid llawer o ddyddiau o'r lle yr ydoedd ddau cant a'r bymtheg o flynyddoedd o flaen hyn [pryd yr ymddangosodd Christ yn y cnawd;] megis y mae yn dra hyspys i bawb ac sydd yn deall Cwrs yr Amserau. rhyw fath o Hereticeiaid a ddechreuasant gadw yr wyl hon gyntaf, sef canlynwyr y pen Heretic Basilides, ynghylch y flwyddyn o Oed Christ dau cant.

Eithr o ddeutu'r flwyddyn pedwar cant, dechreuwyd ei chadw yn fwy cyfiredinol; sef yn amser pab Anastasius.

2. Dydd gwyl Stephan Ferthyr. Yr wyl hon a ordeiniwyd o ddeutu amser pab Ffelix, yn y flwyddyn Tri chant a deg a deugain.

3. Dydd gwyl Joan gr Esglwr. pab Innocentius IV, a ordeiniodd gadw yr wyl hon yn y flwyddyn un mil dau cant a phedwar a'r ddeg a deugain.

4. Dydd gwyl y fil feibion. pob Innocentius hefyd a appwyntiodd gadw y dydd hwn.

5. Dydd gwyl gr Enwaediad. Yr un pab sef Innocentius IV a roddodd Ddechreuad yr wyl hon.

9, Dydd

6. Dydd-gwyl ystwyll, neu Ysgwyll. Ynghylch yr un amser y dechreuwyd cadw yr wyl hon a'r Natolic. Hi a gedwir er Co-fiaduriaeth o Ddyfodiad y Ddeithion trwy gyfrwyddiad y Seren i annerch Christ.

Ysgwyll ab yr particula intensiva &c. gwyl seu wyl Nocturnum Phanomenon.

7 Dydd-gwyl Troedigaeth St. Paul. Hon hefyd a ordeinodd Innocentius IV, Darfu i'r pab hwn escymmuno Frederic II. Emprwr Germany; amcanodd hefyd trwy wobwr, Ymddangosiad beri i'w Feddygon ei wenwyno dan nosawl.

8, Dydd gwyl Puredigaeth y forwyn Fair, Hi a elwir Dydd-gwyl Fair y canhwylleu o herwydd i pab Sergius III, ynghylch y flwyddyn o Oed Christ naw cant ordeinio i'r bobl ddwyn Lampau a Chanwyileu yn e'u dwylo a'r y diwrnod yma i arwyddocau puredigaeth y forwyn Fair. Y pab hwn fydd hynod mewn History oblegid ei odineb a'i ffaidd ymarweddian.

9. Yn nefaf y mae Amser o'yspaid Ddeugain niwrnod a gyfrisir yn Sanctaidd. Y Cymru a'i galwant Amser y Garanys, neu Garmys, oblegid y gwael ymborth a arferyd tra parhae y dyddiau Iscell gwael hyn, Canys amser ympryd Cawl.

Yr achlysur a roddodd Ddechreuad i'r ympryd hwn ydoedd fel hyn. Christ a ddywedafsi mewn Y Cymru gynt parhanteb i Ddiscyblian Ioan: oedid pabyddiaeth ym Feddyddin.

Fedyddiwr. Y dyddiau a ddan
pan ddyger y Priodfâb oddi-
arnynt, ac yna yr ymptydiant,
Mat, 9. 15. Ei feddwl oedd,
mai amser trallodd yw yr
amser mwya cyfaddas i ym-
ptydio; a bod yr amser
hwn etto i', ddiscyblion ef
yn ôl. Canys a'r ol ei
Dderchafiad ef i'r Nêf hwy
a gyfarfyddent a'r cyfryw
Driniaeth amharchus oddi-
wrth y bÿd annuwiol ac y
rodde iddynt
Achlysur i ymptydio. Gweddi ac Ymptyd-
ydynt Foddion arbennig i orchfygu y profe-
gaethau chwerwaf.

y wlad cyn gynted
ac yr ac yr amser
cul hwn heibio, a
gynhalient ryw
fath o Gampau a
chwarêuon mewn
ffordd o orfoledd.
Y chwareuon gorfo-
ledd byn a gyn-
belir mewn rhai
mannau etto.

Eithr y Christ'nogion yn yr hên oesoedd
oeddent yn deall meddwl Christ, yn y geir-
iau a grybwyllwyd fel hyn: fef, mai'r amser
y dygid y priod, fab oedd, yr Yspaid o am-
ser o'r pryd y bradychodd Judas ef hyd ei
Adgyfodiad oddi wrth y meirw. Ac hefyd,
tebyg yr oeddent fod y geiriau yn cynnwys
Gorchymyn, nid yn unig i'w Ddiscyblion ef,
ond hefyd i'r Christ'nogion oll hyd ddiwedd
y bÿd i ymptydio dros y ddau neu'r tri di-
wrnod hynny. Ac a'm hynny e'u harfer o-
edd bob blwyddyn, ymptydio y ddau ddiwrn-
od nesaf at y pasc. Fel hyn y gwnaent yn-
ghylch y flwyddyn o Oed Christ dau-cant. Ei-
thr yn yr oesoedd ar ôl hynny yr Ymptyd
a estynnwyd i wythnos; ac wedi hynny i
dair wythnos, a mis; ac or diwedd, megis y
ynnyddodd coel-grefydd, i chwech wythnos
cneu ddeugain niwrnod,

Yr ymryd hon o ddengain niwrnod (neu y *Quadragesima*) a gynhelir i fynu gyda mawr Zêl yn cowedig yn Eglwys Rufain hyd heddyw.

10. Dydd gwyl *Mathias*. Y dydd hwn a gedwid yn sanctaidd trwy Ordinhad pab *Innocentius IV.*

11. Dydd gwyl *Fair y Cyhydedd*. Ynghylch yr un amser y dechreuwyd cadw yr wyl hon a'r *Natolic*: a'r amser hwnnw yr oedd yr enw yn gryn berthnasol: Canys y pryd hynny, y Cyhydedd oedd o fewn ychydig ddyddiau i'r pummed a'r hugain o *Fawrth*. Eithr yn awr.

T Cyhydedd (*Æquinoctium*) fydd Cybyd yn deiscyn ar y degfed o *Fawrth*. ddydd. Ond yr wyl a gedwir etto ar y a nos. pummed a'r hugain. Y dydd hwn a faith o ddiwrnodau eraill yn y flwyddyn a geidw y Papistiaid yn sanctaidd er mwyn y forwyn *Fair*.

12. Dydd-gwyl *St. Marc*. Y dydd hwn a appwyntiwyd i'w gadw yn sanctaidd gan y Pab *Innocentius IV.*

13. Dydd-gwyl *St. Phillip a St. Jaco*. Y Cymru er ys agos i un cant ar bymtheg o flynyddoedd, sef er y pryd y cawsant e'u llwyr orchfygu gan Emprwr *Rufain*, a alwant y dydd hwn *Calan mai*. *Tr hen Rufainiaid* hynny yw, y dydd cyntaf a alwant y dydd cyntaf o *Fai*. Ac e'r i'r Pab *Innocentius IV.* ordeinio gwyl *Phillip a Jaco* i gael ei chadw ar y dydd hwn, Canys *wared ei galwens* efe a ordiniodd yr wyl hon **N** hefyd:

Ihones y Byo.

hefyd: etto hwynt hwy hyd yr awrhon a alwant y diwrnod fynychaf with yr bèn Enw.

14. Dydd-gwyl St. Barnabas. O appwyntiad Innocentius IV.

15. Dydd-gwyl Joan Feddydiwr. Fe ddywedir, Luc.

1. 14. Llawer a lawenychant a'm e'ienedigach ef. Ac yn Joan, 5. 35. Efe oedd ganwyll yn goleuo, a chwlbau oeddych Enghlysgar i orfoleddu tros amser yn ei olcuni ef. Y Papistiaid a gymmerant achlyffur oddiwrth y geiriau hyn i gynnal gwyl flynyddol a'r y

dydd hwn er coffadwriaeth o Joan-feddydiwr. Y diwrnod a dreuliant mewn wttres a gloddest a phob math o ddifyrwch. Y Cymru hefyd mewn rhai mannau ydynt yn cynnal rhyw beth o'r cyffelyb hyd heddyw; Canys e'u harfer yw gwneuthur rhyw fath o dan gorfoledd [bouffires] a bloeddio a'r y diwrnod hwn.

16 Dydd-gwyl Betr. 17, Dydd-gwyl St. Jaco,

18, Dydd-gwyl St. Bartholomæus. 19. Dydd-gwyl St. Mathew. Y dyddiau hyn hefyd a osodwyd heibio yw cadw yn sanctaidd trwy awdurdod a gorehymryn Pab innocentius IV.

20, Y mae hefyd wyl dra-hynod, yn enwedig ymmyfc y Cymru, yr hon a elwir

Calan. Y mae rhyw weddillion o'r petb hwn etto; Canys fe elwir y dydd cyntaf o Jonawr ac o'r flyyddyn calan, a'r dydd cyntaf o Fai

Calan-mai, ar dydd cyntaf o Dachwedd ac o'r galaf calan-galaf, ar dydd cyntaf o Hydref neu byddfre, q. byddyfre, Calan-hydre.

megis y dywedjd gynt Calan byddfre, Cain cynnygyre, hynny yw eglur foreue.

Gwyl

Gwyl y grog, hynny yw, gwyl y groes. Y modd y cafodd yr wyl hon ei Dechreuad ydoedd fel hyn. Y Papistiaid ydynt yn dywedyd i'r Pren y croeshoeliwyd Christ arno, gael ei guddio mewn daiar, mewn lle dirgel o wir Speit a dirmyg i'w Ddiscyblyon a'i ganlynwyr ef. Eithr ymmben tri chant o flynyddoedd a'r ol hynny, mewn rhyw fodd rhyfeddol, y groes a gafwyd ac a gyfodwyd i fynu o'r pridd yn ddien ac yn ddurffing, a osodwyd i'w chadw yn *Jerusalem* megis *Relic* gwerthfawr; ac yno y bu hyd ynghylch y flwyddyn o Oed Christ *Chwech* chant. Eithr y pryd hynny, *Cosroes* Brenin *Persia* yr hwn oedd Rysel-wr mawr a ennillodd *Jerusalem* ac a wnaeth anrhaith o honi, ac a ddugodd ymmaith y Groes ymmysc yr Yselyfaeth. Ond darfu i *Heraclius* Emprwr Constantinopl ryfela a Brenin *Persia* a'i orchfygu, a dwyn y groes yn ol drachefn, a'i gosod i fynu lle y buase o'r blaen yn *Jerusalem*. Er coffadwriaeth o'r fuddugoliaeth a'r waredigaeth hon, y Papistiaid ydynt fyth yn cadw yr wyl yma dan enw, *Festum Exaltationis S. Crucis*.

21. Dydd gwyl *Mihangel*. Y mae hen draddodiad ymmysc y Papistiaid i'r Arch-angel *Michael* neu *Mihangel*, ymddangos yn fynych iawn mewn amryw fannau yn yr amseroedd gynt, sef ar ol ymadawiad Christ a'r Apostolion, a gwneuthur flawer o withiau hynod. Ac o herwydd y mawr barch oedd ganddynt i'r Angel hwn, heb law gael o hono ei wneuthur megis Ymddiffynnwr o lawer o Lanuoedd, hwy a osodasant beibio ddiwrnod o'r

flwyddyn i'w gadw yn sanctaidd er anrhyddedd iddo. Y pryd y dechreuwyd cadw yr wyl hon oedd ynghylch y flwyddyn *Pum cant*; sef yn amser Pab *Felix III.*

22. *Gwyl yr holl Sanct.* Yr wyl hon a ordeiniwyd tuac at wneithur coffadwriaeth o'r holl sainct a fuant feirw, a thuag at ddeisyf rhan a hawl yn e'u Heiriolaeth hwynt-hwy. Hi a appwyntiwyd gyntaf gan y Pab *Gregory IV.* Ynghylch y flwyddyn *myth cant a deg ar hugain.* Darfu i'r pab hwn annog meibion brenin *Ffrainc* i wrthryfela yn erbyn ei Tad.

23. *Dydd gwyl yr Eneidiau.* Yr wyl hon hefyd ni's llwyr anghofwyd yn Ghymru etto. Pab *Joan, XIX* a orchymmynnodd gadw y diwrnod hwn tuac at weddio tros yr Eneidiau yn y *Purdan.* o ddeutu'r flwyddyn un mil a phump. Y Pab hwn oedd dra-hynod mewn Dewiniaeth a Chwnsuriaeth.

24. *Dydd gwyl St. Luc,* 25. *Dydd gwyl St. Andreas.* 26. *Dydd gwyl St. Thomas.* Y tair wyl hyn hefyd megis amryw eraill a grybwyllwyd o'r blaen ydynt o appwyntiad Pab *Innocentius IV,* ynghylch y flwyddyn o Oed ein Harglwydd un mil dau cant a phedair a'r ddeg a deugain.

IX. Yr Arferiad o Offer-Cerdd yngwasanaeth Duw. Ymmhob Esgobaeth y mae ond odid un Llan sef y Llan bennaf, ag Organ ynhi. Yn y Llan hon y mae y cyfryw Dresn a hyn.

1. Y mae ynghylch deuddeg o Offeriad a elwir *Flecceriald.*

2. Y mae un ar bymtheg, neu ugain, neu, fe alle bedwar ar hugain o Offeiriaid eraill a elwir *Prebendaris*.

3. Y mae hefyd radd arall o Offeiriaid a elwir *Canons*.

4. Goruwch y rhai hyn oll y mae un gwr yn Ben ac yn Flaenor: hwn a elwir *Dên*.

Y gwaith fydd yn gorwedd ar yr rhain yn bennaf yw, ymgynnull ddwy-waith yn y dydd, sef foreu a phrydnhawn, trwy'r holl flwyddyn i gyflawni math o wasanaeth a elwir *Qweir*.

Y Gwasanaeth hwn, sef y *Qweir*, y cyfryw a hyn ydyw.

1. Darllennir rhai pennodau o'r Ysctythur.

2. Fe ddywedir y pyffes gyfredinol, a'r weddi a elwir yr *Absolusion*. Y rhai hyn a ddywedir heb e'u canu. Eithr, 3, y Psalmau-darlain, neu'r Psalmau yn y Pros, o Gwedd'r Arglwydd, a'r *Credo*, a'r *Anthems*, ac amryw weddïau eraill ac sy'n y Common-prayer; y rhai hyn oll, er nad ydynt gynganeddol neu ar fesur cerdd etto e'u canu yn uchel a wnant gyda'r Organ.

Yr hwn a lyfelodd y cyfryw Arferiad o'r Organ gyntaf oedd Pab *Vitalianus* ynghylch y flwyddyn *Cwwech chant a thri ugain*. Y pab hwnnw, meddaf a ddyfasiodd ac a ord-einiodd arferyd yr offeryn-cerdd yma yugwasanaeth Duw gyntaf; ac a ymfrostiodd gan ddywedyd, ddarfos iddo efe ddyfscu i'r bobl wasaneuthu a moliannu Duw a phibau.

Eithr er i'r Papistiaid ddechreu gosod i

fyndu y cyfryw wafanaeth y pryd hwnnw; etto nid arferyd mo'r Organ ond mewn ym. bell fan. dros yspaid llawer cant o flynydd. oedd a'r ol hyn. Canys y Papist hynod *Thomas Aquinas*, yr hwn oedd yn byw o ddeutu'r flwyddyn un mil dau cant a deg a thri- ngain; eise a ddywed yn ei Lyfr, nad oedd dim offerynnau-cerdd yn cael e'u harferyd mewn addoliaid crefyddol yn ei amser ef. Y mae'n amlwg gan hynny, mai ryw bryd a'r ol amser y gwt hwn y daeth yr Organ a'r cyfryw offerynnau i fod mor rhygil yn y byd ac y maent yn awr. Canys yn awr, Crefydd a Defosiwn y Papistiaid fydd yn sefyll mewn mesur mawr yn y cyfryw be- thau a'r rhain.

X. **H**eb law y pethau a grybwyllwyd, y mae hefyd Anghyttundeb rhwng y Protestaniaid yn y deyrnas hon oblegid *Ffurf-weddiau*.

* Ffurf-weddiau yw gweddiau o wneuthuriad *un arall*. Gweddiau a wneir ac a gyfanso- ddir gan ryw un, ac a breintir ac a ofodir allan i'w harferyd gan bawb yn gyhoeddus ac yn neilltuol. Y cyfryw beth ydyw y Common-prayer, neu'r *Ffurf-weddi cyffredin*.

Nid yw y *Dissenters* chwaith yn gwbl ac yn hollawl yn erbyn ffurf o weddi; Canys y mae'n tynnu caniatiau ac yn cwyllyfio i rai gweiniaid arferyd y cyfryw gynnorthwyadan; sef yn unig, hyd oni byddo iddynt gyrrhae- ddyd y cyfryw fefur o wybodaeth ac o Bro- fiad, ac Adnabyddiaeth o honynt e'u hun ac

y fo gyladdas tuag at allael o honynt dyw-
allt e'u Hersfyniadau yn berthnasol ac yn
weddaidd o flaen Duw.

Y ffyddloniaid tan y Gyfraith fel cyn Dy-
fodiad Christ. a weddiant heb Ffurf. Hyn
sydd amlwg oddiwrth y Cyngo'r neu'r Gor-
chymryn y mae Solomon yn ei roddi. Preg.
9. 2. Na fydd ry brwssur a'ch enau, ac na fry-
sied dy galon i draethu dim ger bron Duw, Ca-
nys Duw sydd yn y nesoedd, a i'chben sydd a'r y
ddaiar, ac a'm tynny bydded dy eirian yn anaml

Yn awr, pe buale gan-
ddynt ffurf i weddio wr-
thynt yn yr amser hwn-
nw, fe fuase i'r cyfryw
Gyngor a hwn yn gwbl
anfuddiol ac yn amher-
thynaffol Canys ni allase
e'u geiriau yn e'u Gweddi
fod ddim fwy na dim
lai na'r hyn a fuase yn
scrifennedig o'u blaen.
Ac nad ydoedd yr Eg-
lwys Iddewig yn gwedd-
io wrth ffurf, neu o lyfr
y pryd yr ymddangof-
odd Christ yn y cnawd,
nid yw anhawdd ynn
gasglu oddiwrth yr hyn
yr y'm yn ei ddarlenn yn
Luc. 18. 9. 13. Yn y lle
hwn y mae ein Jachawd-
wr yn represento neu'n
gosod allan y Pharisead

O herwydd mor duei
ddol gadyr meddy-
liau i grwydro a'r ga-
lon i lesgau yn y cy-
fryw ddyledswydd, byr-
dded dy eirian yn y
chydig ac yn anaml.
yn dy weddi bydd fyrr.
Eitbr pan gyrrhaedd-
om y cyfryw ddawn a
gallael o honom or-
chfygu y llwgr hwn,
a'n dy'edswydd oll yw
ymdrechu am gyrrh-
aedd y cyfryw ddawn
ni a allwn, ac ni a
ddylem fod megis yn
wressog felly befid
welthian yn hir. Ne-
hem, 9, 3. Dan. 9.
3, 20. Luc. 6, 12.

yn gweddio heb ffurf. Canys yn ei weddi y mae efe yn cymmeryd achlysur trwy ganfod y Publican [yr hwn ar ddamwain a ddaethe i addoli a'r yr un amser, canys o'i fodd ni ddaethei efe yn gyfagos i'r cyfryw ddyn; y Pharisæad, meddai, pan edrychodd a'r

Os heb ffurf y gweddie y Pharisæad, diammau gw, mai Barn yr Iddewon yn gyffredin ydoedd mai heb ffurf y dylid gweddio. Canys siccr ydyw fod y Pharisæad, yn gymmaint a'u bod yn caru ac yn ymgeisio canmoliaeth dynion

y Publican a gymmer achlysur] i roddi Diolch i Dduw am yr amryw Rinweddau da oedd ynddo ef goruwch y Publican: yr hyn beth, pe buase wedi ei rwymo wrth ffurf, nis gallase ei wneuthur.

yn bennaf yn gweddio yn y cyfryw ddull ac a gyfrifid gan barb yn swya crefyddawl o desofionawl.

T Bris Eglwys y gelwir yr Eglwys Gristnogawl tra parhaodd yn barfes tros ynghylch can mlynedd ar ol amser yr Apostolion.

YN y Bris Eglwys hefyd, e'u harfer ydoedd gweddio heb ffurf. Hyn sydd amwg ac eglur oddiwrth yr hyn sydd scrifennedig yn llyfrau y gwyr dyscedig oeddent yn byw yn y dyddiau hynny. *Iustin Martyr, Tertulian* ac *Origen* y rhai oeddent yn byw tu fewn i yspaid dau cant o flynyddoedd ar ol Genedigaeth Christ, [y triwyr enwog hyn meddai] ydynt yn dywedyd, Fod y Christnogion yn'r amseroedd hynny yn gweddio nid o Lyfr, eithr trwy ofod allan holl

elthaf

elthaf e'u begni : ief, trwy ofod ar waith eu Deall a holl Bwerau'r galon.

Tertullian yn un o'i Lyfrau a ddywed yn y modd hwn; Ein harfer ni y Christnogion wrth weddio sydd fel hyn; Derchafwn ein golygon tua'r nef, estynnwn ein dwylo a'r lêd, a'n pennau yn noethion, ac yna gweddian eithr heb lyfr, ond trwy ofod holl Bwerau a swyngynneddfau ein heneidiau ar waith. Fel hyn y cyflawnid y ddyledswydd o weddi yn y Brif Eglwys.

Ynghylch y flwyddyn *tri chant tri ugain a deg*, yr ym yn darllain fod ffurfiau yn dechreu cael eu harferyd. Eithr nid arferyd mo honynt etto oddieithr mewn rhai mannau; Canys y mae'n eglur oddiwrth yr hyn y mae *St. Austin* yn scrifennu [yr hwn oedd yn byw ynghylch y flwyddyn *pedwar cant*] fod y Christnogion yn gyffredin yn ei amser ef yn gweddio heb un ffurf, pob un yn ol y mesur o ddawn a gyrhaeddasei.

YNa y mae'n gymmwys ynn etto ddwyn ar gof y modd y dangosafom o'r blaen i Eglwys Rufain ddechreu drywio yn gynnar iawn; i'e dechreuodd ymadel a symlwydd yr Efengyl ymmhen ychydig o flynyddoedd a'r ol ymadawiad yr Apostolion. Ac o hynny y maes hyd yr awrhon darfu iddi hi fyned yn wastadol ar ei gwaeth. Ac megis ac yr ydoedd hi yn cynnyddu mewn Llygredigaeth a choel grefydd, felly yr ydoedd hi hefyd yn hedanu ei meistrolaeth dros yr Eglwys oddi amgylch : fel ac y darfu i

Esgob Rhufain, ief y pab, o'r diwedd, yng-
hylch y flwyddyn *Chwech chant*, gael ei dde-
clario yn *Ben Esgob* dros holl Eglwysf'r Byd.

Yn awr y mae i ni ddal sulw, mai Rhu-
fain oedd megis yr Efail neu'r *Gweth-dy*
mawr lle y llysfelwyd ac y ffurfiwyd y Ser-
emoniau a'r Defodau coel-grefyddol ac Eul-
unaddolgar a lygrasant yr Eglwysf'r trwy yr
holl wledydd. Beth bynnag a ordeiniu'r pab,
nid oedd wrthod mo hono dan boen Efcym-
mundod.

Yn Eglwys Rufain hefyd y dyfaisiwyd ac
y cyfansoddwyd ffurf weddiau yn aneirif: nid
yn unig at y Duw Holl-ailuog, ond hefyd
at yr Angelion, Mair, a'r Seinctiau; i'e llaw-
er mynychach y gweddient at yr rhain nac
at Dduw ei hun.

Ni a ddangosafom uchod fod y wlad hon
hefyd gynt dan Feistrolaeth y pab, ac i'r
grefydd babaidd gael ei chynnal i fynu yma
ymmhob pwngc o honi hyd deyrnasiad *Hary*
Yr VIII. Ac *Edward y VI.* Y pryd y gw-
naed y Refformasion Cyn gwneuthur y Di-
wygiad neu'r Refformasion yma, yr oedd yr
Yscreythur yn yr jaith Lading, a'r offeiriad
pabaidd a roent y cyfryw Ddeongliad o honi
ac y welent hwy yn dda i'r bobl gyffredin:
Ac felly Gorchmynnion y pab, a'r *Yscrethur*
wedi ei gwyr droi oedd y Rheol a ofododid
i ddynion i fyw wrthi yn yr amseroedd
hynny. Eithr pan y wnaed y Diwygiad,
bwrwyd ymmaith Reolaeth y pab a'r Yscre-
ythur a gyfieithiwyd.

Drachefn, mewn perthynas i'r *Addoliad*, tra
fu

fu y grefydd Babaid yn y wlad, yr oedd-
yd y addoli yn wastadol wrth ffurf; a'u
ffurfiau oeddent oll yn Llading, ac yn llus-
offlog jawm. y Ffurf-weddiau neu'r Common-
Prayer pabaid yw llyfr y Mass, y Missal a'r
Bresary. Yn awr, pan wnaed y Refformasi-
on y rhai hyn a gyfieithwyd ac a ddiwygi-
wyd] megis y crybwyllwyd o'r blaen dan
Deyrnasiad Edward y VI.

Ac yn gymmaint a darfod o honom hyd
yn hyn roddi cyfrif neilltuol o'r Pethau yn
perthyn i'r Refformasion, fe fydd i ni yn
ychwaneg roddi byrr fïanes o'r dull a'r modd
y diwygiwyd yr Addoliad, sef y modd y
cyfansoddwyd ac y trefnwyd y Ffurf-weddi-
au neu'r Common-Prayer a arferir yn awr
yn y Deyrnas hon.

Y Common-Prayer neu'r Ffurf-weddi gyff-
redin a ddechreuir trwy adrodd rhai gwersau
a ddewiswyd ac a gasglwyd yn fathredig all-
an o'r Ysgrithur. Pan ddychwelo yr anuwi-
ol odliwrth ei ddrygion. Ac felly ymmaen.

1. Yn gyntaf, gan hynny; a'm y Gwersau
hyn. os ydynt oll yn Llyfr y Mass a'r Bre-
fiary, nid ynt i'w gweled yn yr un drefn
ac y maent yma.

2. Y Rhag-ymadrodd i'r Gyffes gyffredin,
Anwyl garedig frodyr. A wnaed gan y Re-
former's neu'r Diwyg-wyr. Hwyl hwy he-
fyd a wnaethant y weddi honno a elwir Y
Gyffes gyffredin; canys yr oeddent yn gweled
yn gymmwys gael o'r Gwasanaeth ei ddech-
reu trwy wneuthur cyfaddefiad gyffredinol o
dechod.

3. Yn.

3. Yn amser y Diwygiad hefyd y gwnaed y weddi nefaf a ganlyn: Canys yn gymmaint a bod yr offeiriaid Pabaidd o'r blaen, a'r ol darfod o ddynion gyfaddeu eupachodau, yn dywedyd y geiriau hyn, *Tr ydwyf yn eich rhyddbau chwbl oddiwrth eich holl bechodau*; fe farnwyd yn fwy cymnwys yn awr wneuthur y weddi hon. *sef Tr Absolution* [hynny yw *Oblegid maddeuant pechod*] i'w dywedyd a'r ol y *Gyffes gyffredin*.

4. Y *Pater Noster*, neu weddi yr Arglwydd, a ddywedir yn fynych iawn yn y gwasanaeth pabaidd; ac odid o weddi a ddywedir fynychach oddieithr yr *Ase Maria*,

5. Y Deisyfiadeu byrrion a ddywedir nefaf at weddi yr Arglwydd ydynt i'w gweled yn y *Missal*.

6. Y Psalm honno *Deuwch, canwn i'r Arglwydd*, a'r holl Psalmau eraill yn e'u trefn a ddarlennir ac a *Vid Breviar-genir* eithr yn Llading, yng wa- *ium trident*, sanaeth y *Missal* a'r *Brefiary*.

7. Y wers fer hono o fawl yr hon a alwant *gloria patri*, *sef, Gogoniant i'r iâd &c. Fel y bu yn y dechrenad &c.* Y wers hon, maddaf, a arferir yn dramynych yng wasanaeth y *Mass*; yn enwedig a'r ddiwedd pob Psalm. Hi a ordeiniwyd ac a arferwyd gyntaf gan y pâb *Damasus*, wrth ddewis yr hwn, darfu i'r bobl *Sigeb. Polyd. Virg.* wneuthur irad lanastira ymmysc eu gilydd, megis y crybwyllwyd uchod.

8. Y Papistiaid o honynt hwythau yn e'u *Gwasanaeth*

Gwasanaeth : ddarlleuant Lithiau [sef nid penodau cyfain, eithr Rhannau o Bennodau fynychaf] o'r Bibl llading. Eu Bibl Lladinghwy pa fath ydyw. cawfom achlysur i ddangos o'r blaen.

9. Yr Hymn neu'r **Gan** a elwir *To Deum*; *Tydi Ddew a solwn &c.* a chan y tri llang hefyd a arferid yn y Ffuriau cyhoeddus er y pryd y dechreuwyd arfer furiau gyntaf, agos; ac y maent i'w gweled yn awr yn y Common-prayer pabaid.

10. Y rhan honno o'r yfscrythur, *Luc. i. 68. 79.* *Bendigedig syddo Arglwydd Ddew-Israel.* y ganfed psalm, y Credo, gweddi yr Arglwydd, a'r Deisyfiadau byrrion a ganlyn. y Collect am Heddwch, [y rhai hyn oll, meddaf ydynt] yn y Breviary's a'r Missals. Yr Heretic hynod *Petr Fulo* a osododd i fynu gynta yr Arfer o ddywedyd y Credo yn y Gwasanaeth cyhoeddus, ynghylch y flwyddyn *pum cant.*

11. Y Collectau a galyn hyd ddiwed y *Forenol-weddi* a wnaed gan Gyfansodd-wyr y Common-prayer oddieithr yr hon sydd a'r enw *Chrysostom*, gan adel heibio y Gweddian sydd yn y Maf at y forwyn Fair a'r Seintiau.

12. Y Deisyfiadau cystredin a elwir *2 Litan* a gymmerwyd allan air yn air gan mwyaf o'r Missals a'r Breviary's; megis y maen amlwg o'r missal hynod a brintwyd yn Lloegr ynghylch y flwyddyn un mil *pum cant ac wyth* : sef yn amser teyrnassiad *Harry VII.* y seithfed. Y *Litan's* yma a wnaed ac a ordiniwyd gan y pab *Gregory* o ddeutu'r flwyddyn

ddyn † *Chwedd chant.* Hwn ydoedd y Pab
cynaf a gymmerodd arno fa-
Plat Volat dden Pechod.

13. Y Credo a elwir *Credo*
Athanasius, a'r Rhannau fathredig o'r Testa-
ment Newydd a elwir *Yr Epistl a'r Gospel*
ydynt arferedig hefyd yng walanaeth y Maf,.
Tra darllenner yr rhain y gwrandawyr a fa-
fant, megis yr ordeiniodd pab *Anastafius* yng-
hylch y flwyddyn o Oed ein Harglwydd *Pe-*
dwar cant.

Y Colectau neu'r Gweddiau byrrion prio-
dol i bob Sabboth a wnaed yn amser y Re-
formation.

14. Y Brydnhawol-weddi neu'r Osper yr
hon a elwir y *Papistiaid Vespers*, sydd yn
cynnwys yr un ffurfiau gan mwyaf a'r For-
euol-weddi. Oblegid y Gwersau hynny o'r
Yscrethur sy yn dechreu a'r geiriau hyn, *pan*
ddychwelo yr Annwyl oddiwrth ei ddrwgioni.
Ni a soniasom o'r blaen; hwy a gasciwyd
ac a osodwyd yn y diefn hon gan y Ref-
ormers.

15. Y Rhan honno o'r Yscrethur yr hon
a elwir gan y fendigedig forwyn Fair, *Luc. 1.*
16. *T mae fy enaid yn mawrhau yr Arglwydd,*
a'r Psalm 98. *Cenwch i'r Arglwydd ganiad ne-*
wydd. Cân Seimon, *Luc. 2. 29.* *Yr amrhon*
Arglwydd, y gollyngi dy wds mewn tangneddys.
Psalm y, 67. *Duw a drugarhao writhym, ac a'n*
bendithio. Y rhai hyn oll, a dau o'r Colec-
au hefyd ydynt yn Llyfr y *Maf.*

16 Y gweddiau o ymbiliau a diolchgarwch
a'r amryw achosion ar ol y Litani, ydynt ne-
wydd;

wydd; oddieithr un a gymmerwyd o'r Ma-
fal.

17. Y Cyielelson [hynny yw, Adddybiad
yr ymbiliau hyn, Arglwydd trugarba wrthym,
Christ trugarba wrthym] a ordeiniwyd gan y
Pâb Gregory [gyybwyllwyd uchod] Canys
y Pâb hwn a appwyntiodd i'r

Archau hyn † gael e'u dywe-
dyd yn gyson naw gwaith ar
yr un amser.

T Pab hwn a
ordeintodd bwyd
i'r gair Hallelu-

18. Y mae i ni hefyd
ddal fulw fod y Gwasanaeth
neu'r Addoliad yn ol trefn y
Common Prayer yn cael ei
gyflawni mewn ffordd o An-
tiphoni's. Antiphoni y gelwir,

jab, hynny yw,
molwch yr Ar-
glwydd gael ei
dwywedyd gynni-
fer o weithiau

pan yr ydys yn darllen neu yn gweddio neu
yn canu a'r gylch, neu bob yn ail.

Yr achlysur a gafwyd i gymmeryd i synu
y ffordd neu'r drefn hon o addoliad, fydd
dra-hynod a digrif. T cyfryw a hyn ydoedd.

Rhyw un gynt a welodd mewn breudd-
wyd, yr angelion yn y nef yn clodfori Duw
a'r gylch, rhai megis yn ateb y lleill. Cym-
merodd sawr hyfrydwch yn y Peth, a bar-
nodd mai da y fydde wneuthur o hono ei o-
reu a'r i Dduw gael ei addoli yn yr un
modd a'r y Ddaiar hefyd. Ac felly darfu
iddo bresaelio gyda rhai Eglwys i ymuno ac
i ganu mawl yn antiphoneaidd, hynny yw, yn
gylchynol fel y crybwyllwyd.

Eithr yn enwedig yr Antiphoni's yma a
gymmerwyd i synu yn ebrwydd yn Eglwys
Rufain, ac a gynhelir hyd yr awithon; ac ni
chysri

chyftri y Papistiaid fod mo'u haddoliad yn cael ei gyflawni yn drefnus hebddynt.

19. A'r bob dydd-gwyl fe arferir *Colect* neu weddi fer berthnasol i'r diwrnod. Yn y weddi hon fe wneir cofhâd o'r Sanct er coffa-dwrieth o'r hwn y cedwir yr wyl. Yn y Common-prayer pabaidd yr ydys yn gweddio at y Sanct ei hun; ac at Dduw hefyd a'm gael Hawl yn Eiriolaeth y cyfryw Sanct. ei thr yn y Refformasion fe wnaed peth cyfnewidiad yn y *Colectau* yma; Canys fe weddir yn awr yn unig am ras i ddilyn siamplau da y cyfryw seinctiau ac y cedwir gwylau iddynt: etto fe gymmerwyd pedwar neu bump o'r *Colectau* hyn air yn air allan o'r *Mafs* neu'r *Brefiary* pabaidd.

20. A'r y dyddiau gwyllion hefyd fe ddarlennir Rhannau priodol [sef y galwant] o'r *Epistolau*, ac allan o'r *Efangelwyr*. Y *Papistiaid* ydynt dra-chywrair a dichlyn yn yr Arfer o ddywedyd rhyw rannau byrrion allan † o'r *Efangelwyr* a'r *Epistolau* a'r bob dydd-gwyl trwy yr holl *flwyddyn*. Y

Vid Brevarium Tident. Ddefod hon a osodwyd i fynu gyntaf yng-hylch y *flwyddyn* o Oed ein Harglwydd wyth-gant; sef yn amser pab *Leo III.* Oblegid y *Leo* yma, y papistiaid a adroddant bethau ardderchawg a godidog jaw'n. Ac yn ddiau gallwn ddywedyd, mai odid yr un ac a eisteddodd erioed yn y gadair babaidd a ddangosodd y cyfryw arwydd o ryfyg a Balchder, a'r pab hwn: Canys presywmo a wnaeth fosi yr ymerodraeth ruseinaidd megis trwy ei Awdurdod

Awdurdod Apostolaidd a'r *Charles le Magn*
brenin i fraingc.

Yr hên Historïau pabaidd hefyd, yn yr
Hanës a roddant oblegit y Pab hwn, a si-
aradant a'm ryw Withiau mawrion a nod-
edig; megis y cyfryw a hyn. A'r amser, ei
Elymon a gyallwynasant yn ei erbyn, ac a'i
daliasant; ac wedi iddynt ei drin yn dra am-
harchus gan ei faeddu a'i bwyo, i'e a thyn-
nu allan ei ddau lygad a thorri ymaith ei
dafod, hwy a'i gadawfant yn hanner marw.
Ond cafodd gymmorth oddiuchod: canys ei
O yzon a'i ymâdrodd a adferwyd ac a rodd-
wyd iddo drachefn mewn modd rhyfeddol a
goruwch naturiol trwy Eiriolaeth y Sanctaidd
Apostolion.

Eithr nid yw y chwedlau ffuantus celwy-
ddog yma a'r cyffelyb llawer mil o ba rai
fedrant hwy e'u hadrodd ddim amgen na
Dychmygion dichellgar yr Offeiriaid pabaidd,
trwy ba rai y chwenychant dderchafu a
mawrygu y pab ymmyc y *cyffredin bobl*, y
thai y maent - yn e'u camarwain ac yn e'u
swyllo mewn modd gresynnol a thosturus.

Ac a'm yr eulyn hwn, sef y pab neu Es-
ob Rhufain, yr hwn y maent yn ei dder-
chafu mor fawr, gan ei alw yn *Ben-Dyscan-*
or, *Pen yr Eglays*, *Dyluniawdr St. Petr*, *Rhag-*
aw neu Ddepywii Jesu Grist a'r y ddaiar &c.
In ddiau Gelyn creulon i wir Bobl Dduw,
r Gwithnebwr pennaf i Deyrnas Grist yd-
w: ac a'm hynny, nid heb achos yr ydym
n barnu, mai hwn yn siccr ydyw yr Ang-
st mawr a rag-ddwywedodd yr Apostolion

Panes y Byd.

gynt ei fod y pryd hwnnw a'r ddyfod; a disgwyl yr ydym bellach beunydd a'm ei Gwŷmp, canys y mae ei bwer yn gwanhau, a'i Deyrnas yn siglo yn awr e'r ys rhai oes-oedd; e'i farnedigaeib [yn ddilys] nid yw segur, a'i golledigaeib nid yw yn heppian: a dy-
ledswydd pawb ac ydynt Ewyllyswyr da i Sion yw, dyfal weddio a disgwyl a'm Gyflawniad o'r Bygwthion a daranŵyd e'r ystalm yn ei erbyn. Yn y cyfamser, ymgadwn yn ddihalog, gan lwyr ymadel a'i cymdeithas ef.

Ystyriwn y Rhybudd a'r corchym-

Dat. 18. 4. myn a ioddid i ni $\pm$ i gilio all an o'r Babylon Rufeinaidd fel na byddom gyd gyfrannogion o'i phechodau hi, ac na dderbyniom o'i phlaen hi a llwyr lynwn wrth ddilyth Reol yr yscrythur Sanctaidd. Canys cynnisfer fer ac a rodiant yn ol y

Gal. 6. 16. rheol bon, tangneddys arynt a **Esay, 8. 20.** thrugaredd, ac a'r Israel Ddw,

T E R F Y N

G W E D D I A U,

o dymedydd yn amser trallod a bliniaerau?

DUW, Tad ttugarog, yr hwn nid wyt yn dirmygu uchenaid calon gyftuddig nae adduned y gorthrymmedig: cynorthwya yn drugarog fy ngweddiau, y rhai syddwys yn eu gwneuthur ger dy fron yn ynhralod a'w blintyd, pa rai a wascant naef. Caniadha, trwy Ragluniaeth dy daioni dy, iddynt fod yn wascaredig, modd a'm briwer trwy erlin neb, a gallu o ho. os byth ddiolch i ti yn dy lân Eglwys, trwy Jesu Grist ein Harglwydd, *Amen.*

MI attolygat i ti, o Arglwydd Dad, yn drugarog edrych at tynwendid, a cerbygoniant dy enw, ymchwel oddiwrthyf yn holl ddrygau a ddarfu i mi o wirgyfiander ei haeddu: a chaniadha fod i mi yn fy holl drallod ddodi fynghyfan ymgyried am gobaith yn dy drugaredd, ac i'th dy wafanaethu mewn sanct iddrwydd, a phurdeb buchedd i'th anrhydedd a'th ogygoniant

oniant, trwy ein unig Gyfring-wr a'n
Dadluc-wr Iesu Grist ein Harglwydd. *Amen*

CAniadha, o Arglwydd, mi attolygaf
ti fod i mi yr hwn a haeddafwn gael
fy mhorni am fy nrg weithredoedd, trwy
gonffordd dy rad ti, allu yn drugarog gael
el hawshad, trwy ein Harglwydd a'n lach-
awdwr Iesu Grist. *Amen.*

CYnnorthwya fi, yn drugarog, Arglwydd
yn fyngweddiau hyn, a'm herlyniau, a
llywodraetha fy ffordd tuag at gaffaeliad i
echyd tragywyddawl, fel ymmysc holl gyf-
newidiau a damweiniau y bywys marw
hwn, gallwyf byth gael fy amddiffyn
drwy dy rad awnaf a'th barottaf borth, tr-
wy Iesu Grist ein Harglwydd. *Amen.*

HOLL-gyfoethog a thragywyddawl Dduw,
yr hwn o'th garedigol serch ar ddyn
a ddanfonaist dy Fâb ein lachawdwr Iesu
Grist i gymmeryd arno ein cnawd, ac i
ddioddef angen ar y groes, fel y gallei pob
rhyw ddyn ddilyn esampl ei fawr oftyng-
eiddrwydd et; caniadha o'th drugaredd
fod i mi ganiyn esampl ei ddioddefaint, a
bod yn gyfrannog o'i gytodiad, trwy Iesu
Grist ein Harglwydd. *Amen.*